

No. 52
Νοεμ. - Φεβ. 2022

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ επιθεώρηση

Περιοδικό Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Διοικητής ΑΔΙΣΠΟ

Υποναύαρχος Μιχαήλ Ναούμ ΠΝ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Σμχος (Ι) Ιωάννης Καλαϊτζής

Σμχος (Ι) Δημήτριος Μήτρου

Σμχος (Ι) Μάριος Βλάχος

Σμχος (Ι) Χαρίτων Χαρούσης

Σμχος (Ι) Αντώνιος Καλμουρτζής

Σχης (ΠΒ) Αστέριος Ντίνας

Πχος (Μ) Γεώργιος Παπακωνσταντίνου ΠΝ

ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρατσίν

ΜΥ Β' Σ' Αικατερίνη Μπάλλα

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρατσίν

ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ

Ανθχος (Ε) Αναστάσιος Πέtkος ΠΝ

ΕΠΙΛΟΓΗ - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ

ΜΥ Α' ΠΑ Ελευθερία Καρατσίν

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Σμχος (Ι) Ιωάννης Καλαϊτζής

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αναστάσιος Ογλάνης Υποπτεράρχος (Μ) ε.α.

Δρ. Πολ. Μηχανικός Ε.Μ.Π. - Οικονομολόγος,

Αντχος Νικόλαος Περτζινίδης ΠΝ

Εκπαιδευτής ΕΣΣ της ΑΔΙΣΠΟ,

Τχης Τάσος Αναστασίου

Σπουδαστής 18ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ,

Σχης (ΕΜ) Δημήτριος Σκρινής

Επιτελής ΤΜΕ της ΑΔΙΣΠΟ,

Λγος (ΝΟΜ) Νικόλαος Τζαβίδας

Υπεύθ. Προστ. Δεδομένων ΓΕΕΘΑ,

Σχης (ΥΨ) Κωνσταντίνος Σταματοπούλου,

Φλώρα Καραγιάννη & Σταυρούλα Τζεβρένη,

Αρχαιολόγοι, Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης

Θεσσαλονίκης

ΟΡΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στη Διακλαδική Επιθεώρηση δημοσιεύονται:

α. Επιστημονικές εργασίες και διαλέξεις των Σπουδαστών της Σχολής, ομιλίες της Ηγεσίας του ΥΕΘΑ, που αφορούν τις ΕΔ, Καθηγητών Πανεπιστημίων και γενικά Πνευματικών Προσωπικότητων, για θέματα Διακλαδικού ενδιαφέροντος, Στρατηγικής, Γεωπολιτικής και Διεθνών Σχέσεων.

β. Συμπεράσματα ή αποσπάσματα από σεμινάρια, ημερίδες και διημερίδες, που διοργανώνει η Σχολή.

γ. Εκπαιδευτικές και λοιπές δραστηριότητες της Σχολής.

Οι εργασίες πρέπει να περιλαμβάνουν πλήρη επιστημονική τεκμηρίωση - βιβλιογραφία, να αναφέρουν πλήρως τα στοιχεία του συγγραφέα και να μην υπερβαίνουν τις 4000 λέξεις.

Δε δημοσιεύονται εργασίες που περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες, εργασίες που δεν τεκμηριώνεται το περιεχόμενό τους και έχουν αιχμές πολιτικής φύσεως ή μη ευπρεπείς εκφράσεις.

Δημοσίευση εργασίας δε σημαίνει αποδοχή απόψεων του συγγραφέα της από την ΑΔΙΣΠΟ.

Οι βιβλιογραφικές σημειώσεις πρέπει να έχουν ενιαία αρίθμηση, να βρίσκονται στο τέλος του άρθρου και να δίνονται ως εξής: Ονοματεπώνυμο συγγραφέα, Τίτλος βιβλίου και υπότιτλος, Εκδοτικός οίκος, Έτος έκδοσης, Σελίδα.

Οι μελέτες στρατηγικού και γεωπολιτικού περιεχομένου πρέπει να συνοδεύονται και από σχετικούς χάρτες και σχεδιαγράμματα.

Η οποιαδήποτε εργασία πρέπει να παραδίδεται σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή.

Δεν επιστρέφεται το υλικό, ανεξάρτητα αν δημοσιευθεί ή όχι.

Το περιοδικό "Διακλαδική Επιθεώρηση"
δημοσιεύεται και στο διαδίκτυο
www.adispo.mil.gr

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού (ΤΥΕΣ)

ΔΙΑΝΟΜΗ

Υπουργεία, Πρεσβείες, Προξενία, Μουσεία,

Γενικά Επιτελεία, Στρατιωτικοί Σχηματισμοί,

ΓΕΕΦ, ΣΕΘΑ, Στρατιωτικές Σχολές,

Σπουδαστές ΑΔΙΣΠΟ,

ΑΕΙ, Ινστιτούτα και Ερευνητικά Ιδρύματα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Γεωργικής Σχολής 29, ΤΚ 55535 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310 472603, FAX 2310 471710

e-mail: info@adispo.gr

Πρόλογος

του Υποναύαρχου Μιχαήλ Ναούμ ΠΝ
Διοικητού Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου

Αγαπητοί αναγνώστες,

Την περασμένη χρονιά γιορτάσαμε τη συμπλήρωση των 200 ετών από την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Φέτος θυμόμαστε τις αλησμόνητες πατρίδες του Ελληνισμού, με αφορμή τη συμπλήρωση των 100 ετών από την Μικρασιατική εκστρατεία.

Αυτά τα τελευταία 100 χρόνια, πολλά έχουν αλλάξει για τις Ελληνικές ΕΔ. Πλέον, εκτός από εγγυητής της Ελληνικής ανεξαρτησίας, οι ΕΔ αποτελούν έναν από τους κύριους πυλώνες της Εθνικής ισχύος που κάνουν τη χώρα μας τον κύριο παράγοντα σταθερότητας στη Βαλκανική χερσόνησο και την Ανατολική Μεσόγειο.

Επιπρόσθετα, οι Ελληνικές ΕΔ είναι και ένας από τους πλέον αξιόπιστους παράγοντες της επίτευξης των Εθνικών στόχων, καθώς προσπαθούν ασταμάτητα να καινοτομούν και να προσαρμόζονται στην εποχή τους. Έτσι, έχουν εκσυγχρονίσει τον τρόπο διοίκησής τους, τιμούν τα στελέχη τους και δίνουν βαρύτητα στη συνεργασία και την επικοινωνία, ενδιαφέρονται για το φυσικό περιβάλλον, βελτιώνουν τον τρόπο διαχείρισης κρίσεων.

Όλα αυτά και πολλά άλλα αποτελούν κάποιες από τις συντελεσθείσες αλλαγές, αλλά και ανοικτά θέματα, που συνεχίζουν να απασχολούν τις ΕΔ στη διαρκή προσπάθεια εκσυγχρονισμού τους. Η ΑΔΙΣΠΟ αφιερώνει την παρούσα έκδοση της «Διακλαδικής Επιθεώρησης» στην εξέταση σχετικών θεμάτων.

Τις ημέρες που γράφονται αυτές οι γραμμές, οι Ελληνικές ΕΔ σχεδιάζουν και υλοποιούν αλλαγές στο αμυντικό υλικό τους. Όμως, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι η κύρια πηγή ισχύος τους παραμένει το προσωπικό τους, το ηθικό του και ο τρόπος που αυτές λειτουργούν.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Υποναύαρχος Μιχαήλ Ναούμ ΠΝ, είναι Διοικητής της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1965. Εισήλθε στη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων το 1983 και αποφοίτησε το 1987 με το βαθμό του Μάχιμου Σημαιοφόρου ΠΝ. Η επιτελική του εμπειρία περιλαμβάνει καθήκοντα Διευθυντή Επιχειρήσεων στο ΓΕΝ/Α3, Διευθυντή Οπλικών Συστημάτων στο ΑΣ, Διευθυντή Κλάδου Επιχειρησιακής Εκπαίδευσης - Επιχειρήσεων στο ΑΣ, Αρχιεπιστολέα στο ΑΣ και Διευθυντή Διεθνών Σχέσεων στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας (ΓΕΕΘΑ/Δ3). Έχει υπηρετήσει ως Εθνικός Αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην Κοινοπραξία NATO SEASPARROW (ΗΠΑ). Έχει διατελέσει Κυβερνήτης της Πυραυλακάτου ΤΡΟΥΠΑΚΗΣ και της Φρεγάτας ΣΑΛΑΜΙΣ. Έχει διατελέσει Διοικητής Ταξέων Σκαφών και Ναυτικής Διοικήσεως Αιγαίου. Παρακολούθησε όλα τα σταδιοδρομικά σχολεία του κλάδου του και είναι απόφοιτος ΑΔΙΣΠΟ και ΣΕΘΑ. Κατέχει τίτλο μεταπτυχιακών σπουδών MASTER of ARTS in Security Studies (Defence Decision Making and Planning) από το Ναυτικό Πανεπιστήμιο των ΗΠΑ στο Monterey CA, ενώ είναι υποψήφιος μεταπτυχιακού MBA Strategic Management του Πανεπιστημίου Heriot Watt University (Σκωτία). Έχει μία κόρη και έναν γιο.

Περιεχόμενα

Άρθρα Εξωτερικών Συνεργατών,
Εκπαιδευτών, Σπουδαστών της Σχολής
& Ιστορικά - Αρχαιακά Κείμενα

"Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης στο Χώρο της Άμυνας"
του Αναστάσιου Ογλάνη Υποπτεράρχου (Μ) ε.α.,
Διδάκτωρ Πολιτικού Μηχανικού Ε.Μ.Π. - Οικονομολόγου

1

"Η σημασία της Στρατιωτικής Ισχύος για την Επίτευξη Στόχων Εξωτερικής
Πολιτικής στο Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα"
του Αντιπλοιάρχου Νικόλαου Περτζινίδη ΠΝ,
Εκπαιδευτή της Έδρας Στρατιωτικών Σπουδών της ΑΔΙΣΠΟ

22

"Το καταπιεστικό στυλ ηγεσίας, μέσα από το ιστορικό παράδειγμα
ηγεσίας και οργάνωσης των σοβιετικών ΕΔ του Β' ΠΠ"
του Ταγματάρχη Τάσου Αναστασίου,
Σπουδαστή της 18ης ΕΣ της ΑΔΙΣΠΟ

36

"Η επικοινωνία στους Οργανισμούς. Η περίπτωση των ΕΔ"
του Συνταγματάρχη (ΕΜ) Δημήτριου Σκρινή,
Επιτελής του Τμήματος Μελετών-Ερευνών της ΑΔΙΣΠΟ

50

"Προσωπικά Δεδομένα και Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων"
του Λγού (ΝΟΜ) Νικολάου Τζαβίδα,
Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων ΓΕΕΘΑ, ΓΕ
και υπαγόμενων σε αυτά Μονάδων-Υπηρεσιών

62

"Πρόληψη Αυτοκτονικότητας"
της Συνταγματάρχη (ΥΨ) Κωνσταντίνας Σταματοπούλου

77

Πολιτιστικά Μονοπάτια

"Τα Τείχη της Θεσσαλονίκης"
των Φλώρας Καραγιάννη & Σταυρούλας Τζεβρένη,
Αρχαιολόγων, Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

80

Δραστηριότητες της ΑΔΙΣΠΟ

100 Επίσκεψη ΥΦΕΘΑ
στην ΑΔΙΣΠΟ

101 Επισκέψεις Ηγεσίας ΕΔ
στην ΑΔΙΣΠΟ

104 Επίσκεψη Υπεύθ. Διεθνών
Σχέσεων Γαλλικής Δνσης
Ανωτάτης Στρατιωτικής
Εκπαίδευσης & Αναπλη-
ρωτή ΑΚΑΜ γαλλικής
πρεσβείας στην ΑΔΙΣΠΟ

105 Επισκέψη Αμερικανού
ΑΚΑΜ στην ΑΔΙΣΠΟ

106 Ημερίδα «ΙΩΑΝΝΗΣ
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ»

107 Σεμινάριο «Ψυχική Υγεία
και Επιχειρησιακό Στρες
στο Προσωπικό των
Ενόπλων Δυνάμεων»

108 Διεθνές Σχολείο Διαχείρισης
Έργου Project Management
and Methodology (PM2)

108 Επίσκεψη Βουλευτού
Κωνσταντίνου Γκιουλέκα

109

Η Βιβλιοθήκη μας

111

Ιστορικές Φράσεις
από την ΙΛΙΑΔΑ

112

Απάνθισμα Σοφίας
«Πρόσδος»

ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΔΙΣΠΟ

Ίδρυση της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ)

Με απόφαση του Υφυπουργού Εθνικής Άμυνας (Φ.022/27/158782/Σ.4405/25 Ιουλ 2003/ΥΕΘΑ/ΓΕΕΘΑ/ΔΙΔΥΠ&ΟΡΓ.) συγκροτήθηκε η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ). Την 1 Οκτ 2003 εκδόθηκε ο Νόμος υπ' αριθ. 3186 (ΦΕΚ230/Τεύχος Πρώτο) για την ίδρυση της ΑΔΙΣΠΟ.

Ως ημερομηνία έναρξης λειτουργίας της Σχολής καθορίστηκε η 9η Σεπ 2003, ημερομηνία κατά την οποία εκλήθη να φοιτήσει η 1η Εκπαιδευτική Σειρά (Ε.Σ).

Στις 27 Οκτ 2003 πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια της Σχολής παρουσία της Πολιτικής και Στρατιωτικής Ηγεσίας του ΥΕΘΑ.

Έδρα της Σχολής

Η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου έχει την έδρα της στο στρατόπεδο "Ταξιάρχου Λασκαρίδη Κωνσταντίνου" στη Θεσσαλονίκη, όπου έως το έτος 2003 λειτουργούσε η Ανώτατη Σχολή Πολέμου του Στρατού Ξηράς (ΑΣΠ).

Έμβλημα της Σχολής

Το έμβλημα της Σχολής αποτελείται από το αντίστοιχο έμβλημα του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας (ΓΕΕΘΑ) με τα σύμβολα των τριών Κλάδων (κράνος, άγκυρα, φτερά) και την προσθήκη ενός βιβλίου και ενός ξίφους που κόβει τον «Γόρδιο Δεσμό». Η σύνθεση συμβολίζει τη δύναμη και την αποφασιστικότητα που δίδει η γνώση για την επίλυση κάθε προβλήματος, μέσω του διακλαδικού σχεδιασμού. Η φράση «ΕΝ ΤΗ ΕΝΩΣΕΙ Η ΙΣΧΥΣ», που αναγράφεται στο επάνω μέρος του εμβλήματος, τονίζει τον διακλαδικό χαρακτήρα της Σχολής.

"Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης στο Χώρο της Άμυνας"

του Αναστάσιου Ογλάνη
Υποπτεράρχου (Μ) ε.α.,
Διδάκτωρ Πολιτικού
Μηχανικού Ε.Μ.Π. -
Οικονομολόγου

Εισαγωγή

Είναι γενικά αποδεκτό ότι τα τελευταία χρόνια, υπάρχει μια αυξανόμενη ανησυχία σχετικά με την περιβαλλοντική διαχείριση, με αποτέλεσμα μια αυξανόμενη προστιθέμενη αξία διεθνώς, ενώ εμφανίζονται σχετικά πλαίσια και εργαλεία (Kolk et al., 2002). Το ενδιαφέρον του κοινού για την περιβαλλοντική διαχείριση με ολιστικό τρόπο αποκτά συνεχώς ισχύ λόγω διαφόρων παραγόντων, όπως οι ολοένα και πιο περίπλοκες και αβέβαιες περιβαλλοντικές καταστάσεις, η εισαγωγή σχετικής νομοθεσίας, το αυξανόμενο περιβαλλοντικό κίνημα και το αίτημα για αποτελεσματικότερη διαχείριση των μη ανανεώσιμων πόρων, αλλά και για μειωμένες επιπτώσεις στο περιβάλλον (Rao, 2005).

Η περιβαλλοντική διαχείριση έχει πολύπλοκα χαρακτηριστικά και περιλαμβάνει ποικιλία τομέων, όπως λειτουργίες, τεχνολογίες, προϊόντα, υπηρεσίες, στρατηγικές και εργαλεία διαχείρισης (Wang et al., 2013). Θεωρείται ότι είναι ένα πλαίσιο για την αποτελεσματική διαχείριση των δραστηριοτήτων ενός οργανισμού προκειμένου να διασφαλιστεί η απόδοσή του με υπεύθυνο τρόπο όσον αφορά το περιβάλλον. Επιπλέον, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δομή για τη διαχείριση των πόρων με οικονομικά αποδοτικό τρόπο και μειωμένη περιβαλλοντική επιβάρυνση. Σήμερα, το ΣΠΔ, μεταξύ άλλων εργαλείων όπως η ΠΕΕ (περιβαλλοντική εκτίμηση επιπτώσεων), η ΑΚΟ (ανάλυση κόστους-οφέλους) και η ΑΚΖ (αξιολόγηση κύκλου ζωής) διασφαλίζει τις δημό-

σιες πληροφορίες περιβαλλοντικής απόδοσης ενώ βοηθά τα διοικητικά συμβούλια των οργανισμών να είναι φιλικά προς το περιβάλλον (Wang et al., 2013).

Έτσι, το Σύστημα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης αναγνωρίζεται παγκοσμίως ως ένα από τα πιο αποτελεσματικά (Wang et al., 2013) και μέχρι σήμερα, ο Διεθνής Οργανισμός Τυποποίησης (ISO) 14001:2015 παραμένει το μοναδικό παγκόσμιο πρότυπο που παρέχει κατευθυντήριες γραμμές για ένα υλοποιημένο ΣΠΔ (NHDES, 2002). Συνεπώς, το μοντέλο ISO είναι το μόνο πρότυπο που μπορεί να βοηθήσει τον αμυντικό τομέα και τις Ένοπλες Δυνάμεις διεθνώς να δημιουργήσουν το δικό τους ΣΠΔ, προσαρμοσμένο στα μοναδικά χαρακτηριστικά τους. Επιπλέον, η εφαρμογή του ISO 14001 αναπτύσσεται πλέον γρήγορα στον δημόσιο τομέα και στον στρατιωτικό τομέα.

Η περιβαλλοντική διαχείριση των δραστηριοτήτων των Ενόπλων Δυνάμεων φαίνεται να αποτελεί μια αυξανόμενη ανησυχία για τις στρατιωτικές δυνάμεις και τον αμυντικό τομέα παγκοσμίως (Ramos et al., 2006). Αυτή η μελέτη θα προσπαθήσει να επανεξετάσει τα επίπεδα εφαρμογής του ΣΠΔ καθώς και να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητά του στις στρατιωτικές δραστηριότητες.

Οι στρατιωτικές δραστηριότητες μπορεί να λαμβάνουν χώρα σε ευαίσθητα οικοσυστήματα, επομένως η περιβαλλοντική τους διαχείριση έχει αποκτήσει ενδιαφέρον και έχει αποτελέσει πρόσφατα ένα περίπλοκο ερευνητικό θέμα (Wang et al., 2013). Οι ενέργειες των Ενόπλων Δυνάμεων μπορεί να έχουν μεγάλες επιπτώσεις στο περιβάλλον όπου επιχειρούν, ενώ τα στρατόπεδα και οι χώροι εκπαίδευσης βρίσκονται κοντά σε ευαίσθητες περιοχές όσον αφορά τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά (Rao, 2005).

Σήμερα, πολλά έθνη εκπονούν μελέτες για να ενσωματώσουν ένα ΣΠΔ στον αμυντικό τους τομέα και η πλειοψηφία τους χρησιμοποιεί το ISO14001 ή άλλα παρόμοια πλαίσια ΣΠΔ για τις βασικές δομές τους. Πολλά παραδείγματα εξετάζονται σε διαφορετικές μελέτες. Η παρούσα εργασία εστιάζει στην περιβαλλοντική διαχείριση στρατιωτικών δραστηριοτήτων με τη χρήση του εργαλείου που ονομάζεται ΣΠΔ. Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, είναι σαφές ότι υπάρχουν λίγες μελέτες για τα αποτελέσματα και τις επιδόσεις του ΣΠΔ κατά τη διάρκεια στρατιωτικών δραστηριοτήτων. Χρειάζεται λοιπόν περισσότερη έρευνα. Η βιώσιμη περιβαλλοντική διαχείριση αποτελεί κοινωνική ευθύνη και η Άμυνα δεν εξαιρείται (Ramos et al., 2005). Έτσι, η ενσωμάτωση των πλαισίων ΣΠΔ σε στρατιωτικές ενέργειες θα πρέπει να αποτελεί στόχο προτεραιότητας (Wang et al., 2013).

Εφαρμογή Συστημάτων EMS ανά Αμυντικό Τομέα σε Διάφορες Χώρες

Τα ακόλουθα παραδείγματα δείχνουν πώς ορισμένες χώρες έχουν εφαρμόσει συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης στο δημόσιο τομέα γενικά και ιδιαίτερα στον αμυντικό τομέα.

Σουηδία (Μέλος της Σύμπραξης για την Ειρήνη, όχι Πλήρες Μέλος του ΝΑΤΟ)

Το 1995, μια έκθεση του Γενικού Επιτελείου της Σουηδικής Εθνικής Άμυνας (Σουηδία, Υπουργείο Άμυνας, 1995) περιέγραψε τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις των στρατιωτικών δραστηριοτήτων σε σχέση με τους εθνικούς περιβαλλοντικούς στόχους και σκοπούς. Αυτή ήταν η πρώτη τέτοια έκθεση. Βασίζεται σε 13 περιβαλλοντικούς κινδύνους, τους οποίους η Σουηδική Υπηρεσία Προστασίας Περιβάλλοντος αναγνώρισε από 170 περιβαλλοντικά ζητήματα. Τα παραπάνω οδήγησαν τις Ένοπλες Δυνάμεις της Σουηδίας να παρουσιάσουν στο σχετικό Περιβαλλοντικό Σχέδιο (Sweden, Environmental Council, 1996), πληθώρα αντικειμενικών σκοπών, στόχων και δράσεων για τη μείωση των επιπτώσεων των δραστηριοτήτων τους στο περιβάλλον. Ορισμένοι αντικειμενικοί σκοποί έχουν ήδη επιτευχθεί, ενώ άλλοι είναι μακροπρόθεσμοι.

Η δήλωση περιβαλλοντικής πολιτικής του Υπουργείου Άμυνας έχει ως εξής:

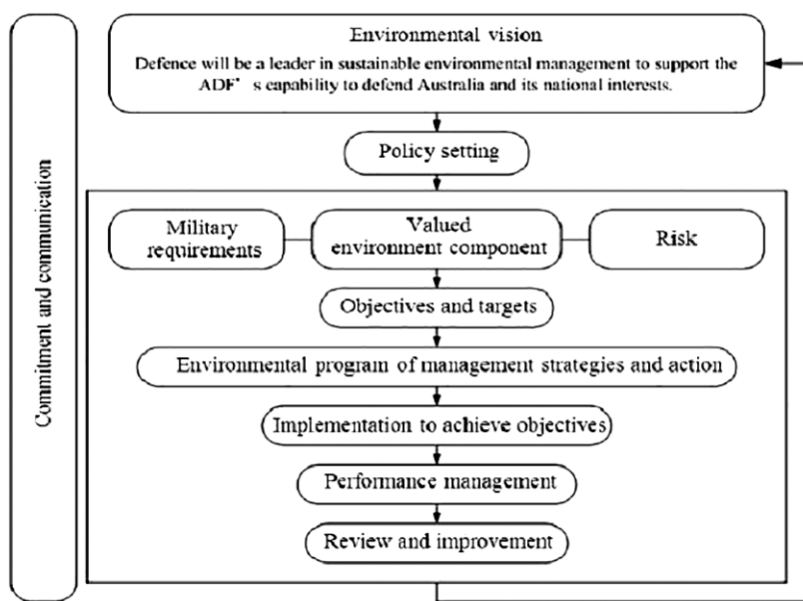
Ο απώτερος στόχος των Ενόπλων Δυνάμεων είναι να δράσουν ενάντια στον πόλεμο αποτρεπτικά, αποφεύγοντας με αυτόν τον τρόπο την περιβαλλοντική καταστροφή που επιφέρει ο πόλεμος. Κατά τη περίοδο της ειρήνης, ο κύριος αντικειμενικός σκοπός των Ενόπλων Δυνάμεων θα επιτυγχάνεται σύμφωνα με τους περιβαλλοντικούς νόμους και με την ελάχιστη επίπτωση στο περιβάλλον με:

- Τη μελέτη του περιβάλλοντος σε όλα τα σχέδια και τις δραστηριότητές τους
- Ελαχιστοποίηση χρήσης άγνωστων ουσιών στη φύση
- Ελαχιστοποίηση της χρήσης ενέργειας και πεπερασμένων πόρων
- Ελάχιστη χρήση πρώτων υλών και ελαχιστοποίηση των απορριμμάτων
- Προσπάθεια για συνεχή βελτίωση στον περιβαλλοντικό τομέα
- Μείωση της διάδοσης του ήχου
- Προώθηση της βιοποικιλότητας
- Συμμετοχή όλου του προσωπικού σε περιβαλλοντικές εργασίες
- Βοηθώντας την κοινωνία στην περιβαλλοντική καταστροφή

Αυστραλία (εκτός NATO)

Όσον αφορά τις πρακτικές και τις μεθόδους περιβαλλοντικής διαχείρισης, οι Ένοπλες Δυνάμεις της Αυστραλίας έχουν επίσης αποκτήσει ανησυχία και ευαισθητοποιούνται όλο και περισσότερο. Όπως και άλλες χώρες, η Αυστραλία έχει επίσης υιοθετήσει το πρότυπο ISO14001 σε πολλούς κυβερνητικούς φορείς. Μέχρι το τέλος του 2003, η αυστραλιανή κυβέρνηση απαιτούσε από όλες τις υπηρεσίες να έχουν εφαρμόσει ένα πιστοποιημένο ΣΠΔ. Αντίστοιχα, η Αυστραλιανή Αμυντική Δύναμη (ADF), αναγνώρισε τις περιβαλλοντικές της ευθύνες και το 2001 ανέπτυξε ένα ολοκληρωμένο ΣΠΔ βασισμένο στο πρότυπο ISO14001, προκειμένου να συμμορφωθεί σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και τις απαιτήσεις της κυβέρνησής της.

Ομοίως, το ADF υιοθέτησε σχετικές κατευθυντήριες γραμμές και μέτρα ανάλογα με το ΣΠΔ προκειμένου να διευκολυνθεί η περιβαλλοντική διαχείριση (Wang et al., 2013). Το μοντέλο ΣΠΔ του Υπουργείου Άμυνας της Αυστραλίας παρουσιάζεται στο Σχήμα 1. Το Υπουργείο Άμυνας της Αυστραλίας καθιέρωσε ένα σύνολο ειδικών κατευθυντήριων γραμμών και μέτρων σύμφωνα με το αναπτυγμένο ΣΠΔ προκειμένου να διευκολυνθεί αποτελεσματικά η διαχείριση των περιβαλλοντικών θεμάτων.

Εικ. 1. Το μοντέλο ADF EMS (πηγή: <http://www.defence.gov.au/environment/>)

NATO & ΣΠΔ

Το NATO, έδωσε το παράδειγμα κατά τη δεκαετία του 1990 και προσπάθησε με μια πιλοτική μελέτη να ενσωματώσει τη διαχείριση του περιβάλλοντος σε στρατιωτικές δραστηριότητες, προτείνοντας το πλαίσιο ΣΠΔ ISO 14001. Η σχετική πιλοτική μελέτη ανέφερε και συνόψισε τις κατευθυντήριες γραμμές (NATO-CCMS, 2000) και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ενσωμάτωση του ΣΠΔ στις Ένοπλες Δυνάμεις θα είχε καλύτερα αποτελέσματα και θα ήταν πιο αποτελεσματική εάν εφαρμοζόταν το πλαίσιο ISO 14001. Μετά την δημοσίευση αυτής της μελέτης, πραγματοποιήθηκαν πολλά εργαστήρια για την εύρεση τρόπων κάλυψης των κενών μεταξύ της θεωρίας και της πρακτικής του ΣΠΔ στον αμυντικό τομέα (Wang et al., 2013).

Η περιβαλλοντική πολιτική για στρατιωτικές επιχειρήσεις στο NATO χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο αρχών που προάγουν την περιβαλλοντική διαχείριση και προστασία και μπορούν να περιγραφούν ως εξής:

- η προστασία του περιβάλλοντος είναι ευθύνη όλων,
- νομική συμμόρφωση και συμμόρφωση με διεθνείς συμφωνίες,
- αποδοχή προστιθέμενης αξίας περιβαλλοντικού σχεδιασμού,
- μετριασμός της περιβαλλοντικής ζημίας (NATO, 2008)

Τον Αύγουστο του 2011 εκδόθηκαν οι STANAG 2583 (NATO, 2011) και STANAG 2582 και η δεύτερη αναθεωρήθηκε πρόσφατα (NATO, 2016), ως εγχειρίδια βέλτιστων πρακτικών για τα Αρχηγεία καθώς και για το προσωπικό.

Ως εκ τούτου, οι Διοικητές των μονάδων θα πρέπει πάντα να γνωρίζουν τις περιβαλλοντικές πολιτικές και να μπορούν να θέτουν και να καθορίζουν τις κατάλληλες απαιτήσεις μέσω τεκμηρίωσης όπως το MoI - (Memorandum of Intent), SOP - (Standard Operating Procedures) ή άλλες οδηγίες. Οι αναφορές θα πρέπει να περιλαμβάνονται στο Επιχειρησιακό Σχέδιο (OPLAN). Επιπλέον, οι Αξιωματικοί Περιβάλλοντος πρέπει να έχουν πάντα επίγνωση των στόχων της αποστολής, να είναι εξοικειωμένοι με τα πρότυπα προστασίας του περιβάλλοντος, να είναι οι επικεφαλής του περιβαλλοντικού σχεδιασμού και, τέλος, να αναπτύσσουν και να εφαρμόζουν το κατάλληλο Σχέδιο Περιβαλλοντικής Διαχείρισης. Τα βασικά χαρακτηριστικά και η δομή του NATO EMS (NATO, 2008) περιγράφονται στο Σχήμα 2.

Εικ. 2. Σχεδιασμός Δομής ΣΠΔ του NATO (πηγή: www.nato.int)

Δανία (NATO)

Τον Ιανουάριο του 1993, το Υπουργείο Άμυνας της Δανίας (DMD) ίδρυσε μια επιτροπή για την προστασία του περιβάλλοντος και της φύσης (Joseph, 1996· Alemany, 1995). Η επιτροπή έχει επίσης καθήκον να παρακολουθεί τις εθνικές και διεθνείς προσπάθειες στον τομέα της προστασίας της φύσης και του περιβάλλοντος.

Στην πρώτη συνεδρίαση της επιτροπής, το DMD παρουσίασε ένα σχέδιο περιβαλλοντικής πολιτικής και στρατηγικής, το οποίο όριζε τέσσερις τομείς για περιβαλλοντικές προσπάθειες: νομοθεσία/πολιτική, αξιολόγηση της περιβαλλοντικής κατάστασης του DMD, εκπαίδευση και ενημέρωση. Στην Υπηρεσία Κατασκευών Άμυνας ανατέθηκε η αποστολή να αναπτύξει και να ξεκινήσει ένα ΣΠΔ υπό την αιγίδα του DMD. Το ΣΠΔ βασίστηκε στο Βρετανικό Πρότυπο 7750. Μια αεροπορική βάση επιλέχθηκε ως η αρχική τοποθεσία ενός πιλοτικού ΣΠΔ. Σχεδιάστηκε ένα εκπαιδευτικό σύστημα και η πρώτη τάξη με 86 συμμετέχοντες δημιουργήθηκε το 1993.

Η εμπειρία της Δανίας υποδηλώνει ότι ένα ΣΠΔ πρέπει να βασίζεται σε ένα υπάρχον πρότυπο. Στη Δανία, το Υπουργείο Άμυνας αποφάσισε, εξαρχής, να βασίσει το ΣΠΔ στο πρώιμο βρετανικό πρότυπο 7750, για να διασφα-

λίσσει τη δημιουργία ενός σαφούς, απλού και αποτελεσματικού συστήματος. Όταν το μοτίβο άλλαξε από BS 7750 σε ISO 14001 το 1997, ήταν απαραίτητη η τροποποίηση του συστήματος.

Σύμφωνα με την εμπειρία της Δανίας, η εμπλοκή της ανώτατης ηγεσίας του οργανισμού έχει μεγάλη σημασία για την εφαρμογή του ΣΠΔ. Ειδικά σε μια δομή όπως η αμυντική, η ανοιχτή δέσμευση του Υπουργού και των Αρχηγών Άμυνας, δίνει στους διαχειριστές περιβάλλοντος μια ισχυρή αρχική θέση. Από την άλλη πλευρά, είναι πολύ σημαντικό να ακολουθούνται τα συνήθη διοικητικά κανάλια.

Είναι επίσης σημαντικό ναδειχθεί ότι το ΣΠΔ είναι ένα σύστημα διαχείρισης ενσωματωμένο στην υπάρχουσα δομή. Αυτό δεν έγινε πλήρως αποδεκτό από όλους τους διοικητές, επειδή ορισμένοι από αυτούς δεν εκτιμούσαν τη σημασία της περιβαλλοντικής διαχείρισης. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι το πρόγραμμα εκπαίδευσης και κατάρτισης για ανώτερα στελέχη απέτυχε να τους πείσει για τα οφέλη του ISO 14001.

Η εφαρμογή της νέας οδηγίας (Δανία, 1996) «Περιβαλλοντική Διαχείριση στην Άμυνα της Δανίας» συνοδεύτηκε από σεμινάρια για περιβαλλοντικούς μηχανικούς και επικεφαλής σχηματισμών. Ο κύριος στόχος της νέας οδηγίας είναι να δώσει μια πλήρη επισκόπηση του ενιαίου ΣΠΔ για την άμυνα της Δανίας, ενώ προσφέρει εναλλακτικές λύσεις για την τροποποίηση της περιβαλλοντικής διαχείρισης ώστε να ταιριάζει στη συγκεκριμένη εγκατάσταση, γεγονός που επιτρέπει στο σύστημα να έχει τοπικό χαρακτήρα.

Ηνωμένο Βασίλειο (NATO)

Πολλοί δήμοι και κοινότητες του Ηνωμένου Βασιλείου έχουν υιοθετήσει το Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου (EMAS), το οποίο έχει προσφέρει στη χώρα μια σημαντική εμπειρία στο ΣΠΔ. Κατά την πρώτη αναφορά της Λευκής Βίβλου (GB, 1990), η κυβέρνηση έθεσε έναν στόχο (δέσμευση) για όλα τα υπουργεία να αναπτύξουν στρατηγικές για περιβαλλοντικά ορθή διαχείριση έως τα τέλη του 1992. Τον Ιούνιο του 1997, ο Βρετανός πρωθυπουργός κατά την ομιλία του σε ειδική σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, είπε τα εξής: "Πρέπει να κάνουμε τη χώρα πράσινη διαδικασία διακυβέρνησης. Οι περιβαλλοντικές ανησυχίες πρέπει να ενσωματωθούν σε όλες μας τις αποφάσεις, ανεξάρτητα από τον τομέα. Πρέπει να εισαχθούν από την αρχή, όχι αργότερα».

Τον Μάιο του 1997, το Υπουργείο Περιβάλλοντος και το Υπουργείο Μεταφορών, ενώθηκαν για να δημιουργήσουν το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Μεταφορών και Περιφερειών (Υπουργείο Περιβάλλοντος, Μεταφορών και Περιφερειών - DETR). Το DETR έχει διαμορφώσει ένα νέο πλαίσιο για την οικολογική διακυβέρνηση («πράσινη κυβέρνηση»), το οποίο λαμβάνεται υπόψη από όλα τα Υπουργεία. Το πλαίσιο είναι δομημένο έτσι ώστε να βοηθά τα Υπουργεία να αναπτύξουν νέους σκοπούς και στόχους για τη βελτίωση της περιβαλλοντικής απόδοσης και περιλαμβάνει ένα πρότυπο δήλωσης πολιτικής και πρόγραμμα βελτίωσης. Τον Οκτώβριο του 1996, το Υπουργείο Περιβάλλοντος έγινε το πρώτο Υπουργείο, το οποίο πιστοποιήθηκε με BS 7750 και ISO 14001 για το ΣΠΔ.

Η επέκταση του ΣΠΔ στο DETR πιστοποιήθηκε επίσημα τον Μάρτιο του 1998. Το ΣΠΔ έχει σχεδιαστεί για να εντοπίζει, να ελαχιστοποιεί και να διαχειρίζεται τις σημαντικές περιβαλλοντικές πτυχές της λειτουργίας των κλάδων του Υπουργείου, να διασφαλίζει τη συνεχή βελτίωση και να παρέχει ένα μέσο με το οποίο αποδεικνύεται η συμμόρφωση με τις δεσμεύσεις και τους στόχους πολιτικής. Για να βοηθήσει άλλα Υπουργεία να εξετάσουν θετικά την εισαγωγή ενός EMS, το DETR δημιούργησε και προεδρεύει μιας διυπουργικής ομάδας για την ανάπτυξη και την παροχή καθοδήγησης (UK DETR, 1998).

Τσεχική Δημοκρατία (NATO)

Αν και η Τσεχική Δημοκρατία ήταν το 1995 μέλος της ΕΕ, με το κείμενο της περιβαλλοντικής πολιτικής που είχε εγκριθεί μέχρι τότε, η κυβέρνηση αποφάσισε να εφαρμόσει το EMAS της ΕΕ για να βελτιώσει την ποιότητα του περιβάλλοντος. Μερικές από τις πιο προηγμένες εταιρείες στη χώρα έχουν λάβει πιστοποίηση σύμφωνη με τα πρότυπα EMAS και ISO 14001. Ο τσεχικός στρατός έχει επίσης εφαρμόσει ένα μοναδικό ΣΠΔ χρησιμοποιώντας διάφορες προκαταρκτικές διαδικασίες που θα υποστηρίξουν τη μετατροπή σε ένα πρότυπο ΣΠΔ. Σύμφωνα με την απόφαση του Υπουργού Άμυνας το 1997, αυτό το αντικατέστησε το EMS με το ISO 14001 (NATO-CCMS, 2000).

Ολλανδία (NATO)

Η περιβαλλοντική πολιτική του Ολλανδικού υπουργείου Άμυνας έχει 21 στόχους. Αυτοί οι στόχοι ακολουθούν την εθνική πολιτική της Ολλανδίας και, στις περισσότερες περιπτώσεις, υποδεικνύουν ποσοστιαία μείωση των επικίνδυνων για το περιβάλλον εκπομπών ή χρήσεων ουσιών. Υπάρχουν επίσης ορισμένοι στόχοι που αφορούν την αποκατάσταση της γης και τη διατήρηση της φύσης. Οι περισσότεροι στόχοι έχουν σημείο αναφοράς.

Είναι προφανές ότι για να ερμηνευτούν σωστά τα αποτελέσματα που προέκυψαν σε σχέση με τους περιβαλλοντικούς στόχους, είναι απαραίτητο να μετρηθούν και να καταγραφούν ομοιόμορφα στον αμυντικό οργανισμό. Για να επιτευχθεί αυτό, ο αρμόδιος περιβαλλοντικός συντονιστής του Υπουργείου Άμυνας σχημάτισε μια ομάδα εργασίας με την ονομασία «Δείκτες Περιβαλλοντικής Απόδοσης» (Holland MOD, 1998).

Η ομάδα εργασίας προσπάθησε να σχεδιάσει ένα δείκτη για κάθε περιβαλλοντικό σκοπό. Αυτός ο δείκτης θα πρέπει να δίνει την απόλυτη τιμή των περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Σε ορισμένες περιπτώσεις, υπάρχουν επίσης πιο σχετικοί δείκτες που δίνουν «χρήση ανά μονάδα».

Κατά τη μέτρηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της άμυνας, είναι πολύ σημαντικό να καθοριστεί ακριβώς ποιες επιπτώσεις μπορεί και ποιές όχι να αποδοθούν στο Υπουργείο Άμυνας. Για να καθορίσει αυτά τα «όρια» των επιπτώσεων, το Ολλανδικό Υπουργείο Άμυνας ακολούθησε το Σχέδιο Εθνικής Περιβαλλοντικής Πολιτικής του Υπουργείου Περιβάλλοντος (Υπουργείο Περιβάλλοντος, Στέγασης και Χωροταξίας). Αυτό το Υπουργείο χωρίζει την κοινωνία σε δέκα ξεχωριστές ομάδες (π.χ. βιομηχανίες, διυλιστήρια, εταιρείες ενέργειας και εταιρείες διαχείρισης απορριμμάτων).

Το Υπουργείο Άμυνας θεωρεί ότι είναι υπεύθυνο για τη μείωση των απορριμμάτων και τον διαχωρισμό των ειδών απορριμμάτων. Είναι επίσης υπεύθυνο για τη μεταφορά των διαφόρων τύπων απορριμμάτων στα κατάλληλα κανάλια για την κατάλληλη διαδικασία. Καθώς οι εταιρείες επεξεργασίας αποβλήτων αποτελούν ξεχωριστή ομάδα-στόχο, το Υπουργείο δεν θεωρεί ευθύνη για τη χρήση ενέργειας και τις εκπομπές από απόβλητα που σχετίζονται με την άμυνα. Για το λόγο αυτό, δεν υπάρχει σαφής πρόβλεψη αμυντικών μέτρων σε αυτό το θέμα.

Ο Κεντρικός Περιβαλλοντικός Συντονιστής παρέχει ομοιόμορφους συντελεστές υπολογισμού. Προθεσμία παράδοσης των πρωτογενών στοιχείων του προηγούμενου έτους από κάθε σχηματισμό είναι η 1η Μαΐου κάθε έτους. Τα ακατέργαστα δεδομένα πρέπει να παραδίδονται σε τύπο που δίνεται από τον Κεντρικό Συντονιστή. Η μέτρηση αυτών των δεδομένων υποδεικνύει την πολιτική που θα ακολουθηθεί.

Καναδάς (NATO)

Το 1995, τα ομοσπονδιακά υπουργεία και οι υπηρεσίες έλαβαν οδηγίες να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν επίσημο ΣΠΔ, προκειμένου να ελαχιστοποιη-

θούν οι αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, οι οποίες προκαλούνται από τις δικές τους δραστηριότητες. Αυτή η απαίτηση ισχύει επίσης για το Υπουργείο Άμυνας (Department of National Defense and the Canadian Forces-DND / CF).

Επιπλέον, οι τροποποιήσεις του νόμου «Auditor General Act» (Γενικός Ελεγκτής - Auditor General - του Καναδά, 1995), απαιτούν από τα Υπουργεία να καταρτίζουν στρατηγικές βιώσιμης ανάπτυξης και σχέδια δράσης και να παραδίδονται στη Βουλή τουλάχιστον κάθε τρία χρόνια. Οι τροπολογίες καθιέρωσαν επίσης τη θέση του Επιτρόπου Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης, η οποία καλύφθηκε τον Ιούλιο του 1996. Ο Επίτροπος, αντί του Γενικού Επιθεωρητή (Γενικός Ελεγκτής), παρακολουθεί την πρόοδο των υπουργείων προς την επίτευξη των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης και την εφαρμογή του τα σχέδια δράσης τους και εαν αναφέρουν τα αποτελέσματα ετησίως στη Βουλή.

Το Υπουργείο Άμυνας αναγνωρίζει ότι είναι δυνατό να επηρεαστεί το περιβάλλον και ότι είναι υπεύθυνο να συμβάλει στην προστασία του. Η ετοιμότητα του Καναδικού Υπουργείου Άμυνας για την προστασία του περιβάλλοντος και η συμβολή σε αυτήν αντικατοπτρίζεται στην πρώτη Στρατηγική Αειφόρου Ανάπτυξης (Καναδάς, DND, 1997). Εισάγει τις υπάρχουσες πρωτοβουλίες όπου απαιτείται και δίνει το περίγραμμα νέων στόχων για την αύξηση της συμβολής της Άμυνας στη βιώσιμη ανάπτυξη. Η Καναδική Χερσαία Δύναμη (CLF) καθιέρωσε την «Περιβαλλοντική Στρατηγική του Στρατού» και την «Περιβαλλοντική Πολιτική του Στρατού», αναγνωρίζοντας τη σημασία του να λαμβάνονται υπόψη οι περιβαλλοντικές πτυχές σε όλες τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Το 1992, ο Καναδικός Στρατός ενέκρινε το αρχικό «Περιβαλλοντικό Σχέδιο Δράσης Διοίκησης Χερσαίας Δύναμης» και το αναθεώρησε το 1995 (Καναδικός Στρατός, 1995).

Το 1997, δημοσιεύθηκε επίσης ο «Οδηγός του Ηγέτη για το Περιβάλλον» (Canadian Land Force Command, 1997). Η περιβαλλοντική πολιτική του Καναδικού Στρατού δείχνει ότι η συνεχής βελτίωση είναι μια θεμελιώδης πτυχή που πρέπει να ληφθεί υπόψη σε μια διαδικασία ΣΠΔ. Τα σχέδια περιελάμβαναν διάφορες ενέργειες, όπως δοχεία συλλογής πετρελαίου για τον στόλο των οχημάτων ή παροχή βοήθειας σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης όπως θύματα πλημμύρας. Γενικά, η αρχική προσέγγιση οδήγησε στο ολοκληρωμένο σχέδιο που παρείχε τις προληπτικές ενέργειες και το πλαίσιο προς την αειφορία και την προστασία του οικοσυστήματος. Περιλαμβάνει επίσης την ανάγκη να επανεξετάζεται και να ενημερώνεται το γενικό σχέδιο κάθε τρία χρόνια, εάν απαιτείται (Privy Council et al., 2004). Ως αποτέλεσμα, η Διοίκηση της Χερσαίας Δύναμης παρουσίασε το 1999, το πρώτο της πλαίσιο ΣΠΔ που βασίζεται στο ISO Πρότυπο 14000 και ενημερώνεται τακτικά (Canadian Land Force Command, 2008).

ΗΠΑ (ΝΑΤΟ)

Στις αρχές του 1996, ο Υπουργός Άμυνας αναγνώρισε την ανάγκη εισαγωγής συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης σύμφωνα με το ISO 14001, για τη βελτίωση της ωρίμανσης του περιβαλλοντικού προγράμματος του Υπουργείου (DoD). Μετά τη διεξαγωγή συνεδρίου με τη συμμετοχή της βιομηχανίας και βασικών προσώπων από το Γενικό Επιτελείο, το Υπουργείο Άμυνας συμφώνησε να εφαρμόσει το ISO 14001 σε περίπου 15 εγκαταστάσεις, για να αποφασίσει για τα πλεονεκτήματα της υιοθέτησης των αρχών ISO 14001.

Η πιλοτική φάση ξεκίνησε το 1997. Μετά από δύο χρόνια, διαπιστώθηκε ότι η εφαρμογή του προτύπου επιτόπου αναβαθμίζει τα περιβαλλοντικά έργα και βοηθά τους διαχειριστές περιβάλλοντος να αναγνωρίσουν πιο εύκολα την επίδραση των Ενόπλων Δυνάμεων στο περιβάλλον. Κατά συνέπεια, το Υπουργείο Άμυνας αποφάσισε να ενθαρρύνει τις εγκαταστάσεις του να υιοθετήσουν το ISO 14001 ως καλή πρακτική.

«Η περιβαλλοντική στρατηγική του στρατού των ΗΠΑ στον εικοστό πρώτο αιώνα» (www.atsc.army.mil) παρουσιάζει την καθοδήγηση για την επίτευξη των προαναφερθέντων στόχων (Εικόνα 6). Συγκεκριμένα σχέδια δράσης, και πολυάριθμοι στόχοι εκπορεύονται από αυτήν τη στρατηγική (U.S. Army, 2004). Έχει τέσσερις περιβαλλοντικούς τομείς που είναι η συμμόρφωση, η αποκατάσταση, η πρόληψη και η διατήρηση και κάθε τομέας έχει σχετικούς στόχους. Η στρατηγική συνοψίζει ένα σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη μιας μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας προκειμένου να επιτευχθεί και να διατηρηθεί η επιχειρησιακή ικανότητα, οι απαιτήσεις της αποστολής, να μειωθεί το κόστος, ενώ παρέχει κίνητρα για καινοτόμες ενέργειες και την αύξηση της ευημερίας των στρατιωτών.

Τον Δεκέμβριο του 2005 δημοσιεύτηκε το «The Environmental Management System - Implementers Guide», σκοπός του οποίου ήταν να παρέχει στο προσωπικό ένα άνετο, εύκολο στην παρακολούθηση εργαλείο για την εφαρμογή του ΣΠΔ των Ενόπλων Δυνάμεων (U.S. Army Environmental Center, 2005). Τον Μάρτιο του 2007, δημοσιεύτηκε ο «Οδηγός Διοικητή για Σύστημα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης με επίκεντρο την αποστολή» (www.sustainability.army.mil) για να δώσει τις κύριες οδηγίες στους Διοικητές.

Ο στρατός των ΗΠΑ είχε από την αρχή, τα κύρια στοιχεία για ένα πρότυπο ISO 14001. Οι σχετικοί κανονισμοί των Ενόπλων Δυνάμεων που παρέχουν τις κατευθυντήριες γραμμές και τη γενική δομή σύμφωνα με το ISO

14001 μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής: Κανονισμοί Στρατού (AR), σχέδια και στρατηγικές και διαδικασίες διαχείρισης, εκθέσεις και βάσεις δεδομένων. Γενικά, το επίπεδο δέσμευσης για συμμόρφωση με τους κανονισμούς και η ανάγκη βελτίωσης κατευθύνει τις ειδικές απαιτήσεις για περιβαλλοντικές επιδόσεις με τα ΣΠΔ. Επιπλέον, τα ΣΠΔ έχουν σχεδιαστεί για να εκτελούνται σύμφωνα με τον ίδιο κύκλο Plan-Do-Check-Act (PDCA) (<http://www.asaie.army.mil>) (Εικ. 3).

Εικ. 3. Κύκλος PDCA

Σχέδιο

Προσδιορίστε και αναλύστε το πρόβλημα

Κάνω

Αναπτύξτε λύσεις και εφαρμόστε μία.

Έλεγχος

Αξιολογήστε τα αποτελέσματα. Μετρήστε την αποτελεσματικότητα της λύσης και εξετάστε εάν θα μπορούσε να βελτιωθεί με οποιονδήποτε τρόπο.

Πράξη

Τυποποιήστε τη λύση και εφαρμόστε την πλήρως.

Οι σκοποί της «Περιβαλλοντικής Στρατηγικής του Αμερικανικού Στρατού» είναι (U.S. Army, 2004):

- Διατήρηση και ακόμη και ενίσχυση της συμβολής στην κοινή επιχειρησιακή ικανότητα
- Επίτευξη των σημερινών και μελλοντικών στόχων και απαιτήσεων εκπαίδευσης, δοκιμών και αποστολής
- Αυξημένες δυνατότητες λειτουργίας εγκαταστάσεων
- Ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων και μειωμένο κόστος
- Βελτίωση της ανθρώπινης υγείας και ασφάλειας

Έξι στόχοι έχουν υιοθετηθεί για να διατηρηθεί το χαρακτηριστικό αντοχής του Στρατού (<http://www.docstoc.com/docs/51976641/Sustain-the-Mission-Project-Resource-Costing-and-Cost-Benefit>). Οι στόχοι αναφέρονται ως δομικά στοιχεία της βιωσιμότητας. Η σύνδεση μεταξύ των στόχων και των απαιτούμενων ενεργειών καλύπτεται από αυτούς τους στόχους που κατευθύνονται από σχετικές κυβερνητικές πράξεις: Νόμος επίδοσης και αποτελεσμάτων - Performance and Results Act (USA GPRA, 1993) και ο νόμος Chief Financial Officers Act (USA CFO, 1990). Περιλαμβάνουν πολιτική, σχεδιασμό, προγραμματισμό, υλοποίηση και χρόνο για την επίτευξη των στόχων που περιλαμβάνονται (www.aepi.army.mil).

Στόχος 1: Προώθηση Ηθικής Αειφορίας

Αυτό σημαίνει να θέσουμε μια ηθική στο εσωτερικό του στρατού που υπερτερεί του στόχου της απλής συμμόρφωσης περιβαλλοντικά με τη βιωσιμότητα.

Στόχος 2: Ενίσχυση των Επιχειρήσεων του Στρατού

Μεγαλύτερες δυνατότητες επιχειρησιακής ετοιμότητας με την επίτευξη μειωμένης περιβαλλοντικής επιβάρυνσης.

Στόχος 3: Επίτευξη Απαιτήσεων Εκπαίδευσης και Αποστολής

Αυτό σημαίνει να επιτευχθούν οι επιθυμητές απαιτήσεις εκπαίδευσης, και αποστολής κατά τη διάρκεια των παρόντων και των μελλοντικών απαιτήσεων, προσπαθώντας παράλληλα να χρησιμοποιήσουμε τους πόρους του νερού και της γης με βιώσιμο τρόπο.

Στόχος 4: Ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων και του συνολικού κόστους

ιδιοκτησίας

Μειωμένο κόστος και ελαχιστοποιημένες επιπτώσεις ενσωματώνοντας τη βιωσιμότητα σε κάθε δράση, δραστηριότητα ή εγκατάσταση.

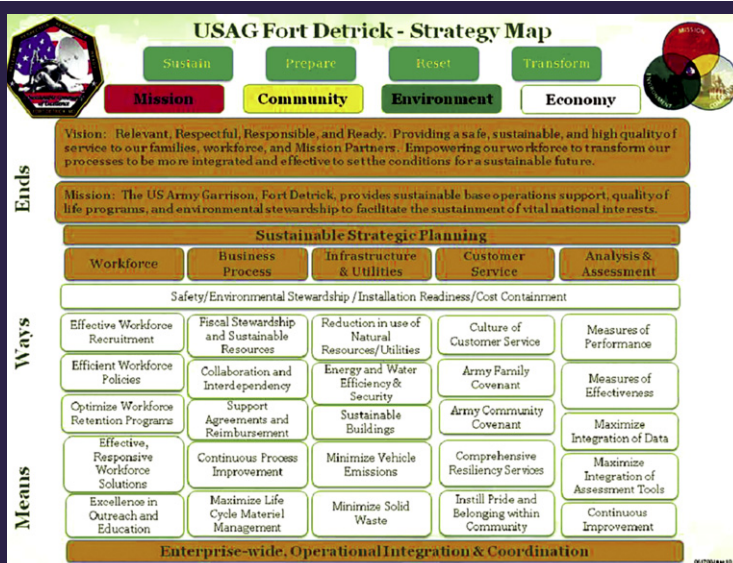
Στόχος 5: Βελτίωση της ευημερίας

Για τη βελτίωση της ευημερίας της ζωής των στρατιωτών.

Στόχος 6: Προώθηση καινοτομιών

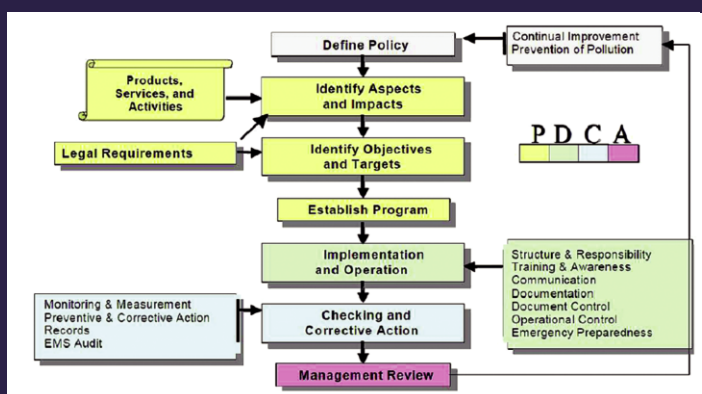
Κίνητρα για την προώθηση καινοτομιών και πρωτοποριακών λύσεων τεχνολογίας προκειμένου να ανταποκριθούν στις παρούσες ανάγκες και να διασφαλίστούν οι μελλοντικές προκλήσεις.

Το Σχήμα 4 παρουσιάζει έναν χάρτη στρατηγικής βιωσιμότητας.

Εικ. 4. Χάρτης στρατηγικής αειφορίας στρατοπέδου FT Detrick (Πηγή: The US Army FT Detrick Camp Strategic Plan - 2013)

Ο Στρατός ανέπτυξε το πλαίσιο διαχείρισής του με βάση το πρότυπο ISO 14001 λόγω του γεγονότος ότι το τελευταίο είναι το πιο συχνά χρησιμοποιούμενο και το μοναδικό παγκοσμίως αναγνωρισμένο. Το «Σύστημα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης Στρατού των ΗΠΑ - Οδηγός Εφαρμογών» (www.aeri.army.mil) περιγράφει 30 βήματα εφαρμογής του ΣΠΔ (βλ. Σχήματα 5 και 6). Μετά την εφαρμογή των βασικών στοιχείων του ΣΠΔ, ο Στρατός μπορεί να επικεντρωθεί στη συνεχή βελτίωση, να συνεχίσει να λειτουργεί και να εξετάζει το ΣΠΔ και τις μεθόδους του, βρίσκοντας τρόπους για να αυξηθεί τόσο η αποτελεσματικότητα όσο και η ευκολία χρήσης του.

Εικ. 5. Κύκλος PDCA του EMS του Στρατού των ΗΠΑ
(Πηγή: The US Army EMS)

Εικ. 6. Συνεχής βελτίωση του EMS του Στρατού των ΗΠΑ
(Πηγή: The US Army EMS)

Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις (NATO)

Το 2007, το Ελληνικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας (ΥΠΕΘΑ) δημοσίευσε την πρώτη του Περιβαλλοντική Πολιτική (<http://www.mod.mil.gr/images/stories/perivalon/pp.pdf> -μόνο στην ελληνική έκδοση-), ενώ προσπαθούσε να

ενσωματώσει και να συμμορφωθεί με τη σχετική ευρωπαϊκή νομοθεσία, καθώς και το NATO που είχε κυκλοφορήσει δόγματα και STANAG. Βασιζόταν σε τέσσερις βασικές αρχές:

- Συμμόρφωση με τη Νομοθεσία
- Μέριμνα και Προληπτική δράση
- Αποκατάσταση
- Διατήρηση

Σύμφωνα με τη δομή αυτών των αρχών, οι πρωταρχικοί στόχοι και τα κύρια καθήκοντα της Περιβαλλοντικής Πολιτικής του 2007 μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

- Πρόληψη και μείωση της περιβαλλοντικής ζημίας
- Διεξαγωγή διαχείρισης απορριμμάτων
- Επίτευξη ενεργειακής απόδοσης
- Ενίσχυση της ανακύκλωσης
- Μείωση θορύβου
- Συνεργασία με ακαδημαϊκά ή ερευνητικά ιδρύματα
- Προστασία θαλάσσιων οικοτόπων
- Αντιστροφή των αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων
- Εκπαίδευση Στρατιωτικών Αξιωματικών Περιβάλλοντος
- Εκπαίδευση στρατιωτικού προσωπικού και λήψη μέτρων για την αύξηση της περιβαλλοντικής συνείδησης
- Προστασία των εγκαταστάσεων και των πόρων (συμπεριλαμβανομένων των πολιτιστικών αγαθών και της βιοποικιλότητας)

Το 2010 υπογράφηκε Μνημόνιο Συνεργασίας μεταξύ του ΥΠΕΘΑ και του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, που καλύπτει την πλειονότητα των παραπάνω περιοχών και ως εκ τούτου, το ΥΠΕΘΑ σχεδίασε και εφάρμοσε μια σειρά πρωτοβουλιών ως εξής:

• Η ιστοσελίδα «Πράσινες Ένοπλες Δυνάμεις» του ΥΠΕΘΑ (<https://www.greenarmedforces.mil.gr/?tprent>), η οποία καλύπτει θέματα περιβαλλοντικής προστασίας και ενεργειακής απόδοσης που σχετίζονται με τις δραστηριότητες των Ενόπλων Δυνάμεων

- Μνημόνια Συνεργασίας στους τομείς της Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Ενεργειακής Απόδοσης
- Περιβαλλοντική εκπαίδευση και γνώση
- Θέματα περιβαλλοντικής και ενεργειακής διαχείρισης
- Βάση δεδομένων Περιβαλλοντικής Προστασίας και Ενεργειακής Νομοθεσίας, Πρότυπα, Βέλτιστες Διαθέσιμες Τεχνικές και Πρακτικές (συμπεριλαμβανομένων άλλων χωρών)

- Πρωτοβουλία Sustainability in Defense (SiD)
- Διαγωνισμοί μεταξύ του στρατιωτικού προσωπικού για την καλύτερη πρόταση / μελέτη για την ανάπτυξη περιβαλλοντικών / ενεργειακών υποδομών στο Ε.Σ.
- Περιβαλλοντικές εκδηλώσεις και παρουσιάσεις
- Ξεκίνησε από το 2012 η Ανάπτυξη και εφαρμογή Συστήματος Ενεργειακής Διαχείρισης σε τρία (3) στρατόπεδα «πilotικής μελέτης» των Ενόπλων Δυνάμεων

Για την επίτευξη αυτών των πρωτοβουλιών και στόχων, οι ενέργειες του ΥΠΕΘΑ περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την ανάπτυξη ενεργειακής πολιτικής στις Ένοπλες Δυνάμεις, την αλληλεπίδραση κάθε έργου με συγκεκριμένα συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα και σχέδιο επέκτασης του εκπαιδευτικού προγράμματος στα στρατόπεδα και τις λοιπές εγκαταστάσεις του ΥΠΕΘΑ.

Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη έδειξε ότι πολλές από τις Ένοπλες Δυνάμεις του NATO αλλά και εκτός NATO έχουν υιοθετήσει ένα πλαίσιο ΣΠΔ που βασίζεται σε ένα πιστοποιημένο (ISO, EMAS ή άλλο) ή μη τυποποιημένο σύστημα. Αν και υπάρχουν κάποιες διαφορές μεταξύ αυτών, λόγω των ιδιομορφιών κάθε χώρας, οι ομοιότητες είναι εμφανείς.

Είναι κοινή λογική σε όλα τα ΣΠΔ ότι οι περιβαλλοντικές πτυχές πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στα επιχειρησιακά σχέδια και στις καθημερινές εργασίες των στρατιωτικών σχηματισμών. Κάθε μέλος είναι υπεύθυνο να φροντίζει το περιβάλλον και να παρακινεί άλλους ανθρώπους να κάνουν το ίδιο.

Η έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης είναι ζωντανή σε όλους τους στρατιωτικούς στις περισσότερες από τις εξεταζόμενες χώρες ή στις δομές του NATO, ακόμη και σε περιόδους ειρήνης ή πολέμου. Η διαδικασία Συνεχούς Βελτίωσης είναι θεμελιώδης για την επιτυχία ενός ΣΠΔ, όπως καθιερώθηκε στον κύκλο PDCA, και οι περισσότερες Ένοπλες Δυνάμεις του NATO το έχουν εξετάσει και εφαρμόσει στα σχέδιά τους για την καλύτερη διαχείριση των περιβαλλοντικών πτυχών των στρατιωτικών δραστηριοτήτων.

Οι ομοιότητες του εξοπλισμού, των εγκαταστάσεων καθώς και των διαδικασιών μεταξύ των Ενόπλων Δυνάμεων των διαφορετικών εθνών είναι αξιοσημείωτα μεγάλες, επομένως οι διαφορές στις διαδικασίες δημιουργίας και εφαρμογής του ΣΠΔ είναι μικρές. Ο κρίσιμος παράγοντας είναι να αξιολο-

γηθεί πόσο αποτελεσματικά υιοθετείται ένα ΣΠΔ παρά εάν ακολουθεί ή όχι ένα πιστοποιημένο πρότυπο.

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι δεν υπάρχει σχέδιο που να ταιριάζει σε όλους. Ένα ΣΠΔ είναι ένα σύνθετο πλαίσιο που ενσωματώνει διαφορετικές περιβαλλοντικές πτυχές με ολοκληρωμένο τρόπο, επομένως απαιτείται ένας μεγάλος αριθμός συγκεκριμένων κριτηρίων για τη μέτρηση και την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας και της επιτυχούς υιοθέτησής του.

Η επαρκής κατανόηση της επίδρασης ενός ΣΠΔ στον στρατιωτικό τομέα εξακολουθεί να είναι κάτι που δεν είναι εφικτό. Τα σχετικά κενά στη γνώση καθώς και τα αποτελέσματα και η βελτίωση της απόδοσης πρέπει να εντοπιστούν και να αξιολογηθούν. Επομένως, απαιτούνται περαιτέρω μελέτες προκειμένου να αναπτυχθούν οι αντίστοιχοι δείκτες που πρέπει να είναι διεθνώς εφαρμόσιμοι, προκειμένου να εντοπιστεί και να αξιολογηθεί η συσχέτιση μεταξύ υλοποίησης και απόδοσης. Αντί για αυτοαξιολόγηση από τους Διοικητές, η ανεξάρτητη αξιολόγηση από εξωτερικές αρχές αναγνωρίζεται ως ουσιαστικά απαραίτητη και προτείνεται, προκειμένου να εξαχθούν ασφαλή, αντικειμενικά και διαφανή συμπεράσματα.

Μια τόσο δυναμική και πολύπλοκη διαδικασία όπως η περιβαλλοντική διαχείριση απαιτεί ολιστικές προσεγγίσεις και ικανότητες προκειμένου να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις καθημερινές αλλαγές, με αποτέλεσμα τη συνεχή βελτίωση. Δεν είναι εφικτό να προωθηθεί μία μόνο συνταγή για την αποτελεσματική εφαρμογή ενός ΣΠΔ. Η διαδικασία απαιτεί συχνές αναθεωρήσεις και αντίστοιχες ενημερώσεις για να ανταποκρίνεται προληπτικά στις απαιτήσεις. Η αποτελεσματική αλληλεπίδραση θα διασφαλίζεται με τακτικές αναθεωρήσεις. Συμπερασματικά, κάθε έθνος πρέπει να προσαρμόσει σωστά τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές προκειμένου να βρει το βέλτιστο πλαίσιο σχετικά με το ΣΠΔ στις αμυντικές δραστηριότητες (Hertin J. et al., 2008), το οποίο θα είναι συστατικό του συνολικού συστήματος διαχείρισης με ενσωματωμένες τις περιβαλλοντικές πτυχές στις διαδικασίες του.

Η λήψη ακριβών αλλά ακατάλληλων μέτρων, για παράδειγμα για την προστασία του περιβάλλοντος και τη μείωση του ενεργειακού κόστους χωρίς αυτά τα μέτρα να αποτελούν μέρος του συνολικού συστήματος ΣΠΔ, δεν είναι η πιο αποτελεσματική αντίδραση. Η λήψη των κατάλληλων μέτρων σε ένα ολοκληρωμένο μοντέλο πρέπει να είναι συνέπεια και αποτέλεσμα της αποτελεσματικής εφαρμογής ενός ΣΠΔ. Το σύστημα διαχείρισης συνήθως αποκαλύπτει την αναγκαιότητά τους αρκετά νωρίς, έτσι ώστε οι συγκεκριμένες αποφά-

σεις για την υποβολή προληπτικής αποτελεσματικής δράσης να μπορούν να λαμβάνονται από την ίδια την Αμυντική Αρχή αντί να αντιδρά σε εξωτερικές παρεμβολές σε απροσδόκητη στιγμή.

Επιπλέον, τα αναμενόμενα αποτελέσματα των μέτρων πρέπει να είναι γνωστά στα ανώτατα στελέχη και, ως εκ τούτου, η ανώτατη διοίκηση θα πρέπει να επιδεικνύει δέσμευση και να προσφέρει τον κατάλληλο στρατηγικό σχεδιασμό καθώς και αποτελεσματικούς μηχανισμούς ελέγχου και μέτρησης. Και αυτή ακριβώς είναι η βασική αξία και ο κύριος στόχος των συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης.

Ο τομέας της Άμυνας θα πρέπει να ενεργεί με πιο βιώσιμους τρόπους για τους ακόλουθους λόγους:

- Οι βιώσιμες προσεγγίσεις θα εξασφαλίσουν τη μακροχρόνια διάρκεια των στρατιωτικών δραστηριοτήτων
- Οι φιλικές προς το περιβάλλον προσεγγίσεις θα βελτιώσουν την εικόνα των Ενόπλων Δυνάμεων στο κοινό και θα ενισχύσουν τα όριά τους
- Το μειωμένο κόστος θα είναι το αποτέλεσμα της αποτελεσματικής διαχείρισης πόρων

Οι προαναφερθείσες προσεγγίσεις και η διαχείριση θα πρέπει να θεωρηθούν ως εργαλείο. Οι αξιωματούχοι στις θέσεις «κλειδιά» θα πρέπει να προσπαθήσουν να περάσουν αυτές τις έννοιες στο προσωπικό πριν και όχι μόνο μετά την υιοθέτηση ενός ΣΠΔ. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων των καθημερινών λειτουργιών μπορεί να περιλαμβάνει ολοκληρωμένες μεθόδους σε όλα τα επίπεδα. Άρα, θα πρέπει να θεωρείται ως ευκαιρία μείωσης του κόστους και απόκτησης οφελών και τελικά εξοικονόμησης χρημάτων.

Για να είναι εφικτό και να αλλάξουν οι προοπτικές, ο στρατιωτικός τομέας και το προσωπικό του θα πρέπει να μπορούν να μετρούν τα οφέλη από την αλλαγή με απτούς τρόπους. Ακριβώς τότε, οι αποτελεσματικές πρακτικές θα ενσωματωθούν. Η συμπεριφορά και η υποστήριξη των μελών ανώτατου επιπέδου θα διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο στο εάν ένας οργανισμός υιοθετεί ή όχι με επιτυχία ένα ΣΠΔ.

Βιβλιογραφία - Αναφορές

Alemaný, R.L 1995. "Environmental Management in the Danish Defence", Copenhagen Denmark.

Auditor General of Canada. 1995. "A Guide to Green Government, Environment Canada", Ottawa Canada.

- British Army. 2013. "Transforming the British Army", An Update - July 2013 http://www.army.mod.uk/documents/general/Army2020_Report.pdf
- Canada, Department of National Defence. 1997. "Environmentally Sustainable Defence Activities" Ottawa Canada.
- Canadian Army. 1995. "Land Force Command, Environmental Action Plan".
- Canadian Land Force Command. 2007. "The Leaders Guide to the Environment".
- Canadian Land Force Command. 2008. "Environmental Management System".
- Coglianesi C, Nash J. 1972. "Regulating from the Inside: Can Environmental Management Systems Achieve Policy Goals?" Washington DC, p.31-61.
- Denmark. 1996. "Environmental Management in the Danish Defence".
- Department of Environment Transport Regions. 1998. "Implementing Environmental Management Systems, Guidance for Government Departments", London UK.
- Diecidue, T. 2008. "Military-to-military collaboration on environmental management: A framework for strategic information, education and communication". Project Performance Corporation, Virginia, USA.
- Edwards, B., Gravender, J., Killmer, A., Schenke, G. & Willis, M. 1999. "The effectiveness of ISO14001 in the United States, a group project thesis", University of California, p. 192, http://www2.bren.ucsb.edu/~keller/courses/GP_reports/ISO14001.pdf
- Great Britain. 1990. "This Common Inheritance: Britain's Environmental Strategy (Command Paper)" Department of the Environment.
- Hertin, J., Berkhout, F., Wagner, M. & Tyteca, D. 2008. "Are EMS environmentally effective? The link between environmental management systems and environmental performance in European companies", Journal of Environmental Planning and Management, 51(2), p. 259-283.
- Holland Ministry of Defence. 1998. "Ministry of Defence on Environmental Data and Environmental Performance Indicators", The Hague Netherlands.
- ISO 14001:2015.
- Joseph, J. 1996. "Environmental Management System Case Study", Danish Defence, Copenhagen Denmark.
- Kolk, A. and A. Mauser. 2002. "The evolution of environmental management: From stage models to performance evaluation". Business. Strategy Environment 11: 14-31. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/bse.316/pdf>
- NATO. 2008. "Environmental Aspects of Military Compounds, Phase II". NATO / SPS Short Term Project.
- NATO 2011. The AJEPP-2 - Allied Joint Environmental Protection Publication - "Environmental Management System in NATO Operations, (STANAG 2582- Standardization Agreement 2582) ed.1".

NATO. 2016. The AJEPP-3 - Allied Joint Environmental Protection Publication - Best "Environmental Protection Practices for Military Compounds in NATO Operations, (STANAG 2582 - Standardization Agreement 2582) ed.2".

NATO-CCMS. 2000. "Pilot study on environmental management systems in the military sector", <http://www.nato.int/science/publication/publi/envmil/envmil2.pdf>

NHDES. 2002. "Research into the effectiveness of environmental management systems". US Environmental Protection Agency, Region I, New England. <http://des.nh.gov/organization/commissioner/pip/publications/co/documents/nhdes-01-3.pdf>

Ramos, T.B. and J.J. Melo. 2005. "Environmental management practices in the defence sector: Assessment of the Portuguese military's environmental profile". J. Cleaner Product., 13: 1117-1130. <http://www.deepdyve.com/lp/elsevier/environmental-management-practices-in-the-defence-sector-assessment-of-1tEs1BELCf>

Ramos, T.B. and J.J. Melo 2006. "Developing and implementing an environmental performance index for the Portuguese military". Bus. Strategy Environ., 15: 71-86. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/bse.440/pdf>

Rao N.H. 2005. "Environmental management: Relevance and implications for management of defence installations for sustainability". Curr. Sci., 88: 1753-1758. <http://eurekamag.com/research/012/043/>

Privy Council Office and the Canadian Environmental Assessment Agency, 2004. "Strategic Environmental Assessment - The Cabinet Directive on the Environment Assessment of Policy, Plans and program Proposals - Guideline for Implementing the Cabinet Directive".

Sheldon C., Yoxon M. 2006. "Environmental Management Systems: A Step-by-Step Guide to Implementation and Maintenance", 3rd ed, Earth Scan, London, Ch. 1.

Sweden Environmental Council. 1996. "Environmental Work within Governmental Authorities, Guidance on Integrating Environmental Aspect".

Sweden, Ministry of Defence. 1995. "Sector Report on the military Defence and the Environment".

UNCCHDPP. 2003. "Environmental Management Systems: Do they Improve Performance?", Project final report, University of North Carolina at Chapel Hill, Chapel Hill, N.C.

USA 1990. The Chief Financial Officers Act.

USA. 1993. Performance and Results Act.

US Army. 1970. "The U.S. Army Environmental Strategy into the Twenty-First Century". www.atsc.army.mil

U.S. Army. 2004. "The Army Strategy for the Environment: Sustain the Mission - Secure the Future".

US Army. 2007. "The Commander's Guide for Mission - Focused

Environmental Management System” Environmental Center.

U.S. Army Environmental Center. 2004. “Environmental Management Systems - Aspect and Impact Methodology for Army Training Ranges”.

U.S. Army Environmental Center. 2005. “U.S. Army Environmental Management System - Implementers Guide”.

U.S. Army Sustainable Range Program (SRP). 2005. “AR 350-19 08-30/2005”. http://www.apd.army.mil/pdffiles/r350_19.pdf

US DoD. 2000. EO 13148 “Greening the Government Through Leadership in Environmental Management”.

Wang X.H. and W. Wu. 2013. "A review of Environmental management Systems in global defence sectors", American Journal of Environmental Science www.sustainability.army.mil/ces.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Αναστάσιος Ογλάνης, Υποπτέραρχος ε.α. της Πολεμικής Αεροπορίας, έχει Πτυχίο Μηχανικού Αεροπορικών Εγκαταστάσεων από τη Σχολή Ικάρων, Τμήμα Μηχανικών (Σ.Μ.Α., 1983), Πτυχίο Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων - Marketing του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (Α.Σ.Ο.Ε.Ε., 1989), M.Sc. in Highway Engineering (University of Nottingham, U.K., 1992), Δίπλωμα Πολιτικού Μηχανικού (M.Sc.) του Πανεπιστημίου Πατρών, 1996) και είναι Διδάκτωρ Μηχανικός του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (2019).

Έχει παρακολουθήσει πολλά σχολεία - σεμινάρια επαγγελματικής επιμόρφωσης: το 1989: Νεώτερες Εξελίξεις στο Construction Management (Ελληνική Εταιρεία Διοικήσεως Επιχειρήσεων), το 1990: Σχολείο Αναλυτών - Προγραμματιστών του Γ.Ε.ΕΘ.Α, το 1990: Fire Prevention Inspection School, Chanute Air Force Base, Illinois, Η.Π.Α., το 1993: Σχολή Κατωτέρων Αξιωματικών Αεροπορίας, το 1996: Ανωτέρα Σχολή Πολέμου Αεροπορίας, το 1999: Resources Management Course, το 2003: Commanders and Staff Environmental Orientation Course και Multinational Joint Logistics Center Course, το 2004: Environmental Protection of Military Forces Course, N.A.T.O. Education Center, Oberammergau, Γερμανία και το 2009: Ενεργειακή Απόδοση και Πιστοποίηση Κτιρίων (Οδηγία 2002/91/Ε.Κ.), Οικονομική Αξιολόγηση Επεμβάσεων Εξοικονόμησης Ενέργειας και το 2010: Πρακτικός Οδηγός Εξοικονόμησης Ενέργειας σε Κτίρια, Ξενοδοχεία, Βιομηχανίες και Αθλητικά Κέντρα, του Τ.Ε.Ε., και πιστοποιημένα σεμινάρια Επικεφαλής Επιθεωρητών Ποιότητας (IRCA, ISO 9000:2008), Περιβάλλοντος (IEMA, ISO 14000:2004) Υγείας και Ασφάλειας (IRCA, OHSAS 18001:2007-ΕΛΟΤ 1801:2008).

Ο Αναστάσιος Ογλάνης έχει πτυχίο proficiency in English από το University of Cambridge (1992). Κατά τη διάρκεια της καριέρας του στην Π. Α. έχει αποκτήσει πολύ μεγάλη εμπειρία στο management και engineering. Έχει διατελέσει πολλές φορές: Προϊστάμενος διαφόρων τμημάτων, Διοικητής Κλιμακίων και Σμηνών και Διευθυντής Γραφείων Επιβλέψεως Έργων, όπου επέβλεψε προσωπικά έργα άνω των 8 δις δραχμών. Έχει διεθνή εμπειρία, ιδιαίτερα όταν υπηρετούσε στη Νάπολη Ιταλίας, ως ΝΑΤΟικός Αξιωματικός στο Στρατηγείο Νοτίου Τομέα για δύο χρόνια (1998 - 2000) και επέβλεψε έργα εκεί και στη Βόρεια Μακεδονία, όπου αναγνωρίστηκε η απόδοση και η προσφορά του σε αντίξοες συνθήκες, με εύφημο μνημόνιο από τον Διοικητή του Στρατηγείου. Έχει απασχοληθεί και στον ιδιωτικό τομέα, επιβλέποντας διάφορα έργα Πολιτικού Μηχανικού, όπως επίσης και ως Σύμβουλος Μηχανικός, στη διαδικασία Διασφάλισης Ποιότητας πολλών εταιρειών.

Είναι Ενεργειακός Επιθεωρητής και Ελεγκτής του ΥΠΕΚΑ (άνω των 400 Πιστοποιητικών Ενεργειακής Απόδοσης), Πραγματογνώμονας και Διαιτητής του Τ.Ε.Ε., Εκτιμητής Ακινήτων, Ελεγκτής Δόμησης, μέλος της Αεροπορικής Ακαδημίας Ελλάδος, επισημονικός εταίρος της Ακαδημίας Στρατηγικών Αναλύσεων, ενώ διετέλεσε μέλος του Δ.Σ. του Οικοδομικού Συνεταιρισμού Αξιωματικών Π.Α. «ΙΚΑΡΟΣ». Έχει επίσης διατελέσει καθηγητής Management και Computers στις Σχολές Ωμέγα, Οπλισμένου Σκυροδέματος στη Σχολή Τεχνικών Υπαξιωματικών Αεροπορίας, Management, Marketing και Quality στο Κ.Ε.Κ. Αγροτική Ανάπτυξη (Λάρισα), Marketing, Management, Leadership, Computers, Accounting, Word, Statistics, Operational Research και Consumer Behavior στο European University, Αθήνα, Διοικητικής και Ηγεσίας στο Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης, Αθήνα και Διαδρόμους - Δάπεδα στο Τμήμα Μηχανικών της Ανωτάτης Σχολής Ικάρων.

"Η σημασία της Στρατιωτικής Ισχύος για την Επίτευξη Στόχων Εξωτερικής Πολιτικής στο Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα"

του Αντιπλοιάρχου
Νικόλαου Περτζινίδη ΠΝ,
Εκπαιδευτή της Έδρας Στρα-
τιωτικών Σπουδών της ΑΔΙΣΠΟ

*Ο πόλεμος αρχίζει όταν θέλεις,
αλλά δεν τελειώνει όταν θέλεις.
Νικολό Μακιαβέλι'*

Εισαγωγή

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του ψυχρού Πολέμου σηματοδότησαν μια καμπή στην παγκόσμια ιστορία. Μετά από μια μακρά περίοδο στρατιωτικών εξοπλισμών, περιφερειακών συγκρούσεων όπως το Βιετνάμ και το Αφγανιστάν και τον φόβο ενός πυρηνικού ολοκαυτώματος, ο κόσμος εισήλθε σε μια νέα εποχή.

Το τέλος αυτού του ανταγωνισμού για παγκόσμια ιδεολογική κυριαρχία άλλαξε επίσης τη στάση πολλών ανθρώπων και κρατών απέναντι στον πόλεμο και τη στρατιωτική ισχύ. Απαλλαγμένοι από τον ανταγωνισμό μεταξύ των δύο ιδεολογικών μπλοκ, άρχισαν να αμφιβállουν για τη χρησιμότητα της στρατιωτικής ισχύος. Στο νέο παγκόσμιο σύστημα που προέκυψε, οι άνθρω-

1. Νικολό Μακιαβέλι 1469-1527, Ιταλός πολιτικός φιλόσοφος. πηγή: <https://www.gnomikologikon.gr/authquotes.php?auth=129> (πρόσβαση την 6 Σεπτεμβρίου 2021).

ποι πίστευαν ότι ξεκινούσε μια νέα εποχή ειρήνης και ευημερίας και ότι οι σχέσεις μεταξύ κρατών θα ρυθμιζόνταν μέσω διπλωματίας, διεθνών οργανισμών και διεθνούς δικαίου. Τα τεράστια συμβατικά και πυρηνικά οπλοστάσια που κατασκευάστηκαν για την προετοιμασία του 3ου Παγκόσμιου Πολέμου φαινόταναν άχρηστα και πολλές χώρες, ιδιαίτερα αυτές που ανήκαν στο δυτικό μπλοκ, μείωσαν σημαντικά τους στρατιωτικούς προϋπολογισμούς και τις δυνάμεις τους.

Από την άλλη πλευρά, ορισμένες χώρες είδαν αυτήν την νέα κατάσταση του διεθνούς συστήματος ως μια ευκαιρία να επιλυθούν με τη βία παλιά προβλήματα που διατηρούνταν μέχρι τότε εν υπνώσει, όπως η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ, ο πόλεμος του Ναγκόρνο Καραμπάχ κ.α.. Ταυτόχρονα, ορισμένες χώρες που αισθάνονταν ότι απειλούνται προσπαθούσαν να βελτιώσουν το αίσθημα ασφάλειάς τους προσχωρώντας σε μια συλλογική αμυντική συμμαχία όπως το ΝΑΤΟ. Ένα καλό παράδειγμα είναι οι χώρες του πρώην Συμφώνου της Βαρσοβίας, όπως η Πολωνία, και οι χώρες της Βαλτικής, οι οποίες αισθάνονται ότι απειλούνται από τη ενδυναμωμένη πλέον Ρωσία.

Σε αυτό το άρθρο, θα προσπαθήσουμε να αξιολογήσουμε τη χρησιμότητα της στρατιωτικής ισχύος ως μέσο για την προώθηση και επίτευξη στόχων εξωτερικής πολιτικής στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον. Αρχικά θα προσδιορίσουμε το θέμα παρουσιάζοντας τις βασικές συνιστώσες του, στη συνέχεια, θα αναλύσουμε περαιτέρω τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής των κρατών και θα προσπαθήσουμε να καθορίσουμε τις παραμέτρους και τις στρατηγικές που μπορούν να τους προωθήσουν. Τέλος, θα εξετάσουμε τη έννοια της στρατιωτικής ισχύος και θα αξιολογήσουμε εάν αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την προώθηση αυτών των στόχων της εξωτερικής πολιτικής.

Γενικά

Πριν εξετάσουμε το θέμα αυτού του άρθρου θα πρέπει να εντοπίσουμε και να παρουσιάσουμε τα τρία κύρια στοιχεία του. Αυτά είναι το Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα, οι Στόχοι της Εξωτερικής Πολιτικής και η Στρατιωτική Ισχύς.

Το Σύγχρονο Διεθνές Σύστημα

Για να περιγράψουμε το σύγχρονο διεθνές σύστημα θα πρέπει να προσδιορίσουμε δύο πράγματα. Το πρώτο είναι το τι περιλαμβάνει το σύστημα αυτό και το δεύτερο είναι η χρονική στιγμή στην ιστορία από όπου ξεκινά το «μοντέρνο». Οι θεωρίες των διεθνών σχέσεων χρησιμοποιούν τον όρο «Διεθνές Σύστημα» για να περιγράψουν τον κόσμο. Αυτό το σύστημα περιλαμβάνει διάφορους δρώντες οι οποίοι είναι κατά κύριο λόγο τα κράτη και σε ορισμένες περιπτώσεις και άλλες οντότητες. Οι κανόνες και τα χαρακτηριστικά του, καθορίζουν το πώς λειτουργεί αυτό το σύστημα και πώς αλληλεπιδρούν

οι δρώντες μεταξύ τους. Τα χαρακτηριστικά του περιγράφονται διαφορετικά στις διάφορες θεωρίες διεθνών σχέσεων. Αυτό είναι σημαντικό για την ανάλυση μας καθώς οι στόχοι, η συμπεριφορά των κρατών και η στάση τους απέναντι στη στρατιωτική ισχύ αλλάζουν, ανάλογα με τη θεωρία που χρησιμοποιούμε για να εξετάσουμε το διεθνές σύστημα.

Τα τρία κύρια θεωρητικά μοντέλα για την περιγραφή του διεθνούς συστήματος είναι ο ρεαλισμός, ο φιλελευθερισμός (ιδεαλισμός) και ο κονστρουκτιβισμός. Αν και έχουν θεμελιώδεις διαφορές στις βασικές τους υποθέσεις συμφωνούν σε ορισμένα σημεία. Όλες οι θεωρίες συμφωνούν ότι το παγκόσμιο σύστημα είναι λιγότερο ή περισσότερο ένα άναρχο σύστημα και ότι οι κύριοι δρώντες του είναι τα κράτη. Επιπλέον, σε όλες τις θεωρίες, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, τα κράτη έχουν σαν στόχο τα συμφέροντά τους και τη βελτίωση της θέσης τους στο παγκόσμιο σύστημα. Σύμφωνα με τον Kenneth Waltz συγγραφέα του βιβλίου «Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος. Μια θεωρητική ανάλυση», τα κράτη χωρίζονται σε δύο κύριες κατηγορίες. Αυτά που θέλουν να βελτιώσουν τη θέση τους στο παγκόσμιο σύστημα και εκείνα που θέλουν να διατηρήσουν το υπάρχον status quo.

Τα χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος αλλάζουν ιστορικά με την πάροδο του χρόνου. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό να προσδιοριστεί η αφετηρία του σύγχρονου κόσμου που εξετάζουμε σε αυτό το άρθρο. Θα επιλέξουμε ως σημείο αναφοράς το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Αυτό είναι το σημείο της ιστορίας όπου το παγκόσμιο σύστημα άλλαξε από διπολικό σε μονοπολικό. Είναι επίσης η εποχή όπου πολλοί άνθρωποι άρχισαν να πιστεύουν ότι ο κόσμος πλησίαζε στην εποχή της δημοκρατικής ειρήνης. Ο Francis Fukuyama στο διάσημο έργο του «Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος», γραμμένο μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, υποστήριξε ότι η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης σήμαινε τη νίκη του φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος ενάντια σε άλλες εναλλακτικές λύσεις. Αυτή η νίκη της φιλελεύθερης δημοκρατίας οδήγησε πολλούς στο συμπέρασμα ότι ο κόσμος εισέρχεται σε μια εποχή όπου ο πόλεμος θα εξαφανιστεί και οι σχέσεις μεταξύ κρατών θα ρυθμίζονται μέσω διπλωματίας και διεθνών οργανισμών.

Η ιδέα της αιώνιας ειρήνης δεν είναι νέα και προήλθε από τον Γερμανό φιλόσοφο Immanuel Kant, ο οποίος στο βιβλίο του "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch" ήταν ο πρώτος που ανέφερε την έννοια της αιώνιας ειρήνης, με βάση την αρχή ότι οι δημοκρατίες δεν κάνουν πολέμους (Kant, 1795). Την ιδέα του Καντ ακολούθησε η Θεωρία της Δημοκρατικής Ειρήνης η οποία δήλωσε ότι οι δημοκρατίες δεν μπαίνουν σε πόλεμο με άλλες δημοκρατίες. Ορισμένοι διαφώνησαν με αυτό το συμπέρασμα, όπως ο Παναγιώτης Κονδύλης που ισχυρίστηκε ότι ο Καντ δεν εννοούσε ότι οι δημοκρατίες δεν διεξάγουν πολέμους αλλά μόνο ότι θα το σκεφτούν δύο φορές πριν τους ξεκι-

νήσουν (Κονδύλης, 1998, σελ. 82), οπότε η επικράτηση του φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος δεν οδηγεί αναγκαστικά σε έναν ειρηνικό κόσμο.

Οι Στόχοι της Εξωτερικής Πολιτικής

Μέσα στο παραπάνω διεθνές σύστημα, τα κράτη έχοντας ως πυξίδα το εθνικό τους συμφέρον και προσπαθούν να προωθήσουν τους εθνικούς τους στόχους χρησιμοποιώντας όλες τις διαθέσιμες μορφές εθνικής ισχύος, εντός όμως των κανόνων του συστήματος. Όπως αναφέραμε προηγουμένως, τα κράτη προσπαθούν είτε να διατηρήσουν είτε να βελτιώσουν τη θέση τους μέσα στο παγκόσμιο σύστημα. Αυτό σημαίνει ότι οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής συνδέονται με αυτό που η χώρα θεωρεί σημαντικό για τη θέση της στο σύστημα.

Σύμφωνα με τις θεωρίες των διεθνών σχέσεων, ο πρώτος στόχος των κρατών είναι η κρατική ασφάλεια, η οποία περιλαμβάνει την εσωτερική σταθερότητα και την εδαφική ακεραιότητα. Αφού επιτευχθεί αυτό, τα κράτη επιδιώκουν την οικονομική πρόοδο και ανάπτυξη. Αυτά θα μπορούσαν να μεταφραστούν ως κατ'αρχή επιβίωση του κράτους και στη συνέχεια βελτίωση της θέσης του στο διεθνές σύστημα. Επιπλέον, τα κράτη προσπαθούν να βελτιώσουν την ευημερία τους και την ευημερία των πολιτών τους.

Οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής δεν διαφέρουν από τους ανωτέρω γενικούς στόχους του κράτους. Εάν οι ενέργειες που σχετίζονται με την επίτευξη αυτών των στόχων σχετίζονται με άλλους διεθνείς φορείς, κράτη ή διεθνείς οργανισμούς, τότε μιλάμε για στόχους εξωτερικής πολιτικής. Αυτοί περιλαμβάνουν όλα όσα έχουν να κάνουν με άλλα κράτη και διεθνείς οργανισμούς και κυμαίνονται από εμπορικές ή πολιτιστικές συμφωνίες έως συμμαχίες ασφάλειας ή ακόμη και κοινές στρατιωτικές ενέργειες για την αντιμετώπιση ενός διεθνούς προβλήματος.

Η Στρατιωτική Ισχύς

Το τελευταίο στοιχείο του θέματος μας είναι η στρατιωτική ισχύς; Αποκαλούμενη πολλές φορές ως σκληρή ισχύς, αποτελείται από τις κρατικές ένοπλες δυνάμεις. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι χώρες εμπίπτουν σε δύο κύριες κατηγορίες ανάλογα με τη στρατιωτική τους ισχύ.

Η πρώτη κατηγορία είναι οι χώρες με πυρηνικά όπλα. Τα πυρηνικά όπλα περιορίζονται σε μικρό αριθμό κρατών. Η χρήση τους ως μέσο προβολής ισχύος ή εκβιασμού ή εξαναγκασμού είναι αδιανόητη λόγω της τεράστιας καταστροφικής τους ικανότητας που, χωρίς αμφιβολία, σε περίπτωση χρήσης τους θα προκαλέσει παγκόσμια καταγραυγή και αντίδραση. Από την άλλη

πλευρά, οι χώρες με πυρηνικές δυνατότητες μπορούν να προβάλλουν πολύ πιο εύκολα τη συμβατική τους ισχύ χωρίς φόβο ανταπόδοσης, λόγω των πυρηνικών τους δυνατοτήτων αποτροπής (Keohane & Nye, 1987, σελ. 727). Αυτές οι χώρες είναι σχεδόν άτρωτες στον εξαναγκασμό καθώς δεν μπορούν να νικηθούν από μια συμβατική επίθεση. Η απειλή χρήσης αυτών των όπλων εάν απειληθούν η επιβίωση ή τα κρίσιμα συμφέροντά τους ελαχιστοποιεί την επίδραση του καταναγκασμού εναντίον τους. **Μεγάλες δυνάμεις όπως η Ρωσία μπορούν να προωθήσουν τα συμφέροντά τους, χρησιμοποιώντας στρατιωτική ισχύ φοβούμενες μόνο οικονομικά αντίποινα** (όπως στην Ουκρανία, τη Γεωργία κλπ.). Αλλά και μικρότερες χώρες όπως η Βόρεια Κορέα ή το Ισραήλ απολαμβάνουν μεγάλη ελευθερία δράσης λόγω της ικανότητας πυρηνικής αποτροπής που διαθέτουν.

Εικ. 1. Βαλλιστικοί Πύραυλοι της Β. Κορέας σε παρέλαση.
Πηγή:<https://globalnews.ca/news/3448765/north-korea-nuclear-weapons/>.

Οι δύο αυτές χώρες ακολουθούν τελείως αντίθετες πολιτικές όσο αφορά την αξιοποίηση αυτής της δυνατότητας. Η Β. Κορέα δεν χάνει ευκαιρία να παρουσιάσει τις στρατιωτικές τις δυνατότητες (Εικόνα 1) σε μια ενεργητική προσπάθεια να αποτρέψει οποιαδήποτε προσπάθεια επέμβασης στα εσωτερικά της θέματα. Αντίθετα τα πυρηνικά όπλα του Ισραήλ καλύπτονται από ένα πέπλο μυστηρίου καθόσον παρόλο που δεν έχει επιβεβαιωθεί ποτέ επίσημα η ύπαρξη τους, θεωρούνται ως ένα όπλο επιβίωσης του κράτους.

Οι δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει χώρες με αποκλειστικά συμβατικά οπλοστάσια. Για αυτές, το μέτρο της ισχύος υπολογίζεται πάντα σε σύγκριση με τον δυνητικό τους αντίπαλο. Το Ιράκ του Σαντάμ είχε έναν πολύ ισχυρό στρατό στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, αλλά δεν είχε καμία πιθανότητα ενάντια στον παγκόσμιο συνασπισμό που συγκεντρώθηκε εναντίον του στους δύο πολέμους του Κόλπου.

Η χρήση συμβατικών δυνάμεων διαφέρει ανάλογα με το μέγεθος και τον τύπο τους. Τα μεγάλα πολεμικά ναυτικά προσφέρουν τη δυνατότητα προβολής ισχύος σε άλλα μέρη του κόσμου. Η σύγχρονη πολεμική αεροπορία μπορεί να προσφέρει την ικανότητα για στοχευμένα χειρουργικά χτυπήματα με μειωμένο κίνδυνο απωλειών και παράπλευρων ζημιών. Οι στρατοί είναι απαραίτητο αντίβαρο για να αντισταθεί μια χώρα στις τυχόν απαιτήσεις τρίτων χωρών στα πλαίσια μίας στρατηγικής αποτροπής, ιδιαίτερα αν η άλλη πλευρά δεν είναι έτοιμη να πληρώσει το κόστος μιας στρατιωτικής αντιπαράθεσης. Τελευταία αλλά εξίσου σημαντική χρήση, είναι η ακόμη και συμβολική, συμμετοχή μιας χώρας με ένα στρατιωτικό τμήμα στις ειρηνευτικές αποστολές του ΟΗΕ (ή και άλλων οργανισμών). Η συμμετοχή αυτή προσφέρει μόχλευση στο διπλωματικό βάρος εντός του οργανισμού, ακόμα και για τις μικρότερες χώρες αυτού, ενώ πολλές φορές συνδυάζεται και με ορισμένα οικονομικά ή άλλα οφέλη.

Πρώθηση Στόχων Εξωτερικής Πολιτικής

Είδαμε ότι οι στόχοι της εξωτερικής πολιτικής συνδέονται με τη θέση του κράτους στο παγκόσμιο σύστημα. Το ερώτημα που προκύπτει είναι ποιο είναι το μέτρο αυτής της θέσης; Στο παρελθόν, το κύριο μέτρο της ισχύος ενός κράτους ήταν η κατοχή γης. Τα εθνικά σύνορα άλλαζαν συχνά και οι εδαφικές αλλαγές ήταν το πιο συχνό αποτέλεσμα μιας ένοπλης σύγκρουσης. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και με τη σύσταση της χάρτας του ΟΗΕ, αυτή η εποχή υποτίθεται ότι τελείωσε. Ο πόλεμος και η αλλαγή των συνόρων απαγορεύτηκαν. Αλλά η πρόσφατη ιστορία απέδειξε το αντίθετο. Οι περιπτώσεις της Κύπρου, του Κοσσυφοπεδίου, της Ουκρανίας κ.α. έδειξαν στον κόσμο ότι ακόμη και στον 21ο αιώνα, η εδαφική ακεραιότητα των κρατών μπορεί να απειληθεί. Τα πράγματα γίνονται πιο περίπλοκα όταν μιλάμε για κυριαρχικά δικαιώματα του κράτους όπως η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη, τα χωρικά ύδατα κτλ. τα οποία αποτελούν σημείο τριβής μεταξύ χωρών σε διάφορες περιοχές του κόσμου όπως στη Θάλασσα της Νότιας Κίνας, την Ανατολική Μεσόγειο κ.α..

Σήμερα το πιο συνηθισμένο μέτρο της θέσης ενός κράτους στον διεθνή σύστημα θεωρείται ο πλούτος και η οικονομική δύναμη. Το χρήμα είναι το θεμέλιο για όλες τις άλλες μορφές ισχύος, μαλακής και σκληρής, αφού είναι απαραίτητο για να τις χτίσουμε και να τις διατηρήσουμε. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η βελτίωση της οικονομίας και η μεγιστοποίηση του ΑΕΠ έχει γίνει ο κύριος στόχος για τις περισσότερες χώρες. Για παράδειγμα, το ΑΕΠ της Τουρκίας ήταν 1,6 φορές μεγαλύτερο από αυτό της Ελλάδας το 1979, και αυξήθηκε σε 3,5 φορές το 2018². Ως αποτέλεσμα η Τουρκία θεωρεί-

2. Στοιχεία από την Παγκόσμια Τράπεζα μέσα από Google public data. https://www.google.com/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gdp_mktp_cd&idim=country:GRC:IRN&hl=de&dl=de#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=ny_gdp_mktp_cd&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=world&idim=country:GRC:TUR&ifdim=world&hl=de&dl=de&ind=false (accessed 8 Sep 2022).

ται πλέον μια περιφερειακή δύναμη στο παγκόσμιο σύστημα. Ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ έχει γίνει ο κύριος δείκτης για το πόσο καλά αποδίδει μια χώρα, ειδικά σε σύγκριση με τους κύριους ανταγωνιστές της. Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να επιτευχθεί αυτή η ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένης τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής πολιτικής. Η τελευταία περιλαμβάνει, για παράδειγμα, εμπορικές συμφωνίες, αξιώσεις για πλούσιους φυσικούς πόρους, δημιουργία διεθνών επενδύσεων κ.λπ. τα οποία μπορούν μεν να αυξήσουν το κρατικό ΑΕΠ, αλλά ταυτόχρονα να αυξήσουν την αλληλεξάρτηση του κράτους με άλλους δρώντες.

Η εξωτερική πολιτική όπως όλες οι πολιτικές έχει μια επιθυμητή τελική κατάσταση. Αυτή μπορεί να κυμαίνεται από μια ευεργετική συμφωνία σχετικά με τις γεωργικές επιδοτήσεις εντός της ΕΕ έως την οριοθέτηση της ΑΟΖ μεταξύ δύο χωρών. Στρατηγική σύμφωνα με έναν σύνθητη ορισμό της είναι η σύνδεση των διαθέσιμων μέσων για την επίτευξη του επιθυμητού σκοπού. Η στρατηγική μας δίνει τους τρόπους για να φτάσουμε στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Το ερώτημα που τίθεται σε αυτό το σημείο είναι ποια είναι αυτά τα διαθέσιμα μέσα και αν η στρατιωτική ισχύς περιλαμβάνεται σε αυτά. Σύμφωνα με τη θεωρία αλληλεξάρτησης των Keohane και Nye (Keohane & Nye, 1977) η συνολική εθνική ισχύς μιας χώρας περιλαμβάνει τέσσερις κατηγορίες ισχύος, συγκεκριμένα από κάτω προς τα πάνω: θεσμική, οικονομική, πολιτική και στρατιωτική. Τα κράτη θα αρχίσουν να χρησιμοποιούν μορφές ισχύος χαμηλότερου επιπέδου για να πετύχουν τους στόχους τους ανεβαινοντας ψηλότερα και καταλήγοντας να χρησιμοποιήσουν την στρατιωτική μόνο εάν οι άλλες έχουν αποτύχει. Αλλά ακόμη και όταν επιλεγεί, η χρήση της για την επίτευξη των εθνικών στόχων γίνεται σε τρία στάδια. Κατοχή στρατιωτικής ισχύος, απειλή και χρήση της. Η αποτυχία ενός σταδίου οδηγεί στο επόμενο (Driel, 1981, σελ. 46). Αυτές οι τρεις αντιστοιχούν στις τρεις στρατηγικές: την αποτροπή, τον εξαναγκασμό και τη χρήση στρατιωτικής ισχύος.

Υπάρχει μια επιλογή διαθέσιμων στρατηγικών στις εξωτερικές σχέσεις ενός κράτους που εμπίπτουν σε διάφορες κατηγορίες. Υπάρχουν στρατηγικές συνεργασίας, αμυντικές στρατηγικές κλπ. Για παράδειγμα, τα έθνη μπορούν να χρησιμοποιήσουν επιθετικές στρατηγικές όπως ο εξαναγκασμός ή ο εκβιασμός χρησιμοποιώντας τους προαναφερθέντες πυλώνες της εθνικής ισχύος για να απειλήσουν τους αντιπάλους τους και να επιτύχουν τον σκοπό τους. Οι απειλές κυμαίνονται από οικονομικές κυρώσεις ή ακύρωση εμπορικών συμφωνιών, όπως για παράδειγμα η πρόσφατη πολιτική των ΗΠΑ κατά της εταιρείας Huawei και της Κίνας, έως τη χρήση στρατιωτικής ισχύος. Για παράδειγμα, η Τουρκία απειλεί με χρήση βίας κατά της Ελλάδας και της Κύπρου για την επίτευξη των στόχων της στην Ανατολική Μεσόγειο, η Κίνα χρησιμοποιεί τον στρατό της δημιουργώντας στρατιωτικά φυλάκια σε μικρά νησιά (Εικόνα 2) για επέκταση στη Νότια Σινική Θάλασσα, η Ρωσία χρησιμοποίησε τον στρατό της ανοιχτά ή κρυφά στη Συρία και τη Λιβύη για να διατηρήσει τη μόχλευση της στην περιοχή κ.λπ.

Εικ. 2. Κατασκευή Κινεζικής Στρατιωτικής Βάσης σε διαφιλονικούμενη νήσο της Νότιας Κινεζικής Θάλασσας. Πηγή:<https://www.ft.com/content/aa32a224-480e-11e6-8d68-72e9211e86ab>

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η στρατιωτική δράση και η βία, καθώς και η απειλή της χρήσης τους, θεωρούνται παράνομα για την επίλυση διαφορών μεταξύ των κρατών. Το άρθρο 2 της Χάρτας των Ηνωμένων Εθνών είναι σαφές σχετικά με το θέμα, και απαγορεύει τη χρήση βίας ή ακόμη και την απειλή της χρήσης της κατά άλλων κρατών. Η χρήση βίας για τη διευθέτηση διεθνών διαφορών έγινε λιγότερο συχνή και λιγότερο αποδεκτή από τη διεθνή κοινότητα, ειδικά στον ανεπτυγμένο κόσμο. Θεωρητικά μόνο το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ μπορεί να την επιτρέψει για την αποκατάσταση της διεθνούς τάξης. Από την άλλη πλευρά, λόγω του κόστους που συνεπάγεται (οικονομικές και ανθρώπινες ζωές), οι περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες έχουν γίνει λιγότερο πρόθυμες να παρέμβουν κατά των παραβατών του διεθνούς δικαίου. Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι η Συρία όπου οι περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες απέφυγαν την ενεργό παρέμβαση, εκτός από περιορισμένες αεροπορικές επιχειρήσεις, δίνοντας έτσι ανοιχτό χώρο για την ενεργό συμμετοχή λιγότερο ευαίσθητων χωρών όπως η Ρωσία και η Τουρκία.

Για τα περισσότερα καθημερινά θέματα εξωτερικών σχέσεων, η ήπια ισχύς είναι πιο σημαντική από τη στρατιωτική ή για να το επαναδιατυπώσουμε, η στρατιωτική δύναμη είναι άχρηστη όταν μιλάμε για εμπορικές συμφωνίες, οικονομική συνεργασία ή διαπραγματεύσεις εντός ενός οργανισμού, όπως η ΕΕ. Καμία χώρα δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει την ένοπλη ισχύ της για να επιβάλει μια πιο ευνοϊκή εμπορική συμφωνία. Ακόμη και μικρές χώρες όπως η Κύπρος μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη θεσμική τους ισχύ εντός της ΕΕ και να ασκήσουν βέτο όταν εμπλέκονται τα κρίσιμα συμφέροντά τους. Η στρατιωτική ισχύς δεν παίζει κανένα ρόλο σε μια τέτοια περίπτωση.

Ωστόσο, στρατηγικές όπως ο εξαναγκασμός και η αποτροπή σε στρατιωτικό επίπεδο παραμένουν ακόμη και σήμερα σημαντικές στις εξωτερικές σχέσεις. Και οι δύο στρατηγικές απαιτούν συνήθως επαρκή στρατιωτική ισχύ σε συνδυασμό με την απαραίτητη αξιοπιστία για να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα, ανάλογα με τον αντίπαλο. Όπως δήλωσε ο John Mearsheimer στο έργο του "The Tragedy of Great Power Politics" η στρατιωτική ισχύς δεν μπορεί να κάνει τα πάντα, αλλά υπάρχουν πράγματα που μόνο αυτή μπορεί να κάνει (Mearsheimer, 2011). Υπάρχουν πολλά παραδείγματα στην πρόσφατη ιστορία που το αποδεικνύουν. Η Ελλάδα με την Τουρκία και το Πακιστάν με την Ινδία, είναι δύο από τα πολλά παραδείγματα διατήρησης σημαντικών στρατιωτικών δυνάμεων από γειτονικές χώρες που αισθάνονται ότι πρέπει να αποτρέψουν έναν γείτονα που έχει βλέψει σε κρίσιμα εθνικά τους συμφέροντα, μη στηριζόμενες στην θεωρητική κάλυψη του διεθνούς δικαίου.

Το τέλος του ψυχρού πολέμου οδήγησε επίσης σε αυξημένο αριθμό περιφερειακών συγκρούσεων. Το σύγχρονο παγκόσμιο σύστημα αποδείχθηκε αρκετά ασταθές αφού η μία παγκόσμια δύναμη (ΗΠΑ) απέδειξε ότι δεν είναι αρκετά ισχυρή και πρόθυμη να επιβάλει ένα παγκόσμιο σύστημα ασφάλειας, ενώ οι διάφορες περιφερειακές δυνάμεις που απελευθερώθηκαν από τον διπολικό παγκόσμιο ανταγωνισμό προσπαθούν να βελτιώσουν τη θέση τους στην Σύστημα. Όπως έγραψε ο Χένρι Κίσινγκερ, η απουσία ιδεολογικής απειλής άφησε τα κράτη ελεύθερα να κυνηγήσουν τα δικά τους συμφέροντα. Ταυτόχρονα, οι μεγάλες δυνάμεις είναι λιγότερο πρόθυμες να παρέμβουν ενάντια σε αναγνωρισμένους κινδύνους για την Παγκόσμια Ειρήνη και Ασφάλεια (Kissinger, 1994, σελ. 897,901). Ως αποτέλεσμα, οι ένοπλες συγκρούσεις και η απαίτηση για ασφάλεια εναντίον άλλων κρατών παραμένουν σημαντικά για τα κράτη. Έτσι βλέπουμε ότι ο κόσμος εισέρχεται σε μια νέα περίοδο επανεξοπλισμού. Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι η κρίση στην Ουκρανία που δημιούργησε ένα αίσθημα απειλής από τη Ρωσία για πολλές ευρωπαϊκές χώρες, κυρίως της ανατολικής Ευρώπης. Τα τελευταία χρόνια, οι στρατιωτικές δαπάνες σε όλο τον κόσμο αυξήθηκαν και πολλές χώρες ενισχύουν τις ένοπλες δυνάμεις τους. Οι ένοπλες δυνάμεις ανακτούν τη θέση τους ως εθνικό όργανο ισχύος και η χρήση τους εκτείνεται μακρύτερα από την εθνική άμυνα και ασφάλεια.

Τέλος, υπάρχουν πολλές περιοχές στον κόσμο όπου μερικές από τις εμπλεκόμενες χώρες δεν σέβονται πολύ το διεθνές δίκαιο. Σε αυτή την περίπτωση, η ύπαρξη στρατιωτικής ισχύος είναι απαραίτητη είτε ως μέσο αποτροπής είτε ως μέσο εξαναγκασμού, όπως απέδειξαν και τα πρόσφατα γεγονότα στην Ανατολική Μεσόγειο.

Εν κατακλείδι, οι σημαντικότεροι στόχοι ενός κράτους και κατά αντιστοιχία, οι κύριοι στόχοι της εξωτερικής του πολιτικής είναι η επιβίωση και η προστασία των κυριαρχικών δικαιωμάτων και συμφερόντων του. Ανάλογα με

την επιμέρους κατάσταση και την περιοχή του πλανήτη, η στρατιωτική ισχύς μπορεί να έχει μεγάλη σημασία. Οι δυτικού τύπου δημοκρατίες πιθανότατα θα επιλύσουν τυχόν διαφορές με τη χρήση του διεθνούς δικαίου και των διεθνών δικαστηρίων, ή διαπραγματεύσεις επομένως η στρατιωτική ισχύς δεν έχει μεγάλη χρησιμότητα. Σε άλλες περιοχές του πλανήτη οι διαφορές λύνονται με την στρατιωτική ισχύ όπως έδειξε και ο πρόσφατος πόλεμος στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Ακόμα και χώρες χωρίς προβλήματα ασφάλειας έχουν συμφέροντα στο διεθνές περιβάλλον. Για να μπορέσουν να προωθήσουν αυτά τα συμφέροντα χρειάζονται κάποια ικανότητα προβολής ισχύος είτε ενεργώντας μόνες τους είτε μέσα σε από μια συμμαχία, όπως για παράδειγμα η συμμετοχή αριθμού χωρών της ΕΕ στην Εκπαιδευτική Αποστολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Μάλι.

Η χρησιμότητα της στρατιωτικής ισχύος

Η κοινή γνώμη και η διεθνής διπλωματία τείνουν να δυσανεγίζονται εναντίον όποιου υποκινεί μια ένοπλη σύγκρουση. Για κάθε διεθνή διαμάχη, υπάρχει πάντα μια διεθνής πίεση για διάλογο και αποφυγή της χρήσης βίας. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δεν είναι εύκολο να χρησιμοποιηθεί μια στρατηγική εξαναγκασμού ή εκβιασμού. Στον σύγχρονο κόσμο, οι περισσότερες χώρες προσπαθούν να επιτύχουν τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής τους χρησιμοποιώντας μια στρατηγική «τετελεσμένων», προσπαθώντας έτσι να προκαλέσουν τον αντίπαλό τους να ρίξει την πρώτη βολή. Η ενεργητική στρατιωτική δράση από μικρές ή μεσαίες δυνάμεις αποτελεί ενέργεια υψηλού ρίσκου και μπορεί να οδηγήσει σε δυναμική αντίδραση άλλων ισχυρότερων δρώντων, ειδικά εάν αυτοί αισθάνονται ότι απειλούνται τα δικά τους συμφέροντά. Σε μια τέτοια περίπτωση, τα αποτελέσματα μπορεί να είναι καταστροφικά για το κράτος που ξεκίνησε την σύραξη.

Οι κύριοι σκοποί της στρατιωτικής ισχύος σήμερα είναι η εθνική άμυνα και η προβολή ισχύος. Όλες οι χώρες, ακόμη και εκείνες που δεν αντιμετωπίζουν καμία απειλή, ανεξάρτητα από το μέγεθός τους, διατηρούν κάποιες ένοπλες δυνάμεις ως απαραίτητο συστατικό ενός ανεξάρτητου κράτους. Η λέξη άμυνα είναι ασφαλώς παραπλανητική. Αν όλες οι χώρες χρησιμοποιούσαν τις ένοπλες δυνάμεις τους μόνο για άμυνα δεν θα υπήρχαν πόλεμοι αφού δεν θα υπήρχαν επιτιθέμενοι. Στην πραγματικότητα, ο όρος άμυνα στη σύγχρονη πολιτική υπερβαίνει την άμυνα του κράτους και επεκτείνεται στην προστασία των εθνικών συμφερόντων. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την προληπτική χρήση της στρατιωτικής ισχύος όταν εμπλέκονται κρίσιμα εθνικά συμφέροντα. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα τα τελευταία 20 χρόνια επιθετικής χρήσης στρατιωτικής δύναμης εναντίον άλλων χωρών με το πρόσχημα της προστασίας των εθνικών συμφερόντων, όπως για παράδειγμα, η ανάμειξη της Τουρκίας στο εσωτερικό της Συρίας, του Ιράκ και της Λιβύης. Αυτό είναι επί-

σης εμφανές κατά την ανάγνωση του UK National Security Capability Review όπου αναφέρεται ότι το Ηνωμένο Βασίλειο ως κορυφαίος παγκόσμιος παράγοντας πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκρίνεται αποφασιστικά σε απειλές σε όλο τον κόσμο (HM Government, 2015, σελ. 14-16).

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι χώρες με περιφερειακές ή παγκόσμιες φιλοδοξίες επικεντρώνονται κυρίως στην προβολή ισχύος. Τα αεροπλανοφόρα, οι μεγάλες ναυτικές δυνάμεις και οι δυνατότητες ανεφοδιασμού αεροσκαφών εν πτήση σε συνδυασμό με τη δημιουργία υπερπόντιων βάσεων είναι απαραίτητες δυνατότητες σε αυτό το πεδίο. Ένα παράδειγμα χώρας που εξελίσει τις ένοπλες δυνάμεις της από δυνάμεις εθνικής ασφάλειας σε δυνάμεις προβολής ισχύος είναι η Τουρκία. Η δημιουργία στρατιωτικών βάσεων στη Σομαλία, τη Λιβύη και το Κατάρ σε συνδυασμό με την κατασκευή του LHD³ Anadolu δεν εξυπηρετεί τόσο τον ανταγωνισμό στην Ανατολική Μεσόγειο με την Ελλάδα και την Κύπρο, αλλά τις περιφερειακές φιλοδοξίες προβολής ισχύος της γείτονος.

Εικ. 3. 100000 τόνοι διπλωματίας.

Πηγή <https://twitter.com/militarydotcom/status/837338557190717440?lang=el>

Η κύρια χρήση της στρατιωτικής ισχύος ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής είναι υποβολή ισχύος. Για παράδειγμα, το Ηνωμένο Βασίλειο ορίζει σαφώς τις ένοπλες δυνάμεις του ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής που χρησιμοποιείται για την αύξηση της επιρροής του σε περιοχές ενδιαφέροντος (HM Government, 2015, σελ. 49). Χαρακτηριστική επίσης είναι μια πολύ γνωστή φωτογραφία (Εικόνα 3) ενός αεροπλανοφόρου με λεζάντα «100.000 τόνοι διπλωματίας». Ανάλογα με το ενδιαφέρον τους, οι χώρες προβάλλουν τη δύναμή τους σε τοπικό, περιφερειακό ή παγκόσμιο επίπεδο. Οι ναυτικές δυνάμεις είναι ιδανικές για την υποστήριξη της εξωτερικής πολιτικής (Vego, 2008, σελ. 11). Η ικα-

νότητα προβολής ή ακόμη και χρήσης ισχύος σε άλλες περιοχές του κόσμου είναι το καθοριστικό χαρακτηριστικό για τις μεγάλες δυνάμεις. Το κόστος χρήσης στρατιωτικής δύναμης στο εξωτερικό είναι φυσικά μεγάλο, αλλά όπως

3. Landing Helicopter Dock είναι ένα πλοίο υποστήριξης αμφιβίων επιχειρήσεων με την ικανότητα υποστήριξης ελικοπτέρων ή και αεροσκαφών κάθετης από/προσνήωσης.

έδειξε η ρωσική επέμβαση στη Συρία μπορεί να ανατρέψει την ισορροπία δυνάμεων αποφασιστικά υπέρ μιας πλευράς. Η σημασία της στρατιωτικής ιχύος ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής είναι ανάλογη και με την αξιοπιστία του κράτους όσον αφορά την προθυμία του να τη χρησιμοποιήσει. Χώρες όπως η Γαλλία, για παράδειγμα, που έχουν αποδείξει την ετοιμότητά τους να χρησιμοποιήσουν τις Ένοπλες Δυνάμεις τους απολαμβάνουν καλύτερα αποτελέσματα στον διπλωματικό τομέα από άλλες που διστάζουν.

Φυσικά, η χρήση στρατιωτικής δύναμης από μόνη της δεν μπορεί να εγγυηθεί την επιτυχία. Συνήθως απαιτείται μια ολιστική προσέγγιση που χρησιμοποιεί όλα τα εργαλεία ισχύος του κράτους. Αυτό ήταν ένα δύσκολο μάθημα για τους Αμερικανούς στο Αφγανιστάν, όπου η χρήση στρατιωτικής δύναμης σε μεγάλη κλίμακα απέτυχε στην επίτευξη των επιθυμητών στόχων. Τα διδάγματα από αυτήν την εκστρατεία οδήγησαν στην εισαγωγή μιας ολιστικής προσέγγισης των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο NATO (Comprehensive Approach) και την ΕΕ (Integrated Approach). Έτσι, η στρατιωτική ισχύς χρησιμοποιείται σε συντονισμό με τα άλλα εργαλεία κρατικής ισχύος.

Ένας άλλος σημαντικός λόγος για τη διατήρηση τουλάχιστον ενός ελάχιστου επιπέδου στρατιωτικής ισχύος, ακόμη και από χώρες οι οποίες δεν αντιμετωπίζουν καμμία απειλή για την ασφάλεια τους, είναι η συμμετοχή σε διεθνείς αποστολές (ανθρωπιστικές, ειρηνευτικές επιχειρήσεις κ.λπ.). Η συμμετοχή σε τέτοιες αποστολές είναι σημαντική για τη βελτίωση της ήπιας διπλωματικής δύναμης ενός κράτους. Αυτός είναι ένας ακόμα λόγος για τον οποίο ακόμη και χώρες που απολαμβάνουν μακρές περιόδους ειρήνης, όπως η Ελβετία ή η Σουηδία διατηρούν ικανές ένοπλες δυνάμεις τόσο ως εγγύηση της ελευθερίας τους όσο και ως εργαλείο για την προώθηση των συμφερόντων της εξωτερικής πολιτικής τους μέσω της συμμετοχής σε διεθνείς επιχειρήσεις.

Τέλος πολλές φορές η στρατιωτική διπλωματία συνδέεται και με τις πωλήσεις όπλων συστημάτων. Όλοι οι μεγάλοι εξαγωγείς όπλων προωθούν τις πωλήσεις των όπλων τους συνδέοντας τις με διπλωματική υποστήριξη σε άλλα θέματα. Ένα πρόσφατο παράδειγμα είναι η περίπτωση της προμήθειας από την Ελλάδα 24 μαχητικών αεροσκαφών Rafale μετά την ενεργό υποστήριξη των Γάλλων, στην πρόσφατη ελληνοτουρκική κρίση και την υπογραφή αμυντικής συμφωνίας συνεργασίας.

Ανακεφαλαίωση - Συμπεράσματα

Ανακεφαλαιώνοντας, είδαμε τα τρία κύρια συστατικά στοιχεία του θέματος, δηλαδή τον σύγχρονο κόσμο, τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής και τη στρατιωτική δύναμη. Ορίσαμε τον σύγχρονο κόσμο ως το παγκόσμιο σύστημα μετά το τέλος του ψυχρού Πολέμου, αποτελούμενο από κράτη

και άλλους δρώντες που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο. Περιγράψαμε τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής ως μια προσπάθεια διατήρησης ή βελτίωσης της θέσης του κράτους μέσα σε αυτό το σύστημα και, κατηγοριοποιήσαμε τη στρατιωτική δύναμη ανάλογα με τη χρησιμότητά της.

Στη συνέχεια, αναλύσαμε περαιτέρω τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής και εξετάσαμε τη σύνδεσή τους με τη θέση ενός κράτους στο διεθνές σύστημα. Ένα κράτος θα χρησιμοποιήσει όλες τις διαθέσιμες μορφές εθνικής ισχύος για να επιτύχει τους εθνικούς του στόχους. Είδαμε πώς διάφορες στρατηγικές εξωτερικής πολιτικής μπορούν να περιλαμβάνουν το στρατιωτικό εργαλείο ισχύος, ανάλογα και με τα διακυβεύματα που εμπλέκονται.

Τέλος, αναλύσαμε τη χρησιμότητα της στρατιωτικής ισχύος τόσο ως μέσο εθνικής επιβίωσης όσο και ως εργαλείου για την εκπλήρωση των στόχων της εξωτερικής πολιτικής και τη σημασία της διατήρησης ενός ελάχιστου επιπέδου ενόπλων δυνάμεων για χρήση σε πολυεθνικές αποστολές από όλα τα κράτη. Προσδιορίσαμε ως κρίσιμη τη σημασία της αξιοπιστίας στη χρήση της, για τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητάς της.

Το αποτέλεσμα της ανωτέρω ανάλυσης είναι ότι η αισιόδοξη άποψη ότι ο σύγχρονος κόσμος πλησίαζε σε μια εποχή δημοκρατικής ειρήνης ήταν ουτοπική. Ο σύγχρονος κόσμος αποδείχθηκε ακόμη πιο ασταθής από τον προηγούμενο. Ανεξάρτητα από τη θεωρία διεθνών σχέσεων με την οποία αναλύουμε το διεθνές περιβάλλον, η στρατιωτική ισχύς παραμένει ένα σημαντικό εργαλείο για την προώθηση των στόχων της εξωτερικής πολιτικής όλων των κρατών, μικρών και μεγάλων. Μπορεί να πετύχει στόχους από μόνη της, αλλά μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για να ενισχύσει άλλους πυλώνες ισχύος, συμπεριλαμβανομένης της ήπιας ισχύος. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί ενεργά ως μέσο εξαναγκασμού ή παθητικά ως μέσο αποτροπής. Μέσω της προβολής ισχύος, μπορεί να αυξήσει την επιρροή ενός κράτους σε άλλες περιοχές του κόσμου. Η προσφορά στρατιωτικών δυνάμεων για μια πολυεθνική αποστολή, όπως στο Μάλι, είναι ζωτικής σημασίας ως διαπραγματευτικό εργαλείο για να διασφαλιστεί ότι θα ληφθούν υπόψη η γνώμη και τα συμφέροντα της χώρας σε μια περιοχή ή για την λήψη ανταλλαγμάτων αλλού. Τέλος, η προσφορά στρατιωτικής υποστήριξης μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε μια διαπραγμάτευση για να λάβει το κράτος οικονομικά ή άλλα οφέλη.

Η στρατιωτική ισχύς διατηρεί μεγάλη σημασία για την εξωτερική πολιτική ενός κράτους και ακόμα και οι μικρότερες χώρες που βρίσκονται στις πιο ειρηνικές περιοχές του πλανήτη διατηρούν μια ελάχιστη στρατιωτική δύναμη ως απαραίτητο στοιχείο της εθνικής τους ισχύος.

Βιβλιογραφία

Dempsey, J. (2014). *Why Defense Matters: A New Narrative for NATO*. Washington DC: Carnegie Europe.

Driel, A. v. (1981). The Role and Utility of Military Power. *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, 11(4), pp. 45-55.

Fukuyama, F. (1993). *Το Τέλος της Ιστορίας και ο Τελευταίος Άνθρωπος*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.

HM Government. (2015, November). *National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015*. Retrieved September 15, 2020, from www.gov.uk: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf

Kant, I. (1795). *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf (Perpetual Peace: A Philosophical Sketch)*. Königsberg: F. Nicolovius.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence. World Policy in Transition*. Boston: Longmann Press.

Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1987). Power and Interdependence revisited. *International Organisation*, 725-753.

Kissinger, H. A. (1994). Διπλωματία. Αθήνα: Νέα Σύνορα.

Κονδύλης Π. (1998). *Από τον 20ό στον 21ο αιώνα. Τομές στην πλανητική πολιτική περί το 2000*. Αθήνα: Θεμέλειο.

Κουσκουβέλης Η. (2010). Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Mearsheimer, J. J. (2011). Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων. Αθήνα. Εκδόσεις Ποιότητα.

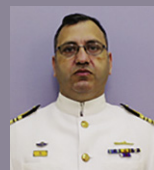
Schilde, K. (2017). European Military Capabilities: Enablers and Constraints on EU Power? *Journal of Common Market Studies*, 55(1), pp. 37-53.

Vego, M. N. (2008). On Naval Power. *Joint Forces Quarterly*, 8-17.

Waltz, K. N. (2011). Ο Άνθρωπος το Κράτος και ο Πόλεμος. Αθήνα. Εκδόσεις Ποιότητα.

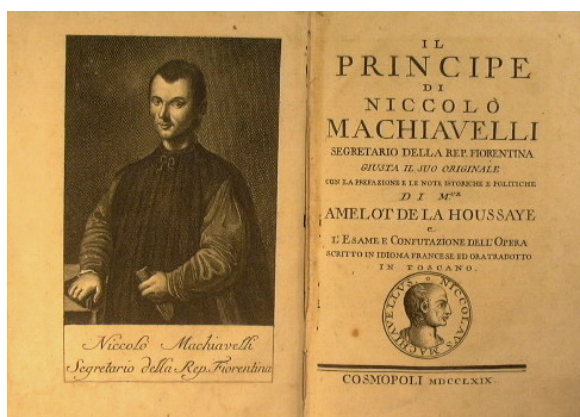
Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Αντιπλοίαρχος Νικόλαος Περτζινίδης ΠΝ, γεννήθηκε στη Καβάλα το 1973. Αποφοίτησε από τη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων το 1996 ως Σημαιοφόρος ΠΝ. Υπηρέτησε σε Φρεγάτα, Πυραυλάκατο και Υποβρύχια καθώς και στην ΓΔΑΕΕ. Έχει υπηρετήσει ως Υπαρχος στα Υποβρύχια Πόντος και Παπανικολής. Από το 2012 ως το 2014 υπηρέτησε ως Κυβερνήτης στο Υ/Β Τρίτων. Από το 2016 ως το 2018 φοίτησε στη Γερμανική Ακαδημία Διοίκησης και Επιτελών. Είναι απόφοιτος ΑΔΙΣΠΟ και ΣΕΘΑ. Από το 2018 υπηρετεί ως εκπαιδευτής στην ΑΔΙΣΠΟ. Είναι κάτοχος Διπλώματος Βιομηχανικής Διοίκησης από το Πανεπιστήμιο Πειραιά, Μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών στις Διεθνείς σχέσεις και Ασφάλεια από το Πανεπιστήμιο Μακεδονία και στην Στρατιωτική Ηγεσία από το Πανεπιστήμιο Χέλμουτ Σμιτ στο Αμβούργο Γερμανίας. Γνωρίζει την Αγγλική, Γερμανική, Γαλλική και Ιταλική γλώσσα. Είναι έγγαμος και έχει τρεις κόρες.

"Το καταπιεστικό
στυλ ηγεσίας, μέσα
από το ιστορικό
παράδειγμα ηγεσίας
και οργάνωσης των
σοβιετικών ΕΔ του
Β' ΠΠ"

του Ταγματάρχη
Τάσου Αναστασίου,
Σπουδαστή της 18ης ΕΣ
της ΑΔΙΣΠΟ

Εικ. 1. «Αν σαν Ηγέτη δεν μπορούν να σε σεβαστούν,
θα πρέπει απαραίτητα να σε φοβηθούν.
Το καλύτερο από όλα είναι να σε αγαπούν»
Νικολό Μακιαβέλλι, 16ος αιώνας μ.Χ.

Αποτελεί αδιαμφισβήτητη παραδοχή, ότι ο Β' ΠΠ υπήρξε η μεγαλύτερη σύγκρουση στην ανθρώπινη ιστορία, ενώ σύμφωνα με τους περισσότερους αναλυτές, το Ανατολικό Μέτωπο υπήρξε το κύριο θέατρο του πολέμου της εποχής. Υπήρξε ο χώρος όπου διεξάχθηκε ο «Μεγάλος Πατριωτικός Πόλεμος» μεταξύ ΕΣΣΔ και Γερμανίας από 1941 μέχρι 1945, με ανυπολόγιστο το ανθρώπινο κόστος εξαιτίας των θανάτων εκατομμυρίων στρατιωτών και αμάχων. Ως εκ τούτου θεωρείται ως το σπουδαιότερο πολεμικό γεγονός της σοβιετικής ιστορίας και ένα από τα σπουδαιότερα της παγκόσμιας.

Εντούτοις, παρά τη σημασία των επιχειρήσεων του Ανατολικού Μετώπου, οι ιστορικές καταγραφές του πολέμου αναφορικά με τη σοβιετική προσέγγιση, υπήρξαν μη προσβάσιμες, αλληλοσυγκρουόμενες, ιδιοτελείς, είτε ακόμη αποτελούσαν μια αναξιόπιστη καταγραφή διαφόρων γεγονότων, ώστε να εξυπηρετούν τους στόχους της προπαγάνδας του Σταλινικού καθεστώτος. Για τη μελέτη της οργάνωσης και ηγεσίας των Σοβιετικών ΕΔ, λαμβάνεται ως βάση η ύπαρξη και επιβολή ενός αυστηρού και καταπιεστικού στυλ ηγεσίας κατά τη διάρκεια του Β' ΠΠ, από το ολοκληρωτικό Σταλινικό καθεστώς, και υπό αυτό το πρίσμα επιχειρείται η εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για τα στυλ ηγεσίας στις ΕΔ.

Ηγεσία - Ορισμός και αρχές

Ο όρος ηγεσία συνδέεται ετυμολογικά με το ρήμα ηγούμαι (ήγ-έομαι) που σημαίνει προπορεύομαι άλλων, τίθεμαι αρχηγός και ουσιαστικά παραπέμπει σε μια βασική αρχή, την αποδοχή, με την έννοια ότι οι ακόλουθοι, οι πιστοί, οι οπαδοί ή κατά κάποιο τρόπο οι υφιστάμενοι, πιστεύουν στις ικανότητες του εκάστοτε ηγέτη (Μπαμπινιώτης 2002, 721).

Οι Katz και Kahn, ορίζουν την ηγεσία ως μία σημαντική επιρροή πέραν της μηχανιστικής συμμόρφωσης με τις συνήθειες οδηγίες του οργανισμού (Katz and Kahn 1978, 528), ενώ σύμφωνα με τους Hersey και Blanchard αποδίδεται ως μία διαδικασία επηρεασμού των ενεργειών ενός ατόμου ή ομάδας, ώστε μέσα από συγκεκριμένες καταστάσεις και συνθήκες, να επιτυγχάνει στόχους (Ζαβλανός 2002).

Σύμφωνα δε με τον ΕΕ 181-1, **Ηγεσία** ορίζεται σαν η τέχνη με την οποία ο Ηγέτης επηρεάζει και κατευθύνει τους άλλους κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να κερδίσει την εμπιστοσύνη, την υπακοή, το σεβασμό, τη συνεργασία μεταξύ των ατόμων και την πιστή τους αφοσίωση για την επίτευξη του κοινού σκοπού (ΓΕΣ/ΔΜΕ 1988, 9).

Η ηγεσία και ειδικά η στρατιωτική ηγεσία είναι μια ιδιαίτερη τέχνη. Διαχρονικά, έχει αποδειχτεί ότι υπάρχουν ορισμένες αρχές που χαρακτηρίζουν την άσκηση της ηγεσίας και αποτελούν τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές. Ειδικότερα ο στρατιωτικός ηγέτης πρέπει να:

α. Γνωρίζει τον εαυτό του και να επιδιώκει τη βελτίωση του. Παράλληλα να γνωρίζει καλά το προσωπικό του και να φροντίζει γι' αυτό όπως επίσης να διαθέτει άριστη γνώση του υλικού του.

β. Παίρνει έγκαιρες και ορθές αποφάσεις, να αναλαμβάνει τις ευθύνες του, καθώς και να αναπτύσσει το αίσθημα ευθύνης στο προσωπικό του.

γ. Εκπαιδεύει το προσωπικό του ως ομάδα, να το τηρεί ενήμερο και να χρησιμοποιεί όλες τις δυνατότητες που του παρέχει ο Στρατός. Ταυτόχρονα οφείλει να δίδει πρώτος το παράδειγμα (Αντγος ε.α. Δημητρούλης 2015, 148-155).

Παράλληλα, ο ιδανικός Ηγέτης πρέπει να διαθέτει χαρακτηριστικά τα οποία σύμφωνα με τον Bass διακρίνονται σε πέντε μεγάλες ενότητες, αυτές της νοητικής ικανότητας, της κοινωνικής επάρκειας, της συναισθηματικής ικανότητας, των βιοφυσικών χαρακτηριστικών και του χαρακτήρα (Αντγος ε.α. Δημητρούλης 2015, 107-108).

Μορφές και Στυλ Ηγεσίας - Θεωρία Goleman

Αναφορικά με τις μορφές και μοντέλα ηγεσίας, ο Likert χρησιμοποίησε τους όρους «ηγέτες προσανατολισμένοι προς τους εργαζομένους» και «ηγέτες προσανατολισμένοι προς την παραγωγή» και κατέληξε στη βάση τεσσάρων συστημάτων ηγεσίας τα οποία συνδέονται με το βαθμό συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων (Πετρίδου 2018, 17-18). Ο McGregor μέσω της θεωρίας Χ και Ψ, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το στυλ ηγεσίας που υιοθετεί ο ηγέτης δείχνει τη στάση του απέναντι στα άτομα και βασίζεται σε υποθέσεις για την ανθρώπινη φύση - συμπεριφορά (Hannan 2017).

Ο Goleman στήριξε τη θεωρία του στη πρωταρχική διάσταση της ηγεσίας, στη δύναμη δηλαδή της συναισθηματικής νοημοσύνης. Μέσα από την εργασία του κατέληξε σε τέσσερις επιμέρους διαστάσεις της συναισθηματικής νοημοσύνης¹ και περιέγραψε δεκαοκτώ συνολικά δεξιότητες ικανές να συνεισφέρουν στη δημιουργία πιο αρμονικών και πιο αποτελεσματικών ηγετών. Παράλληλα, σημαντικότατη υπήρξε η συμπερασματική κατάληξη του σε έξι διαφορετικά στυλ ηγεσίας ως εξής:

Εικ. 2. Τα 6 Στυλ Ηγεσίας κατά Goleman

Ηγεσία βασισμένη: στο Όραμα, στην Υποστήριξη - Υποστηρικτική, στη Δημιουργία Σχέσεων - Συνεργατική, στη Δημοκρατι-

1. Αυτοεπίγνωση, αυτοδιαχείριση, κοινωνική επίγνωση και διαχείριση σχέσεων.

κή Διοίκηση, στους Στόχους - Κατευθυντική και **Ηγεσία βασισμένη στις Διαταγές - Καταπιεστική** (Goleman, Boyatzis και McKee 2002, 75-77).

Σε σχέση με την πειθαρχία, η βασική αρχή καθορίζει ότι ο κάθε κατώτερος οφείλει να υπακούει στους ανωτέρους και να εκτελεί χωρίς αντιρρήσεις τις εντολές τους που αφορούν στην εφαρμογή των στρατιωτικών κανονισμών και διαταγών (ΓΕΣ 1995, 20). Αποτελεί ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ΕΔ παγκοσμίως και συνιστά ουσιαστικά την κινητήρια δύναμη τους.

Αναφορικά με την παρακίνηση, η πλέον διαδεδομένη θεωρία της επίσημης της Κοινωνιολογίας, αναπτύχθηκε από τον Maslow, ο οποίος προχώρησε στην ταξινόμηση των ανθρώπινων αναγκών σε πέντε κατηγορίες δομημένες υπό μορφή πυραμίδας (Dr. McLeod 2020).

Ιστορική Αναδρομή της δημιουργίας του Σοβιετικού Στρατού

Σύμφωνα με τα ιστορικά δεδομένα, το 1917 προέκυψε η επανάσταση των Μπολσεβίκων υπό τον Λένιν και η οποία οδήγησε στην ανατροπή της μοναρχίας και τη διάλυση του Τσαρικού Στρατού. Ταυτόχρονα δημιουργήθηκε από τον Κομισάριο Πολέμου, Τρότσκι, η νέα μορφή των ΕΔ της χώρας με την ονομασία «Κόκκινος Στρατός των Εργατών και των Αγροτών» (Davies 2007, 358).

Εικ. 3. Η Συγκρότηση του Κόκκινου Στρατού

Με την ανασύσταση των Σοβιετικών ΕΔ, η ένταξη στον Κόκκινο Στρατό γινόταν σε εθελοντική βάση. Τα αποτελέσματα όμως δεν ήταν ενθαρρυντικά και έτσι τον Απρίλιο 1918, καθορίστηκε υποχρεωτική θητεία διετούς διάρκειας για τους εργάτες και χωρικούς ηλικίας 21 ετών. Αρχικά, λόγω του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου που χαρακτήριζε τη σύνθεση των ΕΔ, παρουσιάστηκαν προβλήματα σε θέματα ηγεσίας και διοίκησης ενώ η πρόσληψη αξιωματικών από τον διαλυθέντα Τσαρικό Στρατό βελτίωσε μερικώς την επικρατούσα κατάσταση (Britannica 2020), (Suvorov 2016, 207).

Παράλληλα στην προσπάθεια αναδιαμόρφωσης του στρατού, συστάθηκαν σχολές εκπαίδευσης και ανάδειξης νέων αξιωματικών τριετούς διάρκειας

όπου φοιτούσαν αποκλειστικά πολίτες, μέλη του ΚΚ και δυνητικά πιστοί στην κυβέρνηση. Με την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης, τοποθετούνταν ως Διοικητές εξασφαλίζοντας με αυτό τον τρόπο τον έλεγχο του Κόκκινου Στρατού από το ΚΚ (Britannica 2020).

Ο Κόκκινος Στρατός με την ίδρυση του είχε ενεργό δύναμη που ανερχόταν σε 500.000 άνδρες περίπου, ενώ το 1936 με την μετατροπή των 2/3 των επιστρατευόμενων Μονάδων σε ενεργές² και την μείωση του ορίου ηλικίας έναρξης στρατιωτικής θητείας στα 19 έτη, ανήλθε στο 1,3 εκατομμύρια άνδρες (Reese 1989, 135). Η αύξηση της δύναμης, σε ελάχιστο χρόνο, προκάλεσε τεράστιο πρόβλημα στην επάνδρωση των θέσεων ευθύνης, αφού νεαροί αξιωματικοί, βρέθηκαν να διοικούν δυσανάλογα της εμπειρίας τους κλιμάκια³ (Glantz 1998, 26-29).

Οργάνωση και Δομή του Κόκκινου Στρατού - Πολεμικές Επιχειρήσεις

Το Δόγμα Διοίκησης του Κόκκινου Στρατού από δημιουργίας του, βασιζόταν σε ένα σύστημα με σαφή συνδυασμό στρατιωτικών στόχων και κομματικής ιδεολογίας. Το σύστημα αυτό, της διπλής ουσιαστικά Δομής Διοίκησης, ακύρωνε ή τουλάχιστον εμποδίζει το ρόλο των στρατιωτικών Διοικητών. Η διοίκηση του Κόκκινου Στρατού εξασκούνταν μέσω ενός δυαδικού συστήματος που περιλάμβανε τον στρατιωτικό διοικητή και τον πολιτικό καθοδηγητή (Κομισάριο) ο οποίος λάμβανε πάντοτε την τελική απόφαση καθώς επιβαλλόταν να εγκρίνει όλες τις στρατιωτικές διαταγές.

Εικ. 4. Στρατόπεδα Gulag της ΕΣΣΔ

Γενικά η λειτουργία του Κόκκινου Στρατού, παρουσίαζε καθολική εξάρτηση από τους αξιωματικούς. Αντίθετα στις συμμαχικές δυτικές δυνάμεις της εποχής, ο ρόλος του υπαξιωματικού λάμβανε εξαιρετική σημασία και ήταν χαρακτηριστικό συστατικό στοιχείο της διοίκησης (Merridale 2005, 132). Παράλληλα, ο Στάλιν, το χρονικό διάστημα μεταξύ 1937-1939 εντατικοποίησε την τακτική της εξόντωσης⁴ των πολιτικών του αντιπάλων και όσων αμφισβητούσαν την

2. Προ 1936 το 1/4 ήταν ενεργές και τα 3/4 επιστρατευόμενες, με ελάχιστους Αξικούς (Reese 1989, 135).

3. Ο Τουχατσέφσκι σε ηλικία 42 ετών προάχθηκε σε Στρατάρχη (McPadden 2006, 6). Ο Ζούκωφ το 1941 βρέθηκε Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου του Κόκκινου Στρατού (45 ετών) (Forczyk 2012, 19).

4. Γνωστή ως Μεγάλη Τρομοκρατία ή «Γιεζόφτσιν» (Davies 2007, 65).

ηγεσία του. Στο πλαίσιο της «Μεγάλης Εκκαθάρισης», οι μισοί σχεδόν ανώτεροι αξιωματικοί είχαν είτε σκοτωθεί είτε ριχθεί στα Γκουλάγκ (Davies 2007, 241).

Παρά την υπογραφή του Συμφώνου μη Επίθεσης με τη Γερμανία, στις 23 Αυγούστου 1939, η ενίσχυση του Κόκκινου Στρατού συνεχίστηκε. Έτσι μετά την απόφαση του Στάλιν για υποχρεωτική γενική στράτευση στην ηλικία των 19 ετών, η δύναμη του στρατεύματος μέχρι και την έναρξη της Γερμανικής εισβολής στην ΕΣΣΔ, ανήλθε προοδευτικά στα 5 εκατομμύρια (Davies 2007, 367). Η υπογραφή του Συμφώνου Μολότωφ-Ρίμπεντροπ σχεδόν συνέπεσε με την επίθεση της Γερμανίας και της Σοβιετικής Ένωσης κατά της Πολωνίας και την καταστροφή της 6ης Ιαπωνικής Στρατιάς υπό τον Ζούκωφ. Η επίθεση κατά της Φινλανδίας που ακολούθησε, αποτέλεσε τραυματική εμπειρία, αφού πάρα το μικρό χρονικό διάστημα των τεσσάρων μηνών που κράτησαν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, οι απώλειες σε νεκρούς ξεπέρασαν τις 126.000 (Merridale 2005, 102).

Στις 22 Ιουνίου 1941,⁵ η μεγαλύτερη δύναμη εισβολής όλων των εποχών, πέρασε με ορμή τα σοβιετικά σύνορα σε ένα μήκος 3.000 χιλιομέτρων. Ο Κόκκινος Στρατός παρουσιάστηκε ανέτοιμος, ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια, με αισθητά μειωμένη μαχητική ικανότητα και αδυναμίες σε όλα τα κλιμάκια διοίκησης και ηγεσίας. Ωστόσο, οι νέοι σοβιετικοί αξιωματικοί, αξιοποιώντας κατάλληλα την πολεμική εμπειρία και τα βάνουσα διδάγματα της πρώτης περιόδου του πολέμου, κατάφεραν και ηγήθηκαν με επιτυχία οδηγώντας τον Κόκκινο Στρατό σε κρίσιμες νίκες.

Η οποιαδήποτε επιτυχία φυσικά στα πεδία των μαχών θα ήταν ανέφικτη εάν δεν υπήρχε η μοναδική δυνατότητα της αφθονίας σε έμπυχο δυναμικό και της αναπλήρωσης των τεράστιων απωλειών. Η αστείρευτη αυτή πηγή σε δυνάμεις και μέσα, επέτρεψε τον επαναπροσδιορισμό της σοβιετικής στρατιωτικής σκέψης και την επανόρθωση των αρχικών τακτικών ηττών, χωρίς καθοριστικές συνέπειες σε στρατηγικό επίπεδο (ΓΕΣ/ΔΙΣ 1999, 359 και 362).

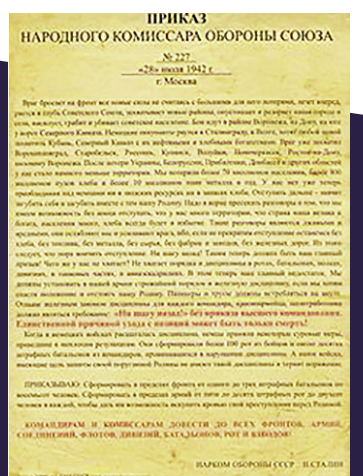
Κύρια Γνωρίσματα του Κόκκινου Στρατού - Ενδείξεις Ηγεσίας

Η επιβολή της σιδηρούς πειθαρχίας με κάθε πιθανό τρόπο, συμπεριλαμβανομένης ακόμα και της θανάσιμης βίας, ήταν ίσως το πιο έντονο και το πιο σκληρό από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Κόκκινου Στρατού. Το σοβιετικό πρότυπο προωθούσε τη δημιουργία κλίματος καχυποψίας, προσωρινότητας, φόβου και τιμωρίας με αποτέλεσμα Αξιωματικοί και στρατιώτες σε όλα τα επίπεδα να ανταγωνίζονται μέχρι σημείου αλληλοεξόντωσης.

5. Επιχείρηση «Μπαρμπαρόσα».

Ένα άλλο ιδιαίτερο γνώρισμα του Κόκκινου Στρατού ήταν η ιδιομορφία του προσωπικού του. Σύμφωνα με τις αμερικάνικες αναλύσεις, ο Ρώσος στρατιώτης «υπόκειται σε διαθέσεις οι οποίες είναι ακατανόητες από τους δυτικούς. Ενεργεί από ένστικτο, είναι πρωτόγονος και ανεπιτήδευτος» (Merridale 2005, 48-49). Αρκετοί ειδικοί οι οποίοι ασχολήθηκαν με το θέμα κατέληξαν στο γεγονός ότι η πλειοψηφία των ανδρών και γυναικών που πολέμησαν, γεννήθηκαν την περίοδο 1919-25, μεγάλωσαν υπό τον απόλυτο έλεγχο του δικτατορικού καθεστώτος και είχαν σφυρηλατηθεί να ζουν και να ενεργούν σύμφωνα με το συγκεκριμένο πλαίσιο.

Παράλληλα η ιδιομορφία της σύνθεσης του Κόκκινου Στρατού ήταν ένα στοιχείο το οποίο δεν υπήρχε στο στράτευμα άλλης χώρας κατά τον Β΄ ΠΠ σε τόσο έντονο βαθμό. Παρά το γεγονός ότι αρχικά στις επιχειρήσεις ρίχθηκαν καθαρά ρωσικές δυνάμεις, στη συνέχεια και λόγω των μαζικών απωλειών κινητοποιήθηκε κάθε διαθέσιμη εφεδρεία, ακόμη και από τα βάθη της ΕΣΣΔ. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι στρατιώτες σε αρκετές περιπτώσεις να αποτελούνται στο σύνολο τους από προσωπικό που δεν μιλούσαν καν τη ρωσική γλώσσα, τη γλώσσα των διαταγών.

Εικ. 5. Η Διαταγή Υπ' Αριθμό 227 - «Ούτε Βήμα Πίσω»

Γενικά στον Κόκκινο Στρατό δεν μπορούσαν να γίνουν αποδεκτά διάφορα θεωρήματα που έβρισκαν εφαρμογή σε άλλους στρατούς, κυρίως στους δυτικούς, και σχετίζονταν με το γεγονός ότι το κίνητρο για μάχη συνδεόταν με την αφοσίωση, την ομαδικότητα και την αλληλεγγύη μεταξύ των μαχητών. Ουσιαστικά η Ανώτατη Ηγεσία της χώρας και τα πολεμικά σχέδια επιχειρήσεων βασίζονταν στην ιδεολογία ότι οι στρατιώτες ήταν αναλώσιμοι με αποτέλεσμα να είναι αδύνατη η οποιαδήποτε άναπτυξη ιδιαίτερων σχέσεων αλληλεξάρτησης (Chaney 1971, 41).

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναφερθεί ότι γενικά κατά την διάρκεια των επιχειρήσεων, οι στρατιωτικοί διοικητές δεν είχαν περιθώρια ελιγμών και ανάδειξης πρωτοβουλίας, ενώ η αποτυχία ή η άρνηση εκτέλεσης διαταγών στο πεδίο της μάχης οδηγούσε με συνοπτικές διαδικασίες μέχρι και σε θάνατο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Διαταγή Υπ' Αριθμό 227⁶ η οποία εκδόθηκε την 28η Ιουλίου 1942 από το Ανώτατο Γενικό Επιτελείο (STAVKA),⁷ και πρακτικά απαγό-

6. Γνωστή ως «Ούτε Βήμα Πίσω» (Davies 2007, 390).

7. Συστάθηκε στις 23 Ιουνίου 1941, μία ημέρα μετά την εισβολή (Beevor 2004, 55).

ρευε κάθε πιθανή κίνηση προς τα πίσω αφαιρώντας έτσι από τους Διοικητές τακτικού επιπέδου το στοιχείο της ευελιξίας (Merridale 2005, 247-249).

Η έλλειψη πρωτοβουλίας στις στρατιωτικές ενέργειες, ειδικά στα πρώτα στάδια του πολέμου αποδείχθηκε ανάμεσα στα άλλα, σοβαρός παράγοντας για τις πρώτες μεγάλες απώλειες και ήττες. Αυτή προερχόταν ξεκάθαρα από την ανώτατη ηγεσία, η οποία ενεργούσε από τη Μόσχα, ενώ το ανώτατο όργανο λήψεως αποφάσεων κατά την διάρκεια του Β' ΠΠ ήταν το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚ (Fitzpatrick 2018, 293). Ως αποτέλεσμα, καμία καίρια απόφαση δεν λαμβανόταν από τους Διοικητές των κλιμακίων εάν δεν υπήρχαν πρώτα οι απαραίτητες οδηγίες μέσω του STAVKA.

Η παραπάνω θέση ισχύει και για τους Στρατιωτικούς ηγέτες της Σοβιετικής Ένωσης κατά την διάρκεια του Β' ΠΠ. Έτσι ο Ζούκωφ, ο οποίος είχε κυρίαρχο ηγετικό ρόλο είτε ως Διοικητής είτε κατέχοντας την ευθύνη συντονισμού εκ μέρους του STAVKA σε όλες τις μεγάλες μάχες, λάμβανε αποφάσεις οι οποίες δεν υπολόγιζαν καθόλου τις πιθανές απώλειες του προσωπικού. Γενικά ανέπτυξε την άποψη ότι οι ενδεχόμενες απώλειες ήταν μέρος του πολέμου και ότι ο Κόκκινος Στρατός μπορούσε να φτάσει στην επιτυχία των στρατιωτικών ΑΝΣΚ μέσω των ανθρώπινων θυσιών (Zhukov 2002, xxvii).

Εικ. 6. Στρατάρχης Georgy Zhukov

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο αυταρχικός και καταπιεστικός ηγέτης αποτέλεσε ανέκαθεν μια ισχυρή φυσιογνωμία στις σελίδες της Ρωσικής και μετέπειτα Σοβιετικής ιστορίας. Εξαίρεση, σύμφωνα με αρκετές ιστορικές πηγές υπήρξε ο Στρατάρχης Ροκοσόφσκι, ο οποίος εκμεταλλεύθηκε τις ικανότητες των κατώτερων του αξιωματικών, παρέχοντας σε αυτούς ελευθερία να χρησιμοποιούν την δημιουργικότητα και πρωτοβουλία τους, μέσα σε καθορισμένα πάντοτε πλαίσια (Walsh 2009, 151-152, 165).

Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα του Καταπιεστικού Στυλ Ηγεσίας

Το καταπιεστικό στυλ ηγεσίας, ενδεχομένως προσφέρει πλεονεκτήματα σε ορισμένες περιπτώσεις όπως η αποφυγή οποιουδήποτε κενού κατά την

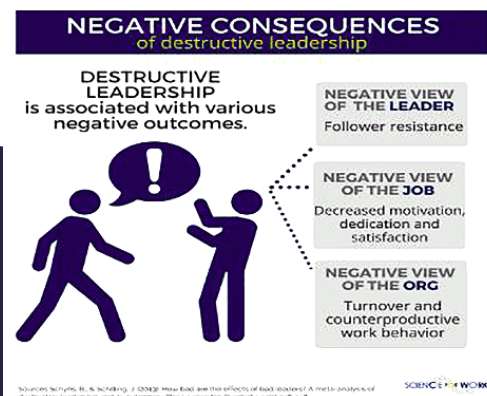
Εικ. 7. Άμεση μεταβίβαση των διαταγών

σιες καθώς δεν υφίστανται ιδιαίτερα ενδιάμεσα επίπεδα που να τροποποιούν τις εντολές της ηγεσίας.

Η καταπιεστική ηγεσία σε ένα αυταρχικό περιβάλλον δυνατόν να συνεισφέρει στην ταχύτητα λήψης αποφάσεων από τα ανώτατα στρώματα της ιεραρχικής δομής ενός οργανισμού. Ταυτόχρονα, θετικό πρόσημο λαμβάνει η επιτάχυνση στη διαδικασία λήψης απόφασης και η μεταβίβαση των οδηγιών που υλοποιείται απρόσκοπτα και στο συντομότερο δυνατό χρόνο. Υπό αυτή τη λογική, σε θεωρητικό πλαίσιο τουλάχιστον, επιτυγχάνεται και η ορθότερη - πληρέστερη καθοδήγηση των υφισταμένων.

Μέσω του συγκεκριμένου στυλ ηγεσίας, η διαχείριση κρίσεων γίνεται ευκολότερα και αποτελεσματικότερα, καθώς οι αποφάσεις λαμβάνονται κεντρικά και δεν παρέχεται η δυνατότητα για ανάπτυξη πολλών και ίσως υπερβολικών προτάσεων για τον τρόπο αντιμετώπισης τους. Ταυτόχρονα το προστακτικό στυλ ηγεσίας θεωρείται το ιδανικότερο όταν απαιτείται η αντιμετώπιση και δια-

χείριση προσωπικού με προβληματική ή αντιδραστική συμπεριφορά.

Εικ. 8. Αρνητικές συνέπειες καταπιεστικής ηγεσίας

Αναφορικά με τα μειονεκτήματα, το δυσαρμονικό, επιτακτικό στυλ ηγεσίας δεν επιτρέπει την ανάπτυξη πρωτοβουλίας από τους υφισταμένους ενώ η δράση ενός καταπιεστικού και ψυχρού ηγέτη καταρρακώνει το ηθικό τους. Παράλληλα οι υφιστάμενοι δεν λαμβάνουν

μέρος στη λήψη αποφάσεων και ενδεχομένως να κληθούν να εφαρμόσουν αποφάσεις για τις οποίες να αμφιβάλουν αναφορικά με την ορθότητα και την αποτελεσματικότητά τους.

Εμφανές μειονέκτημα του καταπιεστικού στυλ ηγεσίας αποτελεί και το γεγονός ότι, συνακόλουθα με ακραίες προστακτικές συμπεριφορές και ενέργειες, προκαλεί απομόνωση του ηγέτη, ρήξη των σχέσεων με τους συνεργάτες του και δημιουργία μεγάλης απόστασης από τους υφισταμένους. Αναπόφευκτα, σε ένα τέτοιο περιβάλλον διαχείρισης της εξουσίας, όλες οι αποφάσεις λαμβάνονται από τον ίδιο τον ηγέτη και δεν παρέχεται δυνατότητα για διάλογο ή συζήτηση με τους κατωτέρους. Έτσι, επηρεάζεται αρνητικά η αποδοτικότητα του συνόλου και η επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών.

Ταυτόχρονα, ένα προστακτικό πλαίσιο άσκησης διοίκησης και ηγεσίας, σε οποιοδήποτε κλιμάκιο ή επίπεδο μιας ιεραρχικής δομής, δεν ευνοεί την ανάπτυξη ομοιογενούς κουλτούρας, συνεργατικής νοοτροπίας και τη δημιουργία συνεκτικής κοινωνικής ομάδας μεταξύ των υφισταμένων. Παράλληλα καταστρατηγείται κάθε δυνατή αρχή σχετική με την καλλιέργεια πνεύματος συνεργασίας, ομαδικότητας και αλληλεγγύης.

Συμπεράσματα και Προτάσεις

Αποτελεί αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι η μορφή της καταπιεστικής ηγεσίας στον Κόκκινο Στρατό και γενικά της απολυταρχικής μορφής άσκησης της εξουσίας στο ευρύτερο ολοκληρωτικό καθεστώς της ΕΣΣΔ, απείχε κατά πολύ από τα αρμονικά πρότυπα τα οποία διαθέτουν ανθρωποκεντρική κυρίως διάσταση. Η ηγεσία στις Σοβιετικές ΕΔ ήταν καταπιεστική, στηριζόταν στις προσταγές και βασικά συστατικά στοιχεία υπήρξαν ο φόβος και η απειλή κατά της ανθρωπίνης ύπαρξης.

Επιχειρώντας μια πιθανή συσχέτιση στο σύγχρονο επιχειρησιακό περιβάλλον, είναι προφανές ότι ένα καταπιεστικό στυλ ηγεσίας στις σύγχρονες ΕΔ και ένας αυταρχικός τρόπος διοίκησης μόνο παραγωγικά δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν. Στο σύγχρονο δημοκρατικό και πολυσύνθετο περιβάλλον, ένας στρατιωτικός ηγέτης καλείται να συνδυάσει τα πεδία των στρατιωτικών αξιών και των φυσικών - πνευματικών του ικανοτήτων.

Εικ. 6. Ηγεσία στο σύγχρονο επιχειρησιακό περιβάλλον

Αποτελεί διαχρονική θέση το γεγονός ότι οι ΕΔ χαρακτηρίζονται από ένα αυστηρό σύστημα πειθαρχίας και η οργάνωση τους εμφανίζεται κατά πολύ πιο ιδιαίτερη και συγκροτημένη από ότι ισχύει σε οποιαδήποτε άλλη κοινωνική ομάδα. Έτσι, ο παράγοντας άνθρωπος αποκτά, ειδικά με το πέρασμα του χρόνου, μια ξεχωριστή σημασιολογική ερμηνεία. Αναπόφευκτα, η διαχείριση των ανθρώπινων πόρων του στρατεύματος ανάγεται σε στόχο κομβικής σημασίας για κάθε στρατιωτική ηγεσία η οποία καλείται να πράξει τα μέγιστα προς τη δυναμική εκπλήρωση των εκάστοτε εθνικών επιδιώξεων.

Οπωσδήποτε, αποτελεί προϋπόθεση μιας επιτυχημένης ηγεσίας η υιοθέτηση ενός εκ των τεσσάρων αρμονικών στυλ ηγεσίας του Goleman. Ενδεχομένως για συγκεκριμένες περιπτώσεις και κάτω από απαιτητικές καταστάσεις να παραστεί ανάγκη παράλληλης/συμπληρωματικής εφαρμογής στοιχείων από τα δυσαρμονικά στυλ ηγεσίας. Ένας συνδυασμός των διαφόρων στυλ ηγεσίας και των κατά περίπτωση χαρακτηριστικών τους, δύναται να συνεισφέρει τα μέγιστα, ιδιαίτερα σε ένα στρατιωτικό σύνολο, να δημιουργήσει αρμονία η οποία καθορίζεται ως προαπαιτούμενο για τον σχεδιασμό και υλοποίηση πολύπλοκων και ταχέως εξελισσόμενων στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Η δομή των Ελληνικών ΕΔ και το σύγχρονο πλέον στρατιωτικό περιβάλλον απαιτούν αρμονία και συντονισμό μέσω της ολοκληρωμένης διοίκησης και ηγεσίας. Ένας σύγχρονος ηγέτης οφείλει να κατέχει την απαραίτητη διαύγεια της αναλυτικής και συνθετικής σκέψης και υψηλές νοητικές ικανότητες. Παράλληλα μέσω της ανάπτυξης από τους δυνητικούς ηγέτες της χώρας των προσωπικών⁸ και κοινωνικών⁹ ικανοτήτων, καθίσταται δυνατή η επίτευξη της γνήσιας ηγεσίας, της αρμονίας και τελικά της μέγιστης αποδοτικότητας.

Στο στρατιωτικό επιχειρησιακό πεδίο του 21ου αιώνα, κύριο ρόλο κατέχει ο άνθρωπος. Παράλληλα, το άτομο που ηγείται κάθε φορά της προσπάθειας αποτελεί και το κλειδί της επιτυχίας σε αυτό το δύσκολο και ιδιόμορφο πεδίο.

Για τις Ελληνικές ΕΔ, η καλλιέργεια ηγητόρων με κουλτούρα βασισμένη στη συναισθηματική νοημοσύνη επιβάλλεται να αρχίζει με την ένταξη τους στις παραγωγικές σχολές με κύριο στόχο την ανάδειξη και διαμόρφωση του ήθους, της δημιουργικής κρίσης και της ικανότητας λήψης απόφασης των νέων ηγητόρων.

Εικ. 10. Τα χαρακτηριστικά του Σύγχρονου Ηγέτη

8. Αυτοεπίγνωση - Αυτοδιαχείριση
9. Κοινωνική επίγνωση - Διαχείριση σχέσεων

Η δυναμική ακολουθία της κατάστασης μέσα στην οποία ασκείται γενικά η ηγεσία, καθορίζει ότι οι τάσεις μεταμόρφωσης του στρατιωτικού περιβάλλοντος είναι αυτές που χαρακτηρίζουν την εφαρμογή και μετεξέλιξη του κυρίαρχου στυλ ηγεσίας. Ως εκ τούτου η αποτελεσματική ηγεσία στις Ελληνικές ΕΔ καθίσταται ζωτικής σημασίας και τα στυλ ηγεσίας που θα εφαρμόζονται από τα στελέχη του στρατεύματος θα πρέπει να αντανακλούν τις σύγχρονες κοινωνικές μεταβολές σε συνάρτηση με τις ιδιομορφίες του σύγχρονου επιχειρησιακού περιβάλλοντος.

Σε αρκετές περιπτώσεις, ο χειρισμός εξαιρετικά δύσκολων και κρίσιμων καταστάσεων που ενδεχομένως να διέλθει η χώρα και κατ' επέκταση οι Ελληνικές ΕΔ, δυνατόν να απαιτήσουν την υιοθέτηση στοιχείων των δυσαρμονικών μορφών ηγεσίας. Αυτό κυρίως συμβαίνει στα μικρότερα κλιμάκια της ιεραρχίας όπου η προσταγή, η πιστή και καθολική υποταγή στις διαταγές των προϊσταμένων και η καθοδήγηση μέσω συγκεκριμένων στόχων θέτουν το πλαίσιο της στρατιωτικής κινητοποίησης.

Ειδικά για το Ελληνικό Έθνος, διαχρονικά, το υψηλό φρόνημα των μαχητών και οι φυσιογνωμίες των ηγετών του στρατεύματος, αποτέλεσαν παρακαταθήκη για τις επερχόμενες γενιές. Η Ελληνική ηγεσία διαμέσου της ανθρωποκεντρικής διάστασης, του υψηλού αισθήματος ευθύνης και της συνεργασίας - συντονισμού σε όλη την έκταση της στρατιωτικής ιεραρχίας, διαμόρφωσαν ιστορικά, νικηφόρα και ένδοξα αποτελέσματα.

Επίλογος

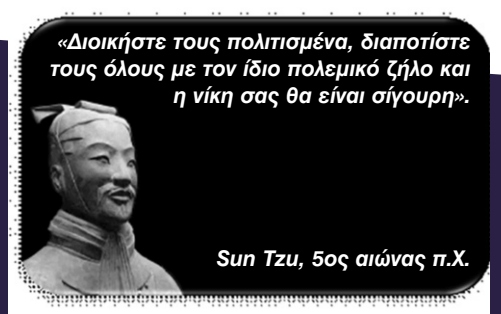
«Wars may be fought with weapons, but they are won by men. It is the spirit of the men who follow and of the man who leads that gains the victory».

Gen. George S. Patton

Τα παραπάνω λόγια αποδίδονται στον Στρατηγό Πάττον και αφενός καταδεικνύουν τον κεντρικό ρόλο του ανθρώπου στην αποδοτική στρατιωτική ηγεσία, αφετέρου επισημαίνουν την τεράστια διαφορά μεταξύ δυτικής και σοβιετικής προσέγγισης σε σχέση με το αντίστοιχο ηγετικό πρότυπο που εφαρμόζονταν κατά τον Β' ΠΠ.

Η ηγεσία στη σύγχρονη εποχή, σε παράλληλη διαδρομή με την εκπαίδευση, την καθημερινή «τριβή» μέσω της προσομοίωσης των ασκήσεων, την τεχνολογική ανάπτυξη και τη βελτίωση των μεθόδων, θα αποτελέσουν τους

βασικούς πυλώνες προς την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών των ΕΔ. Η δε ηγεσία σε ένα στρατιωτικό οργανισμό αναμένεται να διαδραματίσει τον αποφασιστικό παράγοντα για την τελική «Νίκη». Αυτή η «ηθική επιρροή» είναι το μοναδικό στοιχείο που φέρνει σε αρμονία τους ανθρώπους και τους ηγέτες, ώστε να τους ακολουθούν στη ζωή και τον θάνατο, μπροστά σε οποιονδήποτε κίνδυνο.

Βιβλιογραφία

- Beevor, Antony. 2004. *Στάλινγκραντ*. Αθήνα: Γκοβόστη.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. 2020. Britannica. Μάιος 21. Accessed Φεβρουάριος 5, 2021. <https://www.britannica.com/topic/Red-Army>.
- Chaney, Otto Preston. 1971. *Zhukov*. Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- Davies, Norman. 2007. *Η Ευρώπη σε Πόλεμο: Η έναρξη, οι συγκρούσεις, οι ηγέτες και το τέλος του Φασισμού 1939-1945*. Αθήνα: Ιωλκός.
- Dr. McLeod, Saul. 2020. *Maslow's Hierarchy of Needs - Simply Psychology*. Δεκέμβριος 29. Accessed Μάρτιος 12, 2021. <https://www.simplypsychology.org/maslow.html#gsc.tab=0>.
- Fitzpatrick, Sheila. 2018. *Οι Σύμβουλοι του Στάλιν*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Forczyk, Robert. 2012. *Georgy Zhukov, Leadership - Strategy - Conflict*. Oxford: Osprey Publishing Limited.
- Glantz, David M. 1998. *Stumbling Colossus: The Red Army on The Eve of World War*. Lawrence: University of Kansas Press.
- Goleman, Daniel, Richard Boyatzis, and Annie McKee. 2002. *Ο Νέος Ηγέτης. Η Δύναμη της Συναισθηματικής Νοημοσύνης στη Διοίκηση Οργανισμών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Hannan, Michael T. , Whyte, William Foote and Kochan, Thomas A. 2017. *Industrial relations - Britannica*. Μάιος 23. Accessed Μάρτη 12, 2021. <https://www.britannica.com/topic/industrial-relations>.
- Katz, Daniel, and Robert L. Kahn. 1978. *The Social Psychology of*

Organization. New York: Wiley.

McPadden, Christopher Paul. 2006. *Mikhail Nikolayevich Tukhachevsky (1893-1937): Practitioner and Theorist of War*. Arlington, Virginia: The Institute of Land Warfare - Association of the US Army.

Merridale, Catherine. 2005. *Ο Πόλεμος του Ιβάν: Η πορεία του Κόκκινου Στρατού 1939-1945*. Αθήνα: Ιωλκός.

Reese, Roger. 1989. "A Note on a Consequence of the Expansion of the Red Army on the Eve of World War II." *Soviet Studies*, Vol.41 135-140.

Suvorov, Viktor. 2016. *Στάλιν, Το Μεγάλο Σχέδιο. Πως ο Στάλιν σχεδίασε την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου*. Αθήνα: Eurobooks.

Walsh, Stephen Michael. 2009. *Leadership and Command on The Eastern Front (1941-1945): The Military Style of Marshal Konstantin Rokossovskiy*. Phd Thesis, Granfield: Granfield University.

Zhukov, Georgi K. 2002. *Marshal Zhukov's Greatest Battles*. New York: Cooper Square Press.

Αντγος ε.α. Δημητρούλης, Δημήτριος. 2015. *Στρατιωτικό Ήθος και Ηγεσία*. Αθήνα: ΓΕΕΘΑ.

ΓΕΣ. 1995. *Γενικός Κανονισμός Υπηρεσίας στο Στρατό*. ΤΥΕΣ.

ΓΕΣ/ΔΙΣ. 1999. *Θέματα Στρατιωτικής Ιστορίας*. Αθήνα: ΓΕΣ/ΤΥΕΣ.

ΓΕΣ/ΔΜΕ. 1988. *ΕΕ 181-1, Διοίκηση και Ηγεσία*. Αθήνα: ΓΕΣ/ΤΥΕΣ.

Ζαβλανός, Μύρων Μ. 2002. *Οργανωτική Συμπεριφορά*. Αθήνα : Σταμούλης.

Μπαμπινιώτης, Γεώργιος Δ. 2002. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Πετρίδου, Ευγενία. 2018. *Οργανωτική Θεωρία και Οργανωσιακή Συμπεριφορά*. Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μθήματα, <http://eclass.auth.gr/courses/OCRS479>, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ταγματάρχης Αναστασίου Τάσος γεννήθηκε στη Λευκωσία το 1978 και αποφοίτησε από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 2000 ως Ανθυπολοχαγός Πυροβολικού. Υπηρέτησε αρκετά χρόνια σε διάφορες Μονάδες και Ανεξάρτητες Υπομονάδες του όπλου με τα καθήκοντα του Δκτού Πυχίας, Αξιωματικού Επιχειρήσεων και Υποδιοικητού Μόιρας. Έχει αποφοιτήσει από όλα τα προβλεπόμενα σχολεία του όπλου του, τη Σχολή Διοικήσεως και Επιτελών (ΣΔΙΕΠ) και είναι απόφοιτος της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (18η Ε.Σ). Του έχουν απονεμηθεί όλες οι διαμνημονεύσεις και μετάλλια που προβλέπονται από τον βαθμό του. Ομιλεί την Αγγλική γλώσσα και είναι τελειόφοιτος του ΔΠΜΣ «Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια» του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

"Η επικοινωνία στους Οργανισμούς. Η περίπτωση των ΕΔ"

του Συνταγματάρχη (ΕΜ)
Δημήτριου Σκρινή,
Επιτελής του Τμήματος
Μελετών-Ερευνών
της ΑΔΙΣΠΟ

Εισαγωγή

Ο άνθρωπος δε ζει απομονωμένος, καθώς βρίσκεται σε διαρκή εξάρτηση από τους άλλους. Μεταξύ των ανθρώπων αναπτύσσονται διαπροσωπικές σχέσεις, κατά τις οποίες λαμβάνει χώρα η επικοινωνία.¹ Επικοινωνία είναι μία διαδικασία δημιουργίας, μετάδοσης, ερμηνείας και αξιοποίησης πληροφοριών-μηνυμάτων,² η οποία επιτυγχάνεται με τις κινήσεις του σώματος, τις εκφράσεις του προσώπου, τη χροιά της φωνής και τον τρόπο ομιλίας.³

Στη διαδικασία της επικοινωνίας συμμετέχουν ο πομπός, το μήνυμα και ο δέκτης. Ο πομπός μεταδίδει το μήνυμα, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένο τρόπο και μέσο, για κάποιο σκοπό.⁴ Η αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας εξαρτάται από το βαθμό κατανόησης των μηνυμάτων και την ανταπόκριση σε αυτά, στοιχεία που ελέγχονται με την ανατροφοδότηση (feed-back).⁵ Η αποτελεσματική επικοινωνία μπορεί να μετριάσει ή να επιλύσει τις διαφορές, να περιορίσει τις συγκρούσεις και να προετοιμάσει το έδαφος για καλύτερη συνεννόηση,⁶ τόσο σε διαπροσωπικό επίπεδο, όσο και στο εργασιακό περιβάλλον και ειδικότερα στο πλαίσιο Οργανισμών, όπως οι Ένοπλες Δυνάμεις (ΕΔ).

1. Καζάζη Μαρία. *Ανθρώπινες σχέσεις & επικοινωνία*. (επιμ. Γιώργος Παρίκος). Αθήνα: Έλλην, 1995, σ. 77.

2. Χυτήρης, Λεωνίδας. *Μάνατζμεντ. Αρχές διοίκησης επιχειρήσεων*. Αθήνα: Φαίδιμος, 2013, σ. 220.

3. Ζαβλανός Μύρων. *Οργάνωση και Διοίκηση. Τόμος Β΄: Ανθρώπινες Διαδικασίες στη Λειτουργία της Οργάνωσης*. 3η έκδοση, Αθήνα: Έλλην, 1997, σ. 94.

4. Καζάζη Μαρία. *Ό.π.*, σσ. 23, 83.

5. Heller Robert. *Επικοινωνήστε αποτελεσματικά*. (μτφ. Μαίρη Περαντάκου-Cook, επιμ. Μαρία Αποστολοπούλου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2001, σσ. 6, 26-27.

6. Χυτήρης, Λεωνίδας. *Ό.π.*, σ. 224.

Απαραίτητο συστατικό για τη λειτουργία κάθε Οργανισμού αποτελεί το ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο είναι σύνολο ανθρώπων, με κοινά χαρακτηριστικά, όπως καθορισμένες μεταξύ τους σχέσεις, αλληλεπίδραση και συνείδηση ομάδας, οι οποίοι αλληλεπιδρούν για την επίτευξη κοινών στόχων.⁷ Η επικοινωνία αποτελεί το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στα μέλη του Οργανισμού, ο οποίος εκλαμβάνεται ως πεδίο συνύπαρξης διαφόρων δικτύων επικοινωνίας.⁸

Η Επικοινωνία στους Οργανισμούς-Οργανώσεις

Γενικά

Η σχέση ανάμεσα στους Οργανισμούς-Οργανώσεις και την επικοινωνία είναι αμφίδρομη, δυναμική και αλληλοεπηρεαζόμενη. Οι Οργανισμοί καθορίζουν το είδος, το περιεχόμενο και τη ροή της επικοινωνίας, η οποία ταυτόχρονα θέτει όρια σε αυτούς.⁹ Η επικοινωνία στους Οργανισμούς εξυπηρετεί τους παρακάτω **σκοπούς**:

- Παρέχει τις απαραίτητες για τη λήψη αποφάσεων πληροφορίες.
- Αποσαφηνίζει καθήκοντα, εξουσίες και ευθύνες, διευκολύνοντας τον έλεγχο.
- Συνεισφέρει στην αποδοχή των οργανωσιακών στόχων, την παρακίνηση και τη δημιουργία υψηλού ηθικού.
- Επιτρέπει την εκδήλωση συναισθημάτων, αμβλύνοντας τα αρνητικά συναισθήματα.¹⁰

Αρχές και Μέθοδοι Επικοινωνίας

Η αποτελεσματική επικοινωνία στους Οργανισμούς εδράζεται στις παρακάτω **αρχές**:

- Αξιολόγηση υφιστάμενων και επιθυμητών σχέσεων στο χώρο εργασίας.
- Λήψη αποφάσεων σχετικά με την επικοινωνία.
- Αξιοποίηση και βελτίωση επικοινωνιακών δεξιοτήτων.¹¹
- Έλεγχος ποσότητας και ποιότητας των διακινούμενων μηνυμάτων.¹²

7. Χυτήρης, Λεωνίδας. *Ο.π.*, σσ. 246-247.

8. Παναγιωτοπούλου Ρόη. *Η επικοινωνία στις οργανώσεις. Η εξέλιξη των θεωριών των οργανώσεων και οι επικοινωνιακές τους διαστάσεις*. Αθήνα: Κριτική, 1997, σσ. 67, 151.

9. Παναγιωτοπούλου Ρόη. *Ο.π.*, σσ. 52-53.

10. Χυτήρης, Λεωνίδας. *Ο.π.*, σ. 220.

11. Tierney Elizabeth. *101 τρόποι καλύτερης επικοινωνίας*. (μτφ. Έλενα Τσουκαλά, επιμ. Ανδρέας Παππάς). Αθήνα: Κριτική, 2002, σ. 26.

12. Heller Robert. *Επικοινωνήστε αποτελεσματικά*. *Ο.π.*, σ. 31.

Η παγκοσμιοποίηση και η αξιοποίηση νέων τεχνολογιών έχουν επηρεάσει την επικοινωνία στους Οργανισμούς, θέτοντας σε νέες βάσεις τις επικοινωνιακές τους πρακτικές.¹³ Η γνώση και αξιοποίηση διαφόρων επικοινωνιακών μέσων αποτελεί μία από τις προκλήσεις της σύγχρονης επικοινωνίας,¹⁴ λαμβάνοντας υπόψη ότι σε κάθε Οργανισμό, αλλά και εκτός αυτού, συνυπάρχουν πολλές **επικοινωνιακές μέθοδοι**, επίσημες και ανεπίσημες, όπως:

- Παραδοσιακές μέθοδοι επικοινωνίας (επιστολές, εγκύκλιοι, αναφορές, έγγραφα, υπομνήματα, πίνακες ανακοινώσεων, τηλεφωνήματα, fax κλπ).
- Ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας (e-mail, internet, intranet, VTC κλπ).
- Ανεπίσημες συναντήσεις μεταξύ συναδέλφων (άτυπα δίκτυα επικοινωνίας).
- Διαπροσωπική επικοινωνία, την οποία συμπληρώνουν, αλλά σπάνια υποκαθιστούν οι υπόλοιπες επικοινωνιακές μέθοδοι.¹⁵

Κατευθύνσεις επικοινωνίας στους Οργανισμούς-Οργανώσεις

Η οργανωσιακή επικοινωνία περιλαμβάνει την επικοινωνία εντός των Οργανισμών, αλλά και την επικοινωνία που σχετίζεται με αυτούς. Η επικοινωνία παρέχει τη δυνατότητα έκφρασης, δημοσιοποίησης ή/και αποσιώπησης απόψεων των μελών του Οργανισμού, οι οποίες συνήθως διατυπώνονται συλλογικά.¹⁶ Σε επίπεδο Οργανισμών, όπως οι επιχειρήσεις και οι ΕΔ, η επικοινωνία πραγματοποιείται προς τα κάτω, προς τα πάνω και οριζόντια,¹⁷ χωρίς να παραβλέπεται η εξωτερική επικοινωνία, η οποία αφορά στις επαφές των μελών του Οργανισμού με το περιβάλλον του. Η δομή κάθε Οργανισμού συνδέεται με την κατεύθυνση της επικοινωνίας (π.χ. στους αυταρχικά δομημένους Οργανισμούς, προωθείται η κάθετη ροή επικοινωνίας).¹⁸

Η κάθετη επικοινωνία, ανάλογα με την κατεύθυνσή της, διακρίνεται σε καθοδική (από πάνω προς τα κάτω) και ανοδική (από κάτω προς τα πάνω).¹⁹ Συνήθως, ακολουθεί κλιμακωτή διαδρομή, από το προϊστάμενο (άνωτερο) στο αμέσως υφιστάμενο (κατώτερο ιεραρχικά) κλιμάκιο του Οργανισμού και αντίστροφα. Κατά κανόνα, η καθοδική επικοινωνία επηρεάζεται από τη θέση και

13. Παναγιωτοπούλου Ρόη. *Ό.π.*, σσ. 54-55.

14. Heller Robert. *Επικοινωνήστε αποτελεσματικά*. *Ό.π.*, σ. 54.

15. Heller Robert. *Χειρισμός των ομάδων*. (μτφ. Μαίρη Περαντάκου-Cook, επιμ. Μαρία Αποστολοπούλου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2001, σ. 37.

16. Παναγιωτοπούλου Ρόη. *Ό.π.*, σσ. 56, 71.

17. Χυτήρης, Λεωνίδας. *Ό.π.*, σσ. 224-226.

18. Παναγιωτοπούλου Ρόη. *Ό.π.*, σσ. 235-237.

19. Χυτήρης, Λεωνίδας. *Ό.π.*, σσ. 224-225.

την εξουσία των μερών που επικοινωνούν.²⁰ Η οριζόντια επικοινωνία συνίσταται στην ανταλλαγή μηνυμάτων μεταξύ ομοιόβαθμων και κλιμακίων ίδιου επιπέδου στην ιεραρχία του Οργανισμού.²¹ Συνήθως, λαμβάνει περισσότερο άτυπη, άμεση και προσωπική μορφή (σε σχέση με την κάθετη επικοινωνία) και διεξάγεται κυρίως προφορικά. Η εξωτερική επικοινωνία αφορά σε επικοινωνία μελών του Οργανισμού με φορείς ή άτομα που δεν ανήκουν σε αυτόν. Είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθόσον, οι πληροφορίες από το κοινωνικό περιβάλλον του Οργανισμού συχνά επηρεάζουν τη λειτουργία του. Η εξωτερική επικοινωνία επηρεάζεται από την εξουσία και την ισχύ των μερών που συνδιαλέγονται, καθώς και τις μεταξύ τους σχέσεις. Την τελευταία 20ετία, έχει αυξηθεί ιδιαίτερα η σημασία που δίδεται στη δημόσια εικόνα των Οργανισμών, καθώς και στο είδος των μέσων και των τρόπων που κατά περίπτωση επιλέγονται για την προβολή της.²²

Η Επικοινωνία στις Ένοπλες Δυνάμεις

Γενικά

Στις ΕΔ υπηρετούν στελέχη διαφόρων βαθμών και προέλευσης, πολιτικό προσωπικό και οπλίτες θητείας. Κάθε προϊστάμενος διαχειρίζεται με διαφορετικούς τρόπους το ανθρώπινο δυναμικό και τους άλλους διαθέσιμους πόρους, καθώς και τις καταστάσεις που ανακύπτουν. Οι διαφορές στους τρόπους διαχείρισης επιδρούν άμεσα ή έμμεσα στην αποτελεσματικότητα του Οργανισμού και σχετίζονται με τις γνώσεις (απόρροια της εκπαίδευσης και τις εργασιακής εμπειρίας), αλλά και με τις επικοινωνιακές δεξιότητες.

Επικοινωνία και Στρατιωτική Ηγεσία

Ως ηγεσία νοείται η ενέργεια παρακίνησης των υφισταμένων από τον ηγέτη, με σκοπό την πραγματοποίηση των αντικειμενικών στόχων του Οργανισμού.²³ Κάθε άσκηση ηγεσίας προϋποθέτει επικοινωνία μεταξύ του ηγέτη και των υφισταμένων. Πολλοί άνθρωποι μπορεί να γίνουν μεγάλοι ηγέτες, χωρίς να είναι αποφασιστικοί ή προσαρμοστικοί, αλλά κανείς δεν μπορεί να γίνει μεγάλος ηγέτης, χωρίς να είναι πολύ ικανός στην επικοινωνία.²⁴

20. Παναγιωτοπούλου Ρόη. Ό.π., σσ. 235-237.

21. Χυτήρης, Λεωνίδας. Ό.π., σ. 226.

22. Παναγιωτοπούλου Ρόη. Ό.π., σσ. 235, 237-238, 404.

23. Ζαβλανός Μύρων. Ό.π., σ. 49.

24. Ford Christopher, «Army Leadership and the Communication Paradox», *Military Review* (July-August 2015): 68-69. https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20150831_art014.pdf (πρόσβαση στις 11-6-2020).

Σύμφωνα με τα στρατιωτικά εγχειρίδια, ηγεσία γενικά είναι η τέχνη επηρεασμού και κατεύθυνσης των άλλων, με τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτυγχάνεται η εμπιστοσύνη, η υπακοή, ο σεβασμός, η συνεργασία μεταξύ των απόμων και η πιστή αφοσίωσή τους για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού. Η στρατιωτική ηγεσία είναι κάτι ιδιαίτερο, αφού ιδιαίτερος είναι και ο σκοπός που πρέπει να εκπληρώσει ο στρατιωτικός ηγέτης: να ηγείται των στρατιωτών του στη μάχη και να τους προετοιμάζει για τη μάχη.²⁵

Εικ. 1. Ομιλία Στρατηγού Eisenhower στο αεροδρόμιο Greenham (5-6-1944), πριν από την απόβαση στη Νορμανδία

Η επιτυχία ενός στρατιωτικού ηγέτη εξαρτάται από την ικανότητά του να σκέφτεται κριτικά και δημιουργικά, αλλά και να επικοινωνεί τις προθέσεις και τις αποφάσεις του στους υφισταμένους του.²⁶ Ένας στρατιωτικός ηγέτης πρέπει να επικοινωνεί με σαφήνεια, προφορικά και γραπτά και να μεταδίδει την πρόθεση και τις ιδέες του κατά τέτοιο τρόπο, ώστε οι άλλοι να κατανοούν τα μηνύματά του και να ενεργούν βάσει αυτών.²⁷

Επιπλέον, η ευθύνη των στρατιωτικών ηγετών να σχεδιάζουν και να φέρουν σε πέρας πολεμικές αποστολές, περιλαμβάνει την ανάπτυξη επιχειρησιακών σχεδίων εύκολα κατανοητών από όλους.²⁸ Σε περίοδο πολεμικών επιχειρήσεων, οι στρατιωτικοί ηγέτες αξιοποιούν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες για να γνωστοποιούν την πρόθεσή τους επαρκώς και να εμπνέουν τους υφιστάμενους τους, αποσκοπώντας στην επιτυχή εκπλήρωση της αποστολής τους.²⁹

Η Επικοινωνία στους Στρατιωτικούς Οργανισμούς

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις διεξάγονται «με την ταχύτητα της εμπιστοσύνης». Η καλή επικοινωνία είναι ένας από τους πιο σημαντικούς τρόπους,

25. ΓΕΣ/Διεύθυνση Μελετών. *Διοίκηση και Ηγεσία*. Αθήνα: ΤΥΕΣ, 1989, σ. 50.

26. University of Akron/Army ROTC, «Introduction to Tactical Leadership Effective Army Communication Part I - Verbal Communication», *The 42nd Ohio Volunteer Battalion* (Spring Semester, 2014). <https://www.uakron.edu/armyrotc/MS1/36.pdf> (πρόσβαση στις 11-6-2020).

27. University of Akron/Army ROTC, *Ό.π.*

28. Ford Christopher. *Ό.π.*, σ. 69.

29. ΓΕΣ/Διεύθυνση Δόγματος. *Δόγμα Διαμόρφωσης Ηγετών του Στρατού Ξηράς*. Αθήνα: ΤΥΕΣ, 2002, σ. 56.

με τους οποίους οι άνθρωποι και οι Οργανισμοί «χτίζουν» εμπιστοσύνη. Ωστόσο, η διαπροσωπική επικοινωνία επηρεάζεται από εμπόδια, όπως οι διαφορετικές απόψεις, ανάγκες και επιθυμίες, ενώ στην επικοινωνία εντός των Οργανισμών, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι ιδιαιτερότητες κάθε Οργανισμού. Όσο πιο μεγάλος είναι ένας Οργανισμός, τόσο πιο γραφειοκρατικός απαιτείται να γίνει, ώστε να μπορεί να διοικηθεί.³⁰ Το μέγεθος ενός Οργανισμού αυξάνει την ανάγκη για σαφήνεια και ακρίβεια στην επικοινωνία, μέσω της οποίας επιτυγχάνεται ο συντονισμός δραστηριοτήτων προς επίτευξη των στόχων του Οργανισμού.³¹

Οι στρατιωτικοί Οργανισμοί είναι από τους παλαιότερους και μεγαλύτερους στον κόσμο. Επίσης, είναι εκ φύσεως και εξ' αναγκαιότητας ιεραρχικοί και περίπλοκοι. Η ιεραρχική δομή είναι πολύ ξεκάθαρη και η επικοινωνία μεταξύ των ατόμων επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό ή ακόμα και καθορίζεται από τη θέση τους στην ιεραρχία. Ειδικά σε ιεραρχικούς Οργανισμούς, όπως οι ΕΔ, η επικοινωνία ρουτίνας πρέπει να πραγματοποιείται μεταξύ ανθρώπων που βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο ή ένα επίπεδο πάνω ή ένα επίπεδο κάτω. Σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, λαμβάνει χώρα επικοινωνία ακόμα και μεταξύ διαφορετικών επιπέδων, αλλά η συνηθισμένη επικοινωνία ακολουθεί, συνήθως, τον παραπάνω κανόνα, ο οποίος ενισχύει τη θετική επικοινωνία. Η επιτυχία ή αποτυχία στις ΕΔ έχει άμεση σχέση με την ποιότητα της επικοινωνίας.³²

Προσωπική επικοινωνία στρατιωτικού ηγέτη - υφισταμένων

Η διαπροσωπική επικοινωνία συμβάλει στην άσκηση ηγεσίας, αφού μέσω αυτής επιτυγχάνεται η αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων. Επίσης, συμβάλει στην ανάπτυξη καλών σχέσεων και ομαδικού πνεύματος, καθώς και στην επίλυση διαφορών και την καλλιέργεια κλίματος συναίνεσης και συνεργασίας.³³ Στις ΕΔ η απευθείας «προσωπική» επικοινωνία μεταξύ ανωτέρου και κατωτέρου είναι ιδιαίτερα σημαντική. Από την αποτελεσματικότητά της εξαρτάται πολλές φορές η επίτευξη των στόχων της Μονάδας.³⁴ Κάθε στρατιωτικός ηγέτης πρέπει να ενημερώνει τους υφισταμένους του και να εξασφαλίζει ότι τον καταλαβαίνουν. Άλλωστε, οι ακριβείς πληροφορίες αποτρέπουν τη δημιουργία και διάδοση φημών.

30. The MD Harris Institute, «Communication in and between Military Organizations», (31-3-2013). <https://mdharrismd.com/2013/03/31/communication-in-and-between-militaryorganizations/> (πρόσβαση στις 11-6-2020).

31. Παναγιωτοπούλου Ρόη. Ό.π., σ. 226.

32. The MD Harris Institute. Ό.π.

33. Σερδάρης Παναγιώτης. *Ψυχολογία Βιομηχανικής-Επιχειρησιακής Διοίκησης*. Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2008, σ. 272.

34. ΓΕΣ/Διεύθυνση Μελετών. *Διοίκηση και Ηγεσία*. Ό.π., σσ. 29-30

Η ενημέρωση για τις αποφάσεις και τους λόγους που οδήγησαν σε αυτές - στο μέτρο του δυνατού - υποδηλώνει εμπιστοσύνη του ηγέτη στους υφιστάμενους του. Επίσης, τους επιτρέπει τις ενδεδειγμένες κατά περίπτωση ενέργειες για την επιτυχία της αποστολής τους, ιδιαίτερα όταν οι καταστάσεις αλλάζουν. Η επικοινωνία διαχέεται και από τη βάση προς την κορυφή. Οι στρατιωτικοί ηγέτες ανακαλύπτουν τι σκέπτονται οι υφιστάμενοί τους, τι λένε και τι κάνουν, χρησιμοποιώντας το πιο σημαντικό εργαλείο επικοινωνίας, την ακρόαση. Με την προσεκτική ακρόαση μπορούν να αντιληφθούν ακόμα και μηνύματα που κρύβονται πίσω από τις λέξεις των υφιστάμενών τους.³⁵

Η επικοινωνία ως μηχανισμός επιρροής

Βασική παράμετρος της στρατιωτικής ηγεσίας είναι η ιδέα της επιρροής, η οποία συνεπάγεται πολύ περισσότερα από την κοινοποίηση διαταγών. Στην επίτευξη επιρροής σημαντικό ρόλο παίζει η επικοινωνία, όχι όμως με την έννοια της απλής ανταλλαγής πληροφοριών. Οι Διοικητές χρησιμοποιούν την επικοινωνία για την ενίσχυση των δεσμών ανάμεσα στο προσωπικό. Η επικοινωνία χτίζει εμπιστοσύνη, συνεργασία, συνοχή και αμοιβαία κατανόηση.³⁶ Η επιρροή είναι διάχυτη σε οποιασδήποτε μορφή κοινωνικής αλληλεπίδρασης και ουσιαστική, τόσο για τη συνεργασία, όσο και για τον ανταγωνισμό ή τη σύγκρουση. Επίσης είναι πρωταρχικής σημασίας για την άσκηση αποτελεσματικής διοίκησης στις ΕΔ.

Ο στρατιωτικός ηγέτης επικοινωνεί σε συνεργατικές, ανταγωνιστικές και συγκρουσιακές καταστάσεις, άλλοτε προμελετημένα και άλλοτε γρήγορα, ανάλογα με τις περιστάσεις. Οφείλει να επικοινωνεί προληπτικά για την υποστήριξη των καθορισμένων αντικειμενικών σκοπών, εν αναμονή ανεξέλεγκτων καταστάσεων, αλλά και ως αντίδραση σε απρόβλεπτα γεγονότα. Η επιρροή ασκείται μέσω της επικοινωνίας, ειδικά μέσω της λήψης, κατανόησης και αποδοχής των μηνυμάτων. Συνεπώς, η αποτελεσματική επιρροή και η αποτελεσματική επικοινωνία είναι αλληλένδετες.³⁷

Σημασία της αποτελεσματικής επικοινωνίας στη στρατιωτική ηγεσία

Στόχος της επικοινωνίας είναι η συνεχής και δυναμική διαμόρφωση, τροποποίηση ή αλλαγή γνώσεων, στάσεων και συμπεριφορών. Αντίστοιχα,

35. ΓΕΣ/Διεύθυνση Δόγματος, *Δόγμα Διαμόρφωσης Ηγετών του Στρατού Ήπρας*. Ό.π., σ. 100.

36. Ford Christopher. Ό.π., σ. 69.

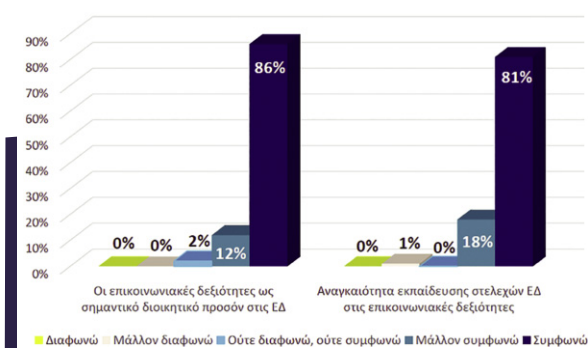
37. Department of Defense. *Strategic Communication, Joint Integrating Concept* (Version 1.0, 07 October 2009): 4-5. https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/concepts/jic_strategiccommunications.pdf?ver=2017-12-28-162005-353 (πρόσβαση στις 11-6-2020).

στόχος της ηγεσίας είναι «η ικανότητα άσκησης επιρροής στους άλλους, ώστε να διαμορφώσουν την επιθυμητή στάση και αξίες». Επομένως, η επικοινωνία πρέπει να θεωρείται απαραίτητο στοιχείο της ηγεσίας, καθώς έχουν κοινούς στόχους.

Η επικοινωνία παίζει καθοριστικό ρόλο και στη στρατιωτική ηγεσία. Ο τρόπος επικοινωνίας του Διοικητή ενισχύει ή αποδυναμώνει τους δεσμούς του με τους υφισταμένους του. Με την αξιοποίηση κατάλληλων επικοινωνιακών εργαλείων επιτυγχάνονται η υπακοή, η εμπιστοσύνη, ο σεβασμός και η αποτελεσματική συνεργασία μεταξύ των μελών του Οργανισμού. Συνεπώς, ένας στρατιωτικός Διοικητής δεν μπορεί να γίνει ηγέτης χωρίς αποτελεσματική επικοινωνία.

Συγκρίνοντας το ρόλο της επικοινωνίας σε ένα στρατιωτικό Οργανισμό με το ρόλο της στην πολιτική ηγεσία και διοίκηση, γίνεται αντιληπτό ότι, είναι παρόμοιοι, αλλά όχι πανομοιότυποι. Στην πραγματικότητα, το κίνητρο συμμετοχής σε οποιοδήποτε επιχειρηματικό πρόγραμμα δεν συγκρίνεται με το κίνητρο για συμμετοχή σε μία στρατιωτική επιχείρηση, στην οποία διακυβεύονται ζωές. Κατά συνέπεια, η επικοινωνία στη στρατιωτική ηγεσία έχει μεγαλύτερη σπουδαιότητα και πρέπει να αναπτύσσεται κατάλληλα στη διαδικασία εκπαίδευσης νέων Διοικητών.³⁸

Αυτό κατέδειξε και πρόσφατη έρευνα, όπου σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες συμφώνησαν ότι τα στελέχη των ΕΔ πρέπει να εκπαιδεύονται στην ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων, καθώς αποτελούν σημαντικό προσόν για όσους ασκούν διοίκηση προσωπικού.³⁹ Η συντριπτική πλειοψηφία

Εικ. 2. Συγκεντρωτική αποτύπωση γνώμης δείγματος για τις επικοινωνιακές δεξιότητες στις ΕΔ

38. Lewińska Monika, «The Role of Communication in Military Leadership», *Journal of Corporate Responsibility and Leadership* (Vol. 2, Issue 1, 2015): 46-48. https://www.researchgate.net/publication/297751623_The_Role_of_Communication_in_Military_Leadership (πρόσβαση στις 11-6-2020).

39. Σκρινής Δημήτριος. «Η διαμεσολάβηση ως επικοινωνιακός εναλλακτικός τρόπος επίλυσης διαφορών και οι δυνατότητες εφαρμογής της στις Ένοπλες Δυνάμεις» (Διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2020). σ. 99.

των συμμετεχόντων στην έρευνα θεωρεί ιδιαίτερα σημαντική την ποιότητα της επικοινωνίας στο εργασιακό περιβάλλον και είναι ικανοποιημένη από το επίπεδο της οριζόντιας και της κατακόρυφης επικοινωνίας στις ΕΔ. Επίσης, αξιοποιεί την επικοινωνία για την εξεύρεση λύσεων σε προβλήματα και διαφορές.⁴⁰

Μαθήματα επικοινωνίας σε στρατιωτικούς

Οι άνθρωποι επικοινωνούν καθημερινά, χωρίς όμως να γίνονται πάντα αντιληπτοί,⁴¹ καθώς η επικοινωνία είναι μία τέχνη, η οποία απαιτεί εξάσκηση. Πολλοί άνθρωποι δεν έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση,⁴² ούτε έχουν αναπτύξει τις απαραίτητες επικοινωνιακές δεξιότητες.

Η ανάπτυξη διαπροσωπικών δεξιοτήτων είναι πολύ σημαντική για τους στρατιωτικούς. Τους βοηθά να επικοινωνούν πιο αποτελεσματικά μεταξύ τους, με τους ανωτέρους και τους υφισταμένους τους, αλλά και με ανθρώπους εκτός του στρατιωτικού Οργανισμού. Η εκμάθηση της καλής επικοινωνίας βοηθά τους ηγέτες και τους υφισταμένους τους να συνειδητοποιήσουν με ποιους τρόπους μπορούν να αλληλεπιδρούν, ενώ εργάζονται για την αποτελεσματικότερη εκπλήρωση της αποστολής τους.

Εικ. 3. Εκπαίδευση Αμερικανών στρατιωτικών στις επικοινωνιακές δεξιότητες

Οι ΕΔ των ΗΠΑ, αναγνωρίζοντας την αξία της επικοινωνίας, εκπαιδεύουν διαρκώς τους Αμερικανούς στρατιωτικούς.⁴³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εκπαίδευση των στρατιωτικών στο Ιράκ, η οποία επικεντρώθηκε στη βελτίωση των διαπροσωπικών τους δεξιοτήτων

στην επικοινωνία. Κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, οι εκπαιδευόμενοι έμαθαν πώς να προσαρμόζουν καλύτερα τον τύπο επικοινωνίας που χρησιμοποιούν, ανάλογα με τους αποδέκτες. Τα μαθήματα, παρείχαν στους εκπαιδευόμενους επιπρόσθετες δεξιότητες, τις οποίες μπορούν να αξιοποιήσουν τόσο στην καριέρα τους στις ΕΔ, όσο και στην πολιτική τους ζωή.⁴⁴

40. Σκρινής Δημήτριος. *Ό.π.*, σ. 102.

41. Majello Carlo. *Η τέχνη της επικοινωνίας*. Αθήνα: Hellenews, 1970, σ. 58.

42. Tierney Elizabeth. *Ό.π.*, σ. 13.

43. Ford Christopher. *Ό.π.*, σ. 70.

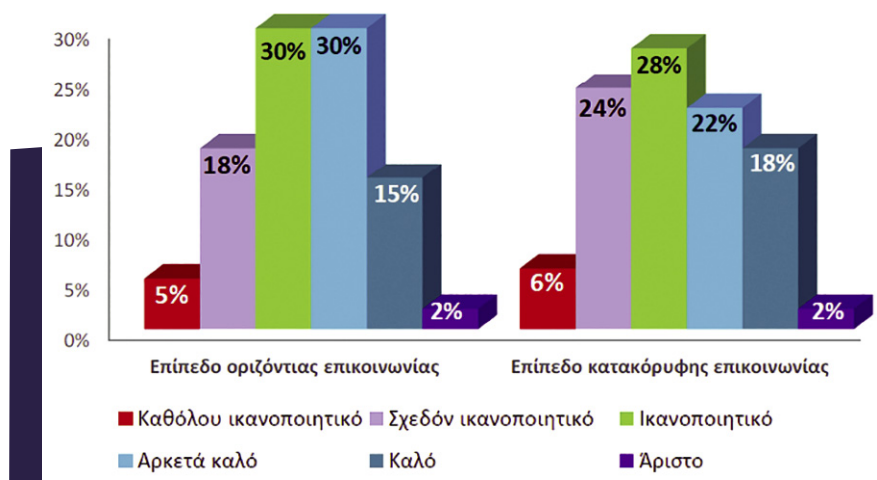
44. Naylor Justin, «Soldiers improve communication skills» *U.S. Army* (6-7-2011). https://www.army.mil/article/61013/soldiers_improve_communication_skills (πρόσβαση στις 11-6-2020).

Συμπεράσματα - Προτάσεις

Κάθε άνθρωπος μπορεί να αναπτύσσει και να εξελίσσει συνεχώς τις επικοινωνιακές του δεξιότητες, αξιοποιώντας την εκπαίδευση και τα ερεθίσματα που λαμβάνει. Η επικοινωνία αποτελεί ζωτικό στοιχείο, τόσο σε διαπροσωπικό επίπεδο, όσο και στο χώρο εργασίας, καθώς επηρεάζει τη λειτουργία κάθε Οργανισμού, συμπεριλαμβανομένων των ΕΔ. Η επικοινωνία διευκολύνει τις ενέργειες της διοίκησης, καθώς είναι απαραίτητη για την αποτελεσματική λήψη και εφαρμογή των αποφάσεων.

Η επικοινωνία θεωρείται απαραίτητο στοιχείο της ηγεσίας, καθώς έχουν κοινούς στόχους. Κάθε στρατιωτικός ηγέτης πρέπει να διαθέτει επικοινωνιακές δεξιότητες, ώστε να μεταδίδει με ακρίβεια τις προθέσεις του, να εμπνέει τους υφισταμένους του και να συμβάλει στην αρμονική συνεργασία, με απώτερο σκοπό την απρόσκοπτη εκπλήρωση της αποστολής του.

Η επικοινωνία στους Οργανισμούς επηρεάζεται από τη θέση των μερών που επικοινωνούν και τις μεταξύ τους σχέσεις. Ανάλογα με την κατεύθυνσή της, ταξινομείται σε κάθετη, οριζόντια και εξωτερική. Η ποιότητα της επικοινωνίας εντός του Οργανισμού των ΕΔ κρίνεται ως τουλάχιστον ικανοποιητική.⁴⁵ Ωστόσο, τα στελέχη των ΕΔ πρέπει να εκπαιδεύονται περαιτέρω στην ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων.

Εικ. 4. Συγκεντρωτική αποτύπωση βαθμού ικανοποίησης δείγματος για το επίπεδο επικοινωνίας στις ΕΔ

45. Σκρινής Δημήτριος. Ό.π., σ. 100.

Η αποτελεσματική επικοινωνία στους Οργανισμούς είναι αλληλένδετη με την άσκηση επιρροής και έχει πρωταρχική σημασία για την αποτελεσματικότητα της διοίκησης του ανθρώπινου δυναμικού, το οποίο αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του οικοδομήματος των Ενόπλων Δυνάμεων. Λόγω της σημασίας της στη στρατιωτική ηγεσία, η επικοινωνία πρέπει να αναπτύσσεται κατάλληλα στη διαδικασία εκπαίδευσης νέων Διοικητών.

Βιβλιογραφία

ΓΕΣ/Διεύθυνση Δόγματος. *Δόγμα Διαμόρφωσης Ηγετών του Στρατού Ξηράς*. Αθήνα: ΤΥΕΣ, 2002.

ΓΕΣ/Διεύθυνση Μελετών. *Διοίκηση και Ηγεσία*. Αθήνα: ΤΥΕΣ, 1989, σ. 50.

Department of Defense. *Strategic Communication, Joint Integrating Concept* (Version 1.0, 07 October 2009): 4-5. https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/concepts/jic_strategiccommunications.pdf?ver=2017-12-28-162005-353 (πρόσβαση στις 11-6-2020).

Ford Christopher, «Army Leadership and the Communication Paradox», *Military Review* (July-August 2015): 68-69. https://www.armyupresarmy.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20150831_art014.pdf (πρόσβαση στις 11-6-2020).

Ζαβλανός Μύρων. *Οργάνωση και Διοίκηση. Τόμος Β': Ανθρώπινες Διαδικασίες στη Λειτουργία της Οργάνωσης*. 3η έκδοση, Αθήνα: Έλλην, 1997.

Heller Robert. *Επικοινωνήστε αποτελεσματικά*. (μτφ. Μαίρη Περαντάκου-Cook, επιμ. Μαρία Αποστολοπούλου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2001.

Heller Robert. *Χειρισμός των ομάδων*. (μτφ. Μαίρη Περαντάκου-Cook, επιμ. Μαρία Αποστολοπούλου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2001.

Καζάζη Μαρία. *Ανθρώπινες σχέσεις & επικοινωνία*. (επιμ. Γιώργος Παρίκος). Αθήνα: Έλλην, 1995.

Lewińska Monika, «The Role of Communication in Military Leadership», *Journal of Corporate Responsibility and Leadership* (Vol. 2, Issue 1, 2015): 46-48. https://www.researchgate.net/publication/297751623_The_Role_of_Communication_in_Military_Leadership (πρόσβαση στις 11-6-2020).

Majello Carlo. *Η τέχνη της επικοινωνίας*. Αθήνα: Hellenews, 1970.

Naylor Justin, «Soldiers improve communication skills» *U.S. Army* (6-7-2011) https://www.army.mil/article/61013/soldiers_improve_communication_skills (πρόσβαση στις 11-6-2020).

Παναγιωτοπούλου Ρόη. *Η επικοινωνία στις οργανώσεις. Η εξέλιξη των*

θεωριών των οργανώσεων και οι επικοινωνιακές τους διαστάσεις. Αθήνα: Κριτική, 1997.

Σερδάρης Παναγιώτης. *Ψυχολογία Βιομηχανικής-Επιχειρησιακής Διοίκησης*. Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2008.

Σκρινής Δημήτριος. «Η διαμεσολάβηση ως επικοινωνιακός εναλλακτικός τρόπος επίλυσης διαφορών και οι δυνατότητες εφαρμογής της στις Ένοπλες Δυνάμεις» (Διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 2020).

The MD Harris Institute, «Communication in and between Military Organizations», (31-3-2013). <https://mdharrismd.com/2013/03/31/communication-in-and-between-military-organizations/> (πρόσβαση στις 11-6-2020).

Tierney Elizabeth. *101 τρόποι καλύτερης επικοινωνίας*. (μτφ. Έλενα Τσουκαλά, επιμ. Ανδρέας Παππάς). Αθήνα: Κριτική, 2002.

University of Akron/Army ROTC, «Introduction to Tactical Leadership Effective Army Communication Part I - Verbal Communication», *The 42nd Ohio Volunteer Battalion* (Spring Semester, 2014). <https://www.uakron.edu/armyrotc/MS1/36.pdf> (πρόσβαση στις 11-6-2020).

Χυτήρης, Λεωνίδας. *Μάνατζμεντ. Αρχές διοίκησης επιχειρήσεων*. Αθήνα: Φαίδιμος, 2013.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Σχης (ΕΜ) Δημήτριος Σκρινής γεννήθηκε στη Χίο το 1973 και είναι έγγαμος. Αποφοίτησε από τη ΣΣΕ το 1994, ως 3ος μεταξύ των Ανθλγών (ΕΜ). Υπηρέτησε στο ΚΕΕΜ, στο 96 ΤΥΠΕΘ, στο 791 ΤΕΦ, στην 23 ΕΥΠ, στο 784 ΤΜΕ ως Υποδιοικητής και στη 2η ΔΑΚΑ ως Διοικητής, καθώς και σε επιτελικές θέσεις στη ΔΥΒ, στην Ι ΜΠ και στο ΓΕΕΘΑ. Από Μάιο του 2020 υπηρετεί στην ΑΔΙΣΠΟ, ως Επιτελής του Τμήματος Μελετών - Ερευνών και εκπαιδευτής της Έδρας Ακαδημαϊκών Σπουδών. Κατέχει πτυχία αγγλικής και γαλλικής γλώσσας (επιπέδου Γ1). Έχει αποφοιτήσει με άριστα από τη ΣΕΘΑ, από ΠΜΣ του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (διαχείριση ανθρώπινου δυναμικού-διαμεσολάβηση), καθώς και από ΠΜΣ του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών (στρατηγικές σπουδές ασφαλείας).

"Προσωπικά Δεδομένα και Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων"

*του Λγου (ΝΟΜ) Νικολάου Τζαβίδα,
Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων
ΓΕΕΘΑ, ΓΕ και υπαγόμενων σε αυτά
Μονάδων-Υπηρεσιών*

Από τις 25 Μαΐου 2018 τέθηκε σε εφαρμογή νέο ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο αναφορικά με την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Πρόκειται για τον Γενικό Κανονισμό Προστασίας Δεδομένων 2016/679 (εφεξής ΓΚΠΔ), ο οποίος θεσπίζει κανόνες που αφορούν στην προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και κανόνες που αφορούν στην ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Περαιτέρω, από 29 Αυγ 19 ισχύει σε εθνικό επίπεδο και ο εφαρμοστικός Ν. 4624/2019 για την προστασία του ατόμου έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Συνοπτική Παρουσίαση του ΓΚΠΔ

Βασικός στόχος του Κανονισμού είναι η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των φυσικών προσώπων και ειδικότερα του δικαιώματός τους στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Στο άρθρο 1 του Κανονισμού 2016/679, αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι η ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν περιορίζεται, ούτε απαγορεύεται για λόγους που σχετίζονται με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Στις διατάξεις του άρθρου 2 και 3, προσδιορίζεται το ουσιαστικό και το εδαφικό, αντίστοιχα, πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες δεν εφαρμόζεται ο Κανονισμός (άρθρο 2 παρ. 2).

Οι διατάξεις του άρθρου 4, παρέχουν τους βασικούς ορισμούς για την εφαρμογή των διατάξεων του Κανονισμού, ενώ οι διατάξεις του άρθρου 5, ορίζουν τις θεμελιώδεις αρχές σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Επισημαίνεται ότι κάθε επεξεργασία για να είναι νόμιμη πρέπει να διέπεται από όλες τις αρχές. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στην αρχή της λογοδοσίας σύμφωνα με την οποία ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να είναι σε θέση να αποδείξει ότι έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του έναντι των υποκειμένων των δεδομένων.

Στις διατάξεις του άρθρου 6 ορίζονται οι νομικές βάσεις σύννομης επεξεργασίας απλών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Επισημαίνεται ότι για να είναι νόμιμη μία επεξεργασία αρκεί να συντρέχει έστω και μία νομική βάση. Ειδικότερα τα ζητήματα που αφορούν τη νομική βάση της συγκατάθεσης, ρυθμίζονται στις διατάξεις των άρθρων 7 και 8.

Οι διατάξεις των άρθρων 9 και 10 θέτουν τη γενική απαγόρευση της επεξεργασίας ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και τις εξαιρέσεις από το γενικό κανόνα.

Στις διατάξεις των άρθρων 12 έως 23 κατοχυρώνονται τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (δικαίωμα πρόσβα-

σης, δικαίωμα διόρθωσης, δικαίωμα διαγραφής, δικαίωμα περιορισμού της επεξεργασίας, δικαίωμα στη φορητότητα των δεδομένων, δικαίωμα εναντίωσης, απαγόρευση αυτοματοποιημένης λήψης αποφάσεων). Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στην υποχρέωση ενημέρωσης των υποκειμένων των δεδομένων (άρθρα 12 έως 14), η οποία συνιστά υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας και δικαίωμα του υποκειμένου και η οποία δεν πρέπει να συγχέεται με την περίπτωση έγγραφης συγκατάθεσης που είναι απλώς μία από τις δυνατές νομικές βάσεις για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Οι βασικές υποχρεώσεις των υπευθύνων επεξεργασίας, υπευθύνων επεξεργασίας από κοινού και των εκτελούντων την επεξεργασία ρυθμίζονται στις διατάξεις των άρθρων 24 έως 31, ενώ τα θέματα που αφορούν ειδικότερα την ασφάλεια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα [εφαρμογή κατάλληλων μέτρων ασφάλειας της επεξεργασίας, γνωστοποίηση περιστατικών παραβίασης στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (ΑΠΔΠΧ)], ρυθμίζονται στις διατάξεις των άρθρων 32 έως 36. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στην υποχρέωση γνωστοποίησης παραβίασης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα απευθείας στην ΑΠΔΠΧ, αμελλητί και, αν είναι δυνατό, εντός 72 ωρών από τη στιγμή που ο υπεύθυνος επεξεργασίας αποκτά γνώση του γεγονότος της παραβίασης, εκτός αν η παραβίαση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν ενδέχεται να προκαλέσει κίνδυνο για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων. Όταν η γνωστοποίηση στην εποπτική αρχή δεν πραγματοποιείται εντός 72 ωρών, συνοδεύεται από αιτιολόγηση για την καθυστέρηση.

Οι διατάξεις των άρθρων 37 έως 39 αναφέρονται στον Υπεύθυνο Προστασίας Δεδομένων (ΥΠΔ). Διευκρινίζεται ότι ο ρόλος του Υπευθύνου Προστασίας Δεδομένων είναι συμβουλευτικός και όχι αποφασιστικός, ενώ σε κάθε περίπτωση ο Υπεύθυνος Επεξεργασίας ευθύνεται να διασφαλίζει και να αποδεικνύει ότι η επεξεργασία διενεργείται σύμφωνα με τον Κανονισμό.

Οι διατάξεις των άρθρων 40 έως 43 αναφέρονται στους κώδικες δεοντολογίας και στους μηχανισμούς πιστοποίησης και οι διατάξεις των άρθρων 44 έως 50, αφορούν στις διαβιβάσεις προς τρίτες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς.

Στις διατάξεις των άρθρων 51 έως 76 ρυθμίζονται ζητήματα που αφορούν στις ανεξάρτητες εποπτικές αρχές (για τη χώρα μας είναι η ΑΠΔΠΧ), ενώ οι διατάξεις των άρθρων 77 έως 84 αφορούν στο καθεστώς προσφυγών (διοικητικών και δικαστικών), ευθύνης και κυρώσεων.

Οι διατάξεις τέλος των άρθρων 85 έως 91 αφορούν σε ειδικές περιπτώσεις επεξεργασίας και οι διατάξεις των άρθρων 94 έως 99, περιλαμβάνουν τις τελικές διατάξεις.

Πρέπει να υπογραμμισθεί ότι όλες οι διατάξεις του ΓΚΠΔ είναι ίσης τυπικής ισχύος και ως εκ τούτου οφείλουν να λαμβάνονται υπόψη ως ενιαίο σύνολο και όχι επιλεκτικά. Επίσης, επισημαίνεται ότι η ερμηνεία των διατάξεων «φωτίζεται» μέσω των 173 αιτιολογικών σκέψεων, οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του ΓΚΠΔ.

Βασικές ενέργειες συμμόρφωσης προς τον ΓΚΠΔ

Ο ΓΚΠΔ περιλαμβάνει μια σειρά υποχρεώσεων προς τους Υπευθύνους Επεξεργασίας. Οι βασικές απαραίτητες ενέργειες για κάθε Υπεύθυνο Επεξεργασίας είναι οι εξής:

1. Προσδιορισμός ανά κατηγορία, αρχικά των υποκειμένων δεδομένων (π.χ. στρατιωτικό και πολιτικό προσωπικό, ασθενείς, συμμετέχοντες σε έρευνα, υποψήφιοι παραγωγικών σχολών, εργαζόμενοι, επισκέπτες), εν συνεχεία του είδους δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (απλά, ευαίσθητα) και των ειδικότερων υποκατηγοριών (π.χ. ονοματεπώνυμο, ηλ. διεύθυνση, εικόνα από Κλειστό Κύκλωμα Τηλεόρασης, ΑΦΜ, ΑΜΚΑ, θρήσκευμα) και τέλος της επεξεργασίας (π.χ. συλλογή και καταχώρηση για υποβολή φρουρών προτίμησης, συλλογή στοιχείων ασθενούς κατά την επίσκεψη σε νοσοκομείο, διαβίβαση δεδομένων στο πλαίσιο διενέργειας ΕΔΕ, συλλογή οικονομικών στοιχείων μισθοδοτούμενων) και της πηγής (π.χ. συλλογή απευθείας από τον υποκείμενο των δεδομένων, συλλογή από τρίτους).
2. Προσδιορισμός όλων των τυχόν «εμπλεκόμενων» με την επεξεργασία προσώπων, βάσει των ορισμών του άρθρου 4 του ΓΚΠΔ. Ειδικότερα, ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να είναι σε θέση να διακρίνει σε κάθε επεξεργασία, εάν υπάρχει και ποιος είναι ο «εκτελών την επεξεργασία», ο «αποδέκτης», καθώς και ο «τρίτος». Διευκρινίζεται ότι, τα πρόσωπα τα οποία, υπό την άμεση εποπτεία του υπευθύνου επεξεργασίας ή του εκτελούντος την επεξεργασία, είναι εξουσιοδοτημένα να επεξεργάζονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν εμπίπτουν στην έννοια του τρίτου.
3. Προσδιορισμός του σκοπού της επεξεργασίας (π.χ. σκοπός μισθοδοσίας του προσωπικού, σκοπός παροχής υπηρεσιών υγείας, σκοπός σύναψης σύμβασης με οικονομικό φορέα, σκοπός διενέργειας επιστημονικής έρευνας).

4. Προσδιορισμός της νομικής βάσης, στην οποία προβλέπεται η επεξεργασία (οι δυνατές νομικές βάσεις προβλέπονται στο άρθρο 6 για τα απλά δεδομένα και στο άρθρο 9,10 για τα ευαίσθητα δεδομένα). Για να είναι νόμιμη η επεξεργασία πρέπει να συντρέχει τουλάχιστον μία εξ' αυτών.

5. Προσδιορισμός του χρόνου τήρησης των δεδομένων. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στην ύπαρξη τυχόν διάταξης νόμου, όπου ενδέχεται να προβλέπεται συγκεκριμένος χρόνος τήρησης. Εάν δεν υπάρχει τέτοια πρόβλεψη, συστήνεται η τήρηση για το ελάχιστο, σε σχέση με το σκοπό της επεξεργασίας, αναγκαίο χρονικό διάστημα.

6. Προσδιορισμός όλων των ειδικότερων ενεργειών που είναι απαραίτητες για τη διασφάλιση συμμόρφωσης, αναλόγως των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε υπευθύνου επεξεργασίας, ακολουθώντας τις διατάξεις του ΓΚΠΔ (π.χ. τήρηση αρχείου δραστηριοτήτων επεξεργασίας, διασφάλιση τήρησης διαδικασιών για την εκπλήρωση των δικαιωμάτων των υποκειμένων των δεδομένων, προσδιορισμός οργανωτικών και τεχνικών μέτρων για τη διασφάλιση του απορρήτου και της ασφάλειας της επεξεργασίας, τήρηση αρχείου δραστηριοτήτων, διενέργεια μελέτης αντικτύπου εάν απαιτείται).

7. Έλεγχος και διασφάλιση ότι τηρούνται όλες οι θεμελιώδεις αρχές του άρθρου 5 του ΓΚΠΔ για την επεξεργασία (αρχή της νομιμότητας, της αντικειμενικότητας, της διαφάνειας, του περιορισμού του σκοπού, της ελαχιστοποίησης των δεδομένων, της ακρίβειας, του περιορισμού της περιόδου αποθήκευσης, της ακεραιότητας και εμπιστευτικότητας, της λογοδοσίας). Επισημαίνεται ότι, για να είναι νόμιμη μία επεξεργασία, πρέπει να πληρούνται σωρευτικά όλες οι θεμελιώδεις αρχές είτε αφορά αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα είτε μη αυτοματοποιημένη επεξεργασία τέτοιων δεδομένων, τα οποία περιλαμβάνονται ή πρόκειται να περιληφθούν σε αρχείο.

Νομιμότητα επεξεργασίας απλών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Η επεξεργασία απλών δεδομένων, σύμφωνα με το άρθρο 6 του ΓΚΠΔ, είναι σύννομη, μόνο εάν και εφόσον ισχύει τουλάχιστον μία από τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

- Το υποκείμενο των δεδομένων έχει συναινέσει στην επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του για έναν ή περισσότερους συγκεκριμένους σκοπούς.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκτέλεση σύμβασης, της οποίας το υποκείμενο των δεδομένων είναι συμβαλλόμενο μέρος ή για να ληφθούν μέτρα κατ' αίτηση του υποκειμένου των δεδομένων πριν από τη σύναψη σύμβασης.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τη συμμόρφωση με έννομη υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τη διαφύλαξη ζωτικού συμφέροντος του υποκειμένου των δεδομένων ή άλλου φυσικού προσώπου.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τους σκοπούς των έννομων συμφερόντων που επιδιώκει ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή τρίτος, εκτός εάν έναντι των συμφερόντων αυτών υπερισχύει το συμφέρον ή τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι ελευθερίες του υποκειμένου των δεδομένων που επιβάλλουν την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ιδίως εάν το υποκείμενο των δεδομένων είναι παιδί. Το εν λόγω στοιχείο δεν εφαρμόζεται στην επεξεργασία που διενεργείται από δημόσιες αρχές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.

Νομιμότητα επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ειδικών κατηγοριών

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων, όπως αυτά ορίζονται στο άρθρο 9 παρ. 1 του ΓΚΠΔ (δεδομένα που αποκαλύπτουν τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις ή τη συμμετοχή σε συνδικαλιστική οργάνωση, γενετικά δεδομένα, βιομετρικά δεδομένα, δεδομένα υγείας, δεδο-

μένα που αφορούν στη σεξουαλική ζωή ή στον γενετήσιο προσανατολισμό). Η επεξεργασία αυτών των δεδομένων, υπό την επιφύλαξη των επόμενων εξαιρέσεων, απαγορεύεται ρητά.

Εξαιρέσεις στον ανωτέρω γενικό κανόνα απαγόρευσης προβλέπονται στο άρθρο 9 παρ. 2 του ΓΚΠΔ. Πιο συγκεκριμένα, η επεξεργασία είναι σύννομη στις ακόλουθες περιπτώσεις:

- Το υποκείμενο των δεδομένων έχει παράσχει ρητή συγκατάθεση για την επεξεργασία αυτών των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για έναν ή περισσότερους συγκεκριμένους σκοπούς.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκτέλεση των υποχρεώσεων και την άσκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων του υπευθύνου επεξεργασίας ή του υποκειμένου των δεδομένων στον τομέα του εργατικού δικαίου και του δικαίου κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικής προστασίας.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την προστασία των ζωτικών συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων ή άλλου φυσικού προσώπου, εάν το υποκείμενο των δεδομένων είναι σωματικά ή νομικά ανίκανο να συγκατατεθεί.
- Η επεξεργασία διενεργείται, με κατάλληλες εγγυήσεις, στο πλαίσιο των νόμιμων δραστηριοτήτων ιδρύματος, οργάνωσης ή άλλου μη κερδοσκοπικού φορέα με πολιτικό, φιλοσοφικό, θρησκευτικό ή συνδικαλιστικό στόχο και υπό την προϋπόθεση ότι η επεξεργασία αφορά αποκλειστικά στα μέλη ή στα πρώην μέλη του φορέα ή σε πρόσωπα, τα οποία έχουν τακτική επικοινωνία μαζί του σε σχέση με τους σκοπούς του και ότι τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα δεν κοινοποιούνται εκτός του συγκεκριμένου φορέα χωρίς τη συγκατάθεση των υποκειμένων των δεδομένων.
- Η επεξεργασία αφορά δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία έχουν προδήλως δημοσιοποιηθεί από το υποκείμενο των δεδομένων.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τη θεμελίωση, άσκηση ή υποστήριξη νομικών αξιώσεων ή όταν τα δικαστήρια ενεργούν υπό τη δικαιοδοτική τους ιδιότητα.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για λόγους ουσιαστικού δημόσιου συμφέροντος, βάσει του δικαίου της Ένωσης ή κράτους μέλους, το οποίο είναι ανάλογο προς τον επιδιωκόμενο στόχο, σέβεται την ουσία του δικαιώματος στην προστασία των δεδομένων και προβλέπει κατάλληλα και συγκεκριμένα μέτρα για τη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των συμφερόντων του υποκειμένου των δεδομένων.

- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για σκοπούς προληπτικής ή επαγγελματικής ιατρικής, εκτίμησης της ικανότητας προς εργασία του εργαζομένου, ιατρικής διάγνωσης, παροχής υγειονομικής ή κοινωνικής περίθαλψης ή θεραπείας ή διαχείρισης υγειονομικών και κοινωνικών συστημάτων και υπηρεσιών. Τα δεδομένα υποβάλλονται σε επεξεργασία από ή υπό την ευθύνη επαγγελματία που υπόκειται στην υποχρέωση τήρησης του επαγγελματικού απορρήτου ή από άλλο πρόσωπο, το οποίο υπέχει, επίσης, υποχρέωση τήρησης του απορρήτου.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για λόγους δημόσιου συμφέροντος στον τομέα της δημόσιας υγείας, όπως η προστασία έναντι σοβαρών διασυνοριακών απειλών κατά της υγείας ή η διασφάλιση υψηλών προτύπων ποιότητας και ασφάλειας της υγειονομικής περίθαλψης και των φαρμάκων ή των ιατροτεχνολογικών προϊόντων.
- Η επεξεργασία είναι απαραίτητη για σκοπούς αρχειοθέτησης προς το δημόσιο συμφέρον, για σκοπούς επιστημονικής ή ιστορικής έρευνας ή για στατιστικούς σκοπούς.

Βιβλιογραφία - Πηγές

<https://edpb.europa.eu>

<https://www.dpa.gr>

Υπεύθυνος Προστασίας Δεδομένων, Εγχειρίδιο για τον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, Σωτηρόπουλος Β., Εκδόσεις Σάκκουλα, 2019

The GDPR Handbook, Κανέλλος Α. Νομική Βιβλιοθήκη, 2020

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Άλγος (ΝΟΜ) Νικόλαος Τζαβίδας είναι απόφοιτος της Στρατιωτικής Σχολής Αξιωματικών Σωμάτων και της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Είναι επίσης κάτοχος Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στην ειδίκευση Αστικό Δίκαιο και Νέες Τεχνολογίες. Από τις 26 Ιουλ 2021 ασκεί τα καθήκοντα του Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων (ΥΠΔ), για το ΓΕΕΘΑ, τα ΓΕ και τις υπαγόμενες σε αυτά Μονάδες-Υπηρεσίες.

“Ενοπλες Δυνάμεις και Επιδημίες. Ιστορική Αναδρομή και Μοντέλα Διαχείρισης Κρίσεων”

του Χρίστου Χ. Λιάπη MD, MSc,
PhD. Ψυχιάτρου, Διδάκτωρ
Παν/μίου Αθηνών, Προέδρου ΔΣ
ΚΕΘΕΑ, Μέλους Επιτροπής Εμπει-
ρογνωμόνων Δημόσιας Υγείας

Εισαγωγή

«Πόλεμος πατήρ πάντων», αναφέρει ο Θουκυδίδης στην ιστορία του, τοποθετώντας τις στρατιωτικές συγκρούσεις στα θεμέλια του οικοδομήματος της ιστορικής διαδρομής του ανθρωπίνου γένους. Το συγκεκριμένο απόφθεγμα έχει την εφαρμογή του και στον χώρο της ιατρικής.

Η πρώτη ανάπτυξη της χειρουργικής ξεκίνησε από την αναγκαιότητα της θεραπευτικής αντιμετώπισης των θλαστικών τραυμάτων των αρχαίων πολέμων, με τον Μαχάονα και τον Ποδαρείλιο να κάνουν την εμφάνισή τους ως γιοι του Ασκληπιού και ως οι πρώτοι ιατροί εκστρατείας στα ομηρικά έπη (Πεντόγαλος 1983).

Ο πατέρας της χειρουργικής, ο Αμπρουάζ Παρέ, αν και αρχικά γιατρός-κουρέας, όπως άλλωστε και όλοι οι ομότεχνοι χειρουργοί του καιρού του, έθεσε τις βάσεις του σύγχρονου χειρουργικού κλάδου, βασιζόμενος στις παρατηρήσεις και τις εμπειρίες που αποκόμισε ως ιατρός του γαλλικού στρατού κατά τον 16^ο αιώνα.

Ένα δε από τα κυριότερα, διαχρονικά, σημεία αναφοράς της άσκησης της ιατρικής σε καιρό πολέμου, αποτέλεσε η πρόκληση της αντιμετώπισης επιδημιών, οι οποίες συνόδευσαν αλλά και επηρέαζαν αποφασιστικά τη διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων. Χαρακτηριστικά, μάλιστα, παραδείγματα αποτε-

λούν ο λοιμός που έπληξε τους πολιορκούμενους εντός των μακρών τειχών Αθηναίους, κρίνοντας ουσιαστικά την έκβαση του Πελοποννησιακού Πολέμου και οι μικροβιακές ασθένειες των Ισπανών κονκισταδόρων που, συνδυασμένες με την τεχνολογική υπεροχή των εισβολέων, αποδεκάτισαν τους πολυαριθμότερους ιθαγενείς της κεντρικής και νότιας Αμερικής (Diamond J 1997).

Νεότερη και σύγχρονη εποχή

Αναδεικνύοντας τη σημασία της επιδημιολογικής αλληλεπίδρασης και συσχέτισης των κλειστών στρατιωτικών πληθυσμών και μονάδων με τα εμφανιζόμενα κύματα της γρίπης, πολλοί ερευνητές φτάνουν στο σημείο να θεωρούν πως η πανδημία της Ισπανικής Γρίπης του 1918 - 1919 λανθασμένα ονομάστηκε έτσι, γιατί δεν ξεκίνησε από την Ισπανία, όπως πιστεύεται, καθώς πρώιμα επιδημικά κύματά της εντοπίζονται το 1917 στα αγγλικά στρατόπεδα του Etaples και του Adershot στην Βόρεια Γαλλία (Oxford et al 2005). Η πυροδότηση, μάλιστα, της πανδημίας αυτής και η εξάπλωσή της στον γενικό πληθυσμό θεωρείται πως σηματοδοτήθηκε από την επιστροφή αυτών των στρατιωτών στα σπίτια τους μετά τη λήξη του πολέμου.

Υπό αυτό το πολυεδρικό πρίσμα αποκτά ξεχωριστή σημασία η καταγραφή και η ανάλυση των επιδημιολογικών και κλινικών χαρακτηριστικών που εμφάνισε, για παράδειγμα, το κύμα της γρίπης H1N1 και ακόμη περισσότερο η Πανδημία της COVID-19, εντός των στρατιωτικών μονάδων, καθώς και οι επισημονικές και οργανωτικές πρωτοβουλίες που αναπτύχθηκαν για την αντιμετώπισή τους.

Οι συνθήκες συγχρωτισμού που συνοδεύουν τον στρατωνισμό των κληρωτών και των μαθητών των παραγωγικών σχολών σε συνδυασμό με το αυστηρό σύστημα καταγραφής και παρακολούθησης των κρουσμάτων που χαρακτηρίζει τις στρατιωτικές υγειονομικές δομές, προσφέρουν ξεχωριστές δυνατότητες ανάλυσης και εξαγωγής χρήσιμων συμπερασμάτων για τον χειρισμό πολλών επιδημιολογικών κρίσεων, όπως τόσο η τρέχουσα φονική Πανδημία της COVID-19 όσο και το κύμα της γρίπης H1N1, το οποίο, το καλοκαίρι του 2009, απειλούσε να δρασκελίσει το κατώφλι της καταστροφικής πανδημίας, δοκιμάζοντας, επίσης, τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο τα κοινωνικά και θεσμικά αντανakλαστικά της ψυχραιμίας των πολιτών και της αποτελεσματικότητας των υγειονομικών αρχών ανά την υφήλιο. (Dawood et al 2010, Miller 2010, Nickel et al 2009).

Άλλωστε, είναι γνωστό το επιδημιολογικό παράδειγμα από το κύμα γρίπης τύπου A(H1N1)v [τύπος που ονομάστηκε A(Hsw1N1)], το οποίο ξέσπασε το 1976 σε ένα στρατόπεδο στο Fort Dix των Ηνωμένων Πολιτειών, προ-

σβάλλοντας 230 στρατιώτες και προκαλώντας τη σοβαρή νόσηση 13 και τον θάνατο ενός εξ αυτών, χωρίς, όμως, η επιδημία να περάσει στον γενικό πληθυσμό (Sullivan 2009).

Η σημασία που διαδραματίζουν οι συνθήκες συνθραμισμού και συνεκπαίδευσης στην ενδεχόμενη διασπορά τυχόν επιδημικού κύματος εντός στρατιωτικής μονάδος τεκμηριώνεται και βιβλιογραφικά από τους (Tor et al 1976), οι οποίοι αναφέρουν πως ο ιός της γρίπης που έπληξε το στρατόπεδο του Forth Dix μεταδιδόταν μέσω της στενής επαφής στο εξατομικευμένο περιβάλλον εκπαίδευσης, με περιορισμένη μετάδοση εκτός των ορίων της βασικής εκπαιδευτικής ομάδος (Tor et al 1976).

Στην παρούσα φάση αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη σημασία τα κλινικά, διαγνωστικά και διοικητικά μοντέλα τα οποία πρέπει να διαμορφώνονται και να ακολουθούνται για τη διαχείριση των κρίσεων υγείας που είναι γνωστό ότι συνεπάγονται τα κύματα αυτά άμα τη εμφανίσει τους (Veryard 2010).

Διαχείριση επιδημιολογικών κρίσεων υγείας εντός των στρατιωτικών μονάδων

Οι στρατιωτικές δυνάμεις και τα αμυντικά συστήματα εν γένει, χαρακτηρίζονται από δομικά στοιχεία τα οποία μπορεί να αναδειχθούν σε βασικά πλεονεκτήματα σε περίπτωση εμφάνισης κυμάτων πανδημίας. Τέτοια στοιχεία αποτελούν οι ικανότητες διαχείρισης κρίσεων, η δυνατότητα να διαχειρίζονται πολλαπλά θέματα υπό συνθήκες ελαχίστων πόρων, η αυτονομία πόρων και δυνάμεων και το ευρύ σύστημα ανάπτυξής τους στη χώρα (Hazan et al 2010).

Από το 1918, όπου για τον έλεγχο της ισπανικής γρίπης στην Bologna οι στρατιωτικές αρχές μετέτρεψαν ένα από τα σχολεία σε Νοσοκομείο για την απομόνωση των πασχόντων (Sabbatani et al 2007), έως το 2009 που σύμφωνα με τα σχέδια προετοιμασίας του Ισραήλ, για την αντιμετώπιση της γρίπης H1N1, η διαχείριση της κρίσης επί εμφάνισης πανδημίας ήταν προγραμματισμένο να περάσει στην αρμοδιότητα και την ευθύνη του στρατού (Hazan et al 2010), μεσολαβούν μεγάλες γεωγραφικές και ακόμη μεγαλύτερες χρονικές και κοινωνικοδημογραφικές αποστάσεις. Διακρίνεται όμως ως κοινός παρονομαστής η πιθανότητα, στο μέλλον, να απαιτηθεί μεγαλύτερη συμμετοχή του στρατού στη διαχείριση των κρίσεων υγείας.

Καταδεικνύεται λοιπόν με σαφήνεια η αμφίδρομη σχέση και η πολύπλευρη αλληλεπίδραση των στρατιωτικών πληθυσμών και δομών με τον γενικό πληθυσμό σε ό,τι αφορά τα εκδηλούμενα επιδημικά κύματα. Από τη μία

μεριά, όταν μία καινούρια επιδημία ανακύπτει, μπορεί να παρατηρηθούν ευρείας κλίμακας και απρόβλεπτα ξεσπάσματα αυτής σε συγκεκριμένες ομάδες, όπως είναι το στρατιωτικό προσωπικό (Kawana 2007) και από την άλλη, εκδηλωμένες ή επαπειλούμενες πανδημίες γρίπης φαίνεται να τοποθετούν το σημείο εκκίνησής τους εντός στρατιωτικών μονάδων (Franco-Paredes 2010, Oxford 2005). Μέσα σε όλα αυτά, οι στρατιωτικές μονάδες οφείλουν όχι μόνον να διατηρούν το αξιόμαχό τους, ακόμη και ενόσω κορυφώνονται μείζονες υγειονομικές κρίσεις, αλλά και να συνδράμουν, με τις υποδομές και το έμπυχο δυναμικό τους, στην προσπάθεια της συντεταγμένης πολιτείας για τον έλεγχο των κρίσεων αυτών και την προάσπιση της Δημόσιας Υγείας.

Υπό το πρίσμα της διατήρησης αυτού ακριβώς του προαναφερθέντος αξιόμαχου των ενόπλων δυνάμεων, η αντιγριπική πολιτική του Επιτελείου των Ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων ήταν, για παράδειγμα, αυστηρότερη από την αντίστοιχη πολιτική του Υπουργείου Υγείας (Hazan 2010, Bromberg et al 2009).

Είναι αλήθεια πως η προσφορά Υπηρεσιών Υγείας εντός των μονάδων του Στρατού παραμένει μακριά από στρεβλώσεις (Liapis and Yfantopoulos 2021), οι οποίες είναι ενδημικές και συστημικές στον τομέα της Υγείας (Κυρίοπουλος κα. 1999), λόγω των ιδιαιτέρων συνθηκών που χαρακτηρίζουν τα συγκεκριμένα περιβάλλοντα, όπου εξαλείφεται το φαινόμενο της προκλητής ζήτησης (Λιάπης κα. 2016).

Αν και ο Dehner αποδίδει τη στάση που τήρησε ο WHO (World Health Organization - Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, ΠΟΥ) κατά το 1976, στην τότε ανεπάρκεια του δικτύου και των υποδομών του, ως προς τη δυνατότητα διεκπεραίωσης ενός εκτεταμένου προγράμματος εμβολιασμών (Dehner 2010), δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε στη δημόσια συζήτηση που είχε διεξαχθεί τόσο τότε όσο και το 2009, σχετικά με τη χορήγηση των εμβολίων, τουλάχιστον όταν έχουμε να κάνουμε με πληθυσμούς κατά τεκμήριο υγιείς, όπως είναι οι στρατευμένοι.

Μαζί, λοιπόν, με τις απόψεις που υποστηρίζουν την αποτελεσματικότητα και τις θετικές αναλύσεις κόστους - αποτελεσματικότητας των εμβολίων, οι οποίες ειδικά για την περίπτωση του SARS-CoV-2 είναι συντριπτικά υπέρ του καθολικού εμβολιασμού, δεν μπορούμε να μην παραθέσουμε και τα αποτελέσματα αναδρομικής μελέτης σε δύο ελληνικές στρατιωτικές μονάδες, όπου ο ιός (H1N1)ν αντιμετωπίστηκε επιτυχώς, το 2009, σε πληθυσμούς, οι οποίοι δεν είχαν λάβει το εμβόλιο, δίνοντας έμφαση σε άλλες παραμέτρους του αντι-ικού μετώπου, όπως η επιδημιολογική και κλινική επιτήρηση και η ατομική και γενική καθαριότητα και υγιεινή.

Συστήματα όπως τα SEA (*Surveillance Epidémiologique dans les Armées*), και SMOG (*Système Militaire d'Observation de la Grippe*) των Γαλλικών Ενόπλων Δυνάμεων, το μεν ένα διαρκές και το άλλο εποχικό, με το 1ο να είναι επιφορτισμένο με τη γενική επιδημιολογική επιτήρηση και το 2ο να παρακολουθεί μόνον την εποχική γρίπη (Mayet 2010), το σύστημα επιδημιολογικής επιτήρησης του Αμερικανικού Υπουργείου Άμυνας, το οποίο αριθμεί 500 σταθμούς σε 75 χώρες, συμμετέχοντας στο WHO's Global Influenza Surveillance Network (Jeremy Sueker 2010) και τα Medical Situational Awareness Systems (MSAS), επίσης του Αμερικανικού Στρατού, τα οποία παρέχουν δεδομένα προστασίας της υγείας των μονάδων σε καταστάσεις κρίσεων (De Fraites 2007) είναι ενδεικτικά της σημασίας που αποδίδεται διεθνώς στη δυνατότητα επιδημιολογικής καταγραφής και παρέμβασης των υγειονομικών μονάδων του στρατού για την αντιμετώπιση κρουσμάτων επιδημίας ή ακόμη και Πανδημίας, τόσο εντός των τάξεων αυτού όσο και στον γενικό πληθυσμό.

Στο πλαίσιο αυτό, οι αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις είχαν δημιουργήσει ένα ανάλογο πρωτότυπο μοντέλο ενίσχυσης της ιατρικής φροντίδας υπό συνθήκες κρίσης και το εφάρμοσαν κατά τη διάρκεια της ασκήσεως Cobra Gold στην Ταϊλάνδη, προσομοιώνοντας το ξέσπασμα μίας επιδημίας γρίπης κατά τη διάρκεια της άσκησης, στα πρότυπα των WIIISARD [Wireless Internet Information System for Medical Response in Disasters - Συστημάτων Ασύρματης Διαδικτυακής Πληροφόρησης για Ιατρική Απάντηση σε Καταστροφές] (Demchak 2007).

Συμπεράσματα

Είναι, λοιπόν, απόλυτα κατανοητό το γεγονός πως στην αντιμετώπιση του H1N1, το 2009, ο στρατός παρέμεινε μακριά από τις προαναφερθείσες, ενδημικές στον χώρο της υγειονομικής φροντίδας, στρεβλώσεις. Προηγήθηκε της κοινωνίας και αποτέλεσε ένα αποτελεσματικό μοντέλο ανάλυσης των επιδημιολογικών και των υπολοίπων χαρακτηριστικών της Πανδημίας, ένα προνομιακό πεδίο επιτυχούς αντιμετώπισης των επιδημικών προσβολών, καθώς και μια υπόθεση προς μελέτη (study case) για τον τρόπο μελλοντικής διαχείρισης αναλόγων κρίσεων (Λιάπης κα. 2016), όπως η Πανδημία της COVID-19 που ενέσκηψε.

Η εφαρμογή αναλόγων προτύπων και μοντέλων στους στρατιωτικούς υγειονομικούς σχηματισμούς της χώρας μας είναι βέβαιο πως θα κινηθεί προς την κατεύθυνση της βελτιστοποίησης της αποτελεσματικότητάς τους.

Βιβλιογραφία

Dawood FS, Hope KG, Durrheim DN, Givney R, Fry AM, Dalton CB. Estimating the disease burden of pandemic (H1N1) 2009 virus infection in Hunter New England, Northern New South Wales, Australia, 2009. *PLoS One*. 2010 Mar 25;5(3):e9880

DeFraites RF, Chambers WC. Gaining experience with military medical situational awareness and geographic information systems in a simulated influenza epidemic. *Mil Med*. 2007 Oct;172(10):1071-6.

Dehner G. WHO knows best? National and international responses to pandemic threats and the "lessons" of 1976. *J Hist Med Allied Sci*. 2010 Oct;65(4):478-513. doi: 10.1093/jhmas/jrq002. Epub 2010 Mar 15. PMID: 20231159; PMCID: PMC7313930.

Demchak B, Griswold WG, Lenert LA. Data quality for situational awareness during mass-casualty events. *AMIA Annu Symp Proc*. 2007 Oct 11:176-80. Diamond Jared. *Guns, Germs, and Steel*. Pub. W. W. Norton & Company 1997 Franco-Paredes C, Hernandez-Ramos I, Del Rio C, Alexander KT, Tapia-Conyer R, Santos-Preciado JI. H1N1 influenza pandemics: comparing the events of 2009 in Mexico with those of 1976 and 1918-1919. *Arch Med Res*. 2009 Nov;40(8):669-72. Epub 2010 Jan 6.

Hazan VM, Balicer RD, Groto I, Zarka S, Ankol OE, Bar-Zeev Y, Levine H, Ash N. The military role in a flu pandemic Harefuah. *Harefuah*. 2010 Jan;149(1):9-13, 64.

Jeremy Sueker J, Blazes DL, Johns MC, Blair PJ, Sjoberg PA, Tjaden JA, Montgomery JM, Pavlin JA, Schnabel DC, Eick AA, Tobias S, Quintana M, Vest KG, Burke RL, Lindler LE, Mansfield JL, Erickson RL, Russell KL, Sanchez JL; DoD Influenza Working Group. Influenza and respiratory disease surveillance: the US military's global laboratory-based network. *Influenza Other Respi Viruses*. 2010 May 1;4(3):155-61.

Kawana A, Naka G, Fujikura Y, Kato Y, Mizuno Y, Kondo T, Kudo K. Spanish influenza in Japanese armed forces, 1918-1920. *Emerg Infect Dis*. 2007 Apr;13(4):590-3.

Κυριόπουλος Γ. Οικονόμου Χ. Γεωργούση Ε. Γείτονα Μ. Τα Οικονομικά της Υγείας από το Α έως το Ω. Εκδ. Εξάντας 1999.

Λιάπης ΧΧ, Πατελάρος Ε, Τερζίδης Α, Ρόζεμπεργκ Θ. Η προσφορά υπηρεσιών υγείας σε επίπεδο στρατιωτικής μονάδας ως άσκηση της Ιατρικής σε συνθήκες κρίσης. Το παράδειγμα της γρίπης Α(H1N1)ν. 26ο Ιατρικό Συνέδριο Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, Θεσσαλονίκη, 2016:Ο198

LIAPIS C.C., YFANTOPOULOS I. ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2021, 38() :1-4 Υπό δημοσίευση - Αποστολή galley-proofs: 21/05/2021

Mayet A, Santi VP, Manet G, Nivoix P, Ligier C, Faure N, Haus-Cheymol

R, Piarroux M, Dia A, Duron S, Tanti M, De Laval F, Camara K, Queyriaux B, Nicand E, Decam C, Chaudet H, Meynard JB, Deparis X, Migliani R. A(H1N1) influenza surveillance in the french armed forces: Adapting the surveillance systems to the pandemic setting. *Med Mal Infect.* 2010 Apr 8. [Epub ahead of print]

Miller JE. Editorial comments-pandemic influenza triage in the clinical setting. *Prehosp Disaster Med.* 2010 Mar-Apr;25(2):105-6.

Nickel CH, Stephan FP, Dangel M, Blume K, Gehrisch R, Dumoulin A, Tschudin S, Keller DI, Hirsch HH, Widmer AF, Bingisser R First wave of the influenza A/H1N1v pandemic in Switzerland. *Swiss Med Wkly.* 2009 Dec 26;139(51-52):731-7.

Oxford JS, Lambkin R, Sefton A, Daniels R, Elliot A, Brown R, Gill D. A hypothesis: the conjunction of soldiers, gas, pigs, ducks, geese and horses in northern France during the Great War provided the conditions for the emergence of the "Spanish" influenza pandemic of 1918-1919 Vaccine. 2005 Jan 4;23(7):940-5.

Πεντόγαλος Γ. Εισαγωγή στην Ιστορία της Ιατρικής. Εκδ. Παρατηρητής 1983
Sabbatani S, Fiorino S. The Spanish influenza pandemic *Infez Med.* 2007 Dec;15(4):272-85

Sullivan SJ, Jacobson RM, Dowdle WR, Poland GA. 2009 H1N1 influenza. *Mayo Clin Proc.* 2010 Jan;85(1):64-76. Epub 2009 Dec 10.

Top FH Jr, Russell PK. Swine influenza A at Fort Dix, New Jersey (January-February 1976). IV. Summary and speculation. *J Infect Dis.* 1977;136:S376-80.

Veryard C. Terrapinn's world influenza congress Europe 2009. Part I *Drugs.* 2010 Feb;13(2):76-7.

Βιογραφικό Σημείωμα

Ο Ψυχίατρος Χρίστος Χ. Λιάπης MD, MSc, PhD είναι απόφοιτος του Α.Π.Θ. και της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Υγείας. Πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές και στο Πανεπιστήμιο του Michigan των Ηνωμένων Πολιτειών, όπου παράλληλα εκπαιδεύτηκε στο Veteran Affairs Hospital του Ann Arbor. Είναι κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος και στη Διεθνή Ιατρική και τη Διαχείριση Κρίσεων Υγείας, από το Ε.Κ.Π.Α., ενώ συμμετείχε στις δραστηριότητες των Γιατρών του Κόσμου στην Αφρική. Ειδικεύτηκε περαιτέρω στο Ιατρικό Κέντρο του Πανεπιστημίου Tufts της Βοστώνης. Εργάζεται ως Ψυχίατρος στην Πανεπιστημιακή Ψυχιατρική Κλινική του Γ.Ο.Ν.Κ. «Άγιοι Ανάργυροι», ενώ έχει προσφέρει τις υπηρεσίες του και ως Συντονιστής Ιατρός στο Εθνικό Κέντρο Επιχειρήσεων Υγείας και ως Επιστημονικό Προσωπικό στο Υπουργείο Υγείας. Είναι αριστούχος Διδάκτωρ Ιατρικής του Ε.Κ.Π.Α. Είναι Πρόεδρος του Δ.Σ. του Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων και μέλος της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων Δημόσιας Υγείας, Έχει πολλές συμμετοχές σε συνέδρια, καθώς και δημοσιεύσεις επιστημονικών άρθρων και συγγραμμάτων. Φέρει τον βαθμό του εφέδρου Ανθυπολοχαγού (ΥΙ).

"Πρόληψη Αυτοκτονικότητας"

της Συνταγματάρχη (ΥΨ)
Κωνσταντίνας Σταματοπούλου,
ΓΕΣ/Διεύθυνση Υγειονομικού

Το προσωπικό αποτελεί το σημαντικότερο πολλαπλασιαστή ισχύος και το πολυτιμότερο στοιχείο των Ενόπλων Δυνάμεων. Στο πλαίσιο της ενίσχυσης και διατήρησης του ηθικού του προσωπικού, λαμβάνονται συνεχώς μέτρα για τη βελτίωση της καθημερινότητας και της ζωής των στελεχών, των στρατεύσιμων και των οικογενειών τους.

Τα μέτρα αυτά αποσκοπούν στη διαρκή και ουσιαστική μέριμνα όλων των Διοικήσεων για το στρατιωτικό προσωπικό, καθώς και στον έγκαιρο εντοπισμό ατόμων που, υπό το κράτος επιβαρυντικών παραγόντων κινδύνου, μπορεί να λειτουργήσουν αυτοκαταστροφικά.

Οι σημαντικότεροι επιβαρυντικοί παράγοντες για την εκδήλωση αυτοκτονικότητας ή / και αυτοχειρίας είναι:

- Πρόσβαση σε πυροβόλα όπλα.
- Έγερση προηγούμενης απόπειρας.
- Κατάχρηση ή εξάρτηση από αλκοόλ ή/και τοξικές ουσίες.
- Ιστορικό ψυχικής διαταραχής ιδιαίτερα συναισθηματικού τύπου.
- Προσωπικότητες με έντονες εναλλαγές της διάθεσης, υπερβολικά ανταγωνιστικές και με χαμηλή αυτοεκτίμηση.
- Σοβαρά και δυσάρεστα γεγονότα ζωής, (θάνατος στην οικογένεια, χωρισμός-διαζύγιο, ανεργία, σοβαρή σωματική νόσος, διαταραγμένο οικογενειακό περιβάλλον, κακοποίηση κ.α.)

Στην πράξη, σε κάθε συντελεσμένη αυτοκτονία έχουμε συνεργική δράση διαφορετικών παραμέτρων. Η συντονισμένη επίδραση αυτών των παραγόντων φαίνεται να υπερπηδά τα όρια και τις αντοχές του ατόχου, ο οποίος προβαίνει σε μια κίνηση απελπισίας.

Για την υποβοήθηση των Διοικητών στο έργο τους, έχουν εκδοθεί κατά καιρούς πλήθος διαταγών, στις οποίες οι Διοικητές δύνανται να ανατρέ-

χουν για την ενημέρωση και εμβάθυνση επί θεμάτων ψυχοκοινωνικής μέριμνας και χειρισμού του στρατιωτικού προσωπικού. Στο δύσκολο έργο των Διοικητών, αρωγός στήριξης, μεταξύ άλλων, αποτελεί το δίκτυο του Θεσμού Ψυχοκοινωνικής Μέριμνας (ΟΨΜ), αποτελούμενο από:

- Τις Ομάδες Ψυχοκοινωνικής Μέριμνας, με επικεφαλείς Αξκούς (ΥΨ), ή, σε έλλειψη αυτών, Αξκούς (ΥΙ) άνευ ειδικότητας, και επιστημονικούς επόπτες Αξκούς (ΥΙ) ειδικότητας Ψυχιάτρου.
- Τις εξωνοσοκομειακές δομές παροχής υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας (π.χ. ΔΚΨΥΕΔ στην ΠΕ ΑΣΔΥΣ και ΨΤΕΠ/424 ΓΣΝΕ στην ΠΕ Γ' ΣΣ κ.α.).
- Την 24ωρη Γραμμή Ψυχολογικής Υποστήριξης Ενόπλων Δυνάμεων.
- Το Γραφείο Στήριξης Οπλιτών (Γ.Σ.Ο.), το οποίο βρίσκεται σε επικοινωνία και συνεργασία με το δίκτυο του Θεσμού Ψυχοκοινωνικής Μέριμνας. Το Γ.Σ.Ο. έχει ως σκοπό τη στήριξη των οπλιτών μέσα από τηλεφωνική γραμμή επικοινωνίας και με την καταγραφή και αξιολόγηση τηλεφωνικών ή έγγραφων (π.χ. μέσω της ηλεκτρονικής του πλατφόρμας στο army.gr), καταγγελιών σοβαρών παραπόνων οπλιτών, προκειμένου αυτά να διερευνώνται και κατά περίπτωση, να προωθούνται προς εισήγηση για επίλυση από την Ιεραρχία.
- Τα Γραφεία Στήριξης Στελεχών των ΓΕ, του ΓΕΣ/ΕΓΑ, των ΜΣ και ΜΔ, τα οποία, σε συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς, παρέχουν άμεση επικοινωνία μεταξύ του Μόνιμου Στρατιωτικού Προσωπικού και της Ιεραρχίας, με στόχο την ταχύτατη αντιμετώπιση-επίλυση σοβαρών οικογενειακών, υπηρεσιακών και κοινωνικών θεμάτων των στελεχών και των οικογενειών τους.

Σημεία ιδιαίτερης προσοχής, όσον αφορά στο κληρωτό στρατιωτικό προσωπικό (αναφέρονται συνοπτικά ως παράδειγμα οι διαδικασίες που ακολουθούνται στο Στρατό Ξηράς), αποτελούν τα παρακάτω:

- Άπαντες οι νεοσύλλεκτοι (Ν/Σ) υποβάλλονται σε ψυχολογική εκτίμηση από τις ΟΨΜ (Αξκό και Οπλίτες) των Μονάδων Βασικής Εκπαίδευσης.
- Οι Ο.Ψ.Μ. των Μονάδων Βασικής Εκπαίδευσης παρέχουν την απαιτούμενη ψυχολογική υποστήριξη στους Ν/Σ, οι οποίοι αντιμετωπίζουν διάφορες άλλες δυσκολίες (προσαρμογή στο στρατιωτικό περιβάλλον, προσωπικά προβλήματα, κλπ), καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής των Ν/Σ σε αυτές.
- Οι Αξκοί (ΥΨ) των Σχηματισμών καταρτούν πρόγραμμα διμηνιαίων επισκέψεων των Ο.Ψ.Μ. στις Μονάδες-Ανεξάρτητες Υπομονάδες και Φυλάκια του Σχηματισμού, το οποίο υλοποιείται ανυπερθέτως, προκειμένου να γίνεται προληπτική ψυχολογική εκτίμηση του κληρωτού προσωπικού, σε περιοδική βάση.

- Οι ορισμένοι Αξκοί (ΥΙ) Ψυχίατροι επισκέπτονται σε διμηνιαία βάση το Σχηματισμό και, σε συνεργασία με τους Αξκούς (ΥΨ) και Ιατρούς των Μονάδων, εξετάζουν και παρακολουθούν πιθανά ή διεγνωσμένα ψυχολογικά/ψυχιατρικά περιστατικά.

Όσον αφορά στο μόνιμο στρατιωτικό προσωπικό, επισημαίνονται τα ακόλουθα:

- Η υποχρέωση του μόνιμου στρατιωτικού προσωπικού να υποβάλλεται σε ψυχολογική-ψυχιατρική εκτίμηση, στο πλαίσιο της Περιοδικής Υγειονομικής Εξέτασης (Π.Υ.Ε.), μέσω της οποίας δύναται να ανιχνευθεί ψυχοπαθολογία και να προληφθούν ακραία περιστατικά, όπως η αυτοκτονία, αλλά και να εντοπιστούν ηπιότερης βαρύτητας ψυχικές καταστάσεις και συμπτώματα, ώστε να τύχουν ανάλογης διαχείρισης.
- Ο δισταγμός των στελεχών να αναζητήσουν ψυχιατρική βοήθεια, λόγω του φόβου επιπτώσεων στην καριέρα τους. Υπενθυμίζεται ότι καμία καριέρα δεν είναι τόσο σημαντική όσο η ανθρώπινη ζωή και ότι η απώλεια ενός ανθρώπου αφήνει δυσβάστακτο κενό στην οικογένειά του, αλλά και στη στρατιωτική οικογένεια.

Τονίζεται ότι κάποιοι αυτόχειρες μπορεί να εκφράσουν ανοιχτά την πρόθεσή τους να αυτοκτονήσουν σε συναδέλφους ή σε οικεία πρόσωπα (οικογένεια, σχέση), το τελευταίο διάστημα πριν την πράξη, πρόθεση, η οποία μπορεί να υποεκτιμηθεί από τους παραλήπτες, ώστε να μην κινητοποιηθούν ούτε οι ίδιοι ούτε να ενημερώσουν-κινητοποιήσουν το δίκτυο της ΟΨΜ.

Ειδικότερα στις ΕΔ, πρέπει να τονιστεί, ότι η πρόληψη για την αποτροπή των αυτοκτονιών και της αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς, είναι αποτέλεσμα συλλογικής προσπάθειας ΟΛΟΥ του προσωπικού, των Ενόπλων Δυνάμεων. Το συνεχές ενδιαφέρον για τον συνάδελφο οφείλει να αποτελεί προτεραιότητα και ευθύνη όλων, ασχέτως σχέσεων διοικητικής υπαγωγής ή ιεραρχίας και δεν αφορά αποκλειστικά τον εκάστοτε προϊστάμενο ή τα μέλη του Θεσμού της Ψυχοκοινωνικής Μέριμνας «λόγω αρμοδιότητας».

Εν κατακλείδι, είναι επιθυμητή η ανάπτυξη ανθρωπίνων σχέσεων, όπου το συνεχές ενδιαφέρον για τον συνάδελφο να αποτελεί προτεραιότητα και καθήκον όλων, με σκοπό την προστασία της ανθρώπινης φύσης και την ελαχιστοποίηση των αυτοκτονικών φαινομένων.

Πολιτιστικά Μονοπάτια

"Τα Τείχη της Θεσσαλονίκης"

των Φλώρας Καραγιάννη
& Σταυρούλας Τζεβρένη,
Αρχαιολόγων, Εφορείας
Αρχαιοτήτων Πόλης
Θεσσαλονίκης

Ιστορικό διάγραμμα

Η Θεσσαλονίκη ιδρύθηκε το 316/315 π.Χ. από τον Κάσσανδρο στον μυχό του Θερμαϊκού κόλπου με τη συνένωση 26 πολισμάτων. Η πόλη με το οργανωμένο λιμάνι της και τη φυσική γεωστρατηγική θέση αναδείχθηκε σύντομα σε εύρωστο αστικό, εμπορικό και θρησκευτικό κέντρο του ελληνιστικού κόσμου αλλά και ισχυρή στρατιωτική βάση του μακεδονικού βασιλείου¹.

Μετά την κατάκτηση της Μακεδονίας από τους Ρωμαίους, το 146 π.Χ. έγινε πρωτεύουσα και μόνιμη έδρα του Ρωμαίου διοικητή. Κομβικό σημείο για τις θαλάσσιες και τις χερσαίες επικοινωνίες της βαλκανικής, η ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη² παραμένει σημαντικό διοικητικό και οικονομικό κέντρο. Το ασφαλές λιμάνι και η διέλευση έξω από τα δυτικά τείχη της περιφέρειας Εγνατίας Οδού³, βασικής οδικής αρτηρίας της εποχής που ένωνε την Αδριατική με τον Ελλήσποντο και τη Μικρά Ασία, αποτελούν παράγοντες ανάπτυξης. Ο Τετράρχης Γάιος Γαλέριος Βαλέριος Μαξιμιανός (250-311 μ.Χ.), ως Καίσαρας θα εγκαταστήσει εδώ την έδρα του, ενώ ως Αύγουστος θα τη μετατρέψει σε αυτοκρατορική πρωτεύουσα.

Η παραμονή του Κωνσταντίνου Α΄ στη Θεσσαλονίκη, στα 317-326 μ.Χ. σχετίζεται με την υλοποίηση μεγάλης κλίμακας έργων υποδομής, με κυριότερο την ανακατασκευή του τεχνητού λιμανιού στο νοτιοδυτικό άκρο της⁴. Ο 4ος αι. χαρακτηρίζεται από την οριστική επικράτηση του χριστιανισμού, τρεις του-

1. Βοκοτοπούλου 1997, 39-50. Vickers, 1972, 156-170. Αδάμ - Βελήνη 2003, 121-134.

2. Touratsoglou, 1988, 11-13. Αδάμ - Βελήνη 2003, 135-168. Στεφανίδου - Τιβερίου 2020, 20-28.

3. Μακαρόνας 1985, 392-401. Αλλαμανή - Σουρή 2003, 70, εικ. 3.

4. Βλ. παρακάτω σημ. 53.

λάχιστον αιώνες μετά το πέρασμα του Αποστόλου Παύλου από την πόλη. Έως τα τέλη του 5ου αι. συντελείται η μετατροπή της σε χριστιανικό κέντρο.

Από τον 7ο έως τον 10ο αι., μέσα σε όλα τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η βυζαντινή αυτοκρατορία με τη Δύση, τους Άραβες, τους Σλάβους, τους Βουλγάρους και την Εικονομαχία, η Θεσσαλονίκη κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στη δομή του κράτους. Είναι η πύλη προς τα Βαλκάνια για την ιδεολογική, πολιτιστική αλλά και θρησκευτική επιρροή του Βυζαντίου. Από εδώ κατάγονταν οι αδελφοί Κύριλλος και Μεθόδιος που προσέφεραν το ιεραποστολικό τους έργο στους Σλάβους. Χάρη στον προστάτη της, θαυματουργό και φιλόπολη Άγιο Δημήτριο, θα αναδειχθεί σε σημαντικό προσκυνηματικό κέντρο. Η άλωση από τους Σαρακηνούς, το 904 και ο λιμός του 927 σφραγίζουν τον 10ο αι. Με την εμφάνιση των Σταυροφόρων στα δυτικά όρια της αυτοκρατορίας, η Θεσσαλονίκη πρωταγωνιστεί και πάλι ως κέντρο στρατιωτικών επιχειρήσεων. Η άλωση από τους Νορμανδούς το 1185 και η κατοχή της πόλης από τους Λατίνους για δύο δεκαετίες, μετά το 1204, ανέστειλαν προσωρινά αλλά δεν ανέκοψαν την πολιτιστική εξέλιξη. Η καλλιτεχνική και φιλολογική παραγωγή ήκμασε κατά την Κομνηνεία περίοδο και έφθασε στο απόγειό της κατά την εποχή των Παλαιολόγων. Είχαν μεσολαβήσει, ωστόσο, σοβαρά θεολογικά και κοινωνικά ζητήματα, όπως οι Ησυχαστικές έριδες και το κίνημα των Ζηλωτών που συντάραξαν την πόλη⁵.

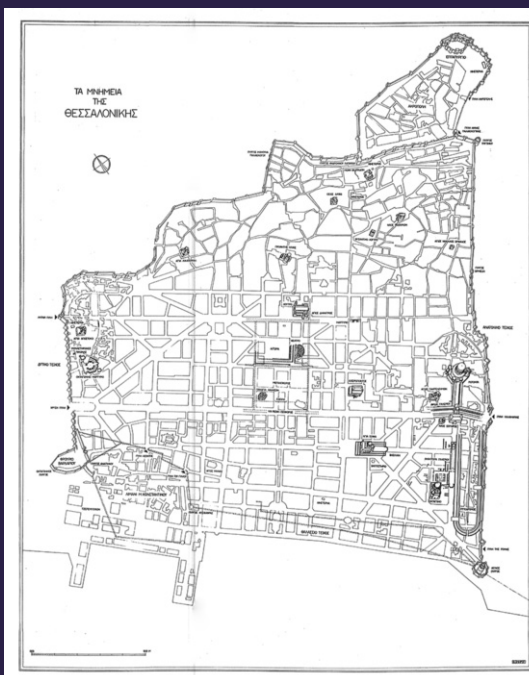
Στα χρόνια της οθωμανικής κατάκτησης (1430 -1912)⁶ με έντονα πλέον τα στοιχεία της Ανατολής θα αναδειχθεί στο μεγαλύτερο αστικό κέντρο, στο ευρωπαϊκό τμήμα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στα τέλη του 19ου αι., τα θαλάσσια και μεγάλα τμήματα από τα χερσαία τείχη κατεδαφίζονται σταδιακά. Είναι μία εποχή ευρύτερων μετασχηματισμών και αλλαγών, προκειμένου η πόλη να αποποιηθεί τον μεσαιωνικό της χαρακτήρα και να εκσυγχρονίσει τις δομές της.

Ο επόμενος χρονολογικός σταθμός είναι αναμφίβολα το 1912, έτος της απελευθέρωσής της. Λίγα χρόνια μετά, η μεγάλη καταστροφική πυρκαγιά του 1917, θα ισοπεδώσει τον κεντρικό πολεοδομικό ιστό, ενώ το 1922 με την Μικρασιατική Καταστροφή θα αλλάξει η σύνθεση του πληθυσμού της⁷. Χιλιάδες πρόσφυγες που φθάνουν στη Θεσσαλονίκη εγκαθίστανται σταδιακά σε νέες συνοικίες στις παρυφές του ιστορικού κέντρου αλλά και ψηλά στα κάστρα σε στενομέτωπα σπίτια, που οι τοίχοι τους ακουμπούν ή ανοίγονται μέσα στα χαλάσματα των από χρόνια εγκαταλελειμμένων τειχών.

5. Βακαλόπουλος 1997, 52 -151. Κωνσταντακοπούλου 1996.

6. Βακαλόπουλος 1997, 1 85 -313. Δημητριάδης 1983.

7. Καραδήμου - Γερόλυμπου 1995, της ίδιας 2002.

Εικ. 1. Τοπογραφικός χάρτης. Η εντός των τειχών Βυζαντινή Θεσσαλονίκη με τα μνημεία της (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ).

Εικ. 2. Τα ανατολικά τείχη, θεμελιωμένα στον βράχο, κατηφορίζουν προς τη θάλασσα (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ).

Ο οχυρωματικός περίβολος, διαχρονική σύνοψη

Ισχυρός οχυρωματικός περίβολος, τραπεζιόσχημος σε κάτοψη, με εναλλασσόμενους τριγωνικούς προβόλους και τετράγωνους πύργους αλλά και προτείχισμα περιτρέχει την πόλη. Η συνολική περίμετρος των τειχών ανερχόταν σε 8 χλμ., εκ των οποίων διατηρείται ορατό το ήμισυ του αρχικού μήκους, μόλις 4 χλμ.. Στη σημερινή τους μορφή συνιστούν ένα σύμπλεγμα διαφορετικών κατασκευαστικών φάσεων και επιδιορθώσεων με κυρίαρχη όλων τη μορφή του περιβόλου, όπως σχεδιάστηκε την περίοδο του 4ου-5ου αι., στο πλαίσιο της κύριας αναδιοργάνωσης του αμυντικού συστήματος της πόλης, επί Θεοδοσίου Α' (379-385) και των διαδόχων του⁸. Επιμέρους τμήματα χρονολογημένα στη ρωμαϊκή, βυζαντινή και οθωμανική εποχή είναι διακριτά.

Η ύπαρξη οχυρωματικού περιβόλου, ήδη από την εποχή ίδρυσης της πόλης, στα 316/15 π.Χ. επιβεβαιώνεται από τα ιστορικά γεγονότα⁹, με ασαφή όμως τα όρια της τειχισμένης ελληνιστικής πόλης¹⁰ και της ακρόπο-

8. Βελένης 1998, 117. Rizos, 2011, κυρίως 458-468.

9. Βελένης 1998, 17-42, κυρίως 25.

10. Vitti 1996, 77-78. Τιβέριος 1997, 8-10. Βελένης 1996, 491-498, του ιδίου 1998, 20, 30-32. Αδάμ-Βελένη 2003, 121-128. Νεώτερα στοιχεία για την ελληνιστική πόλη έδωσαν πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες στους σταθμούς Αγίας Σοφίας και Βενιζέλου του Μετρό Θεσσαλονίκης, Αδάμ-Βελένη, Πρωτοψάλτη 2018 (υπό δημοσίευση).

λης¹¹. Ελάχιστα τμήματα του ελληνιστικού περιβόλου έχουν εντοπιστεί, στα υψώματα της πόλης στο ΒΑ σκέλος των τειχών και στα πεδινά¹².

Στα μέσα του 2ου αι. π.Χ., τα τείχη της Θεσσαλονίκης για τουλάχιστον έναν αιώνα εγκαταλείφθηκαν. Στα μέσα του 3ου αι. μ.Χ., όταν η πόλη αποκρούει με επιτυχία τις επιδρομές των Γόθων (254 και 268 μ.Χ.), υλοποιείται το νέο εκτεταμένο οικοδομικό αμυντικό σχέδιο οχύρωσης που ολοκληρώθηκε σε δύο τουλάχιστον οικοδομικές φάσεις. Αρχικά κατασκευάζεται λιθόκτιστο τείχος, το οποίο στα τέλη του 3ου αι. ενισχύεται με δεύτερο εσωτερικό τείχος. Στην τοιχοδομία του εντοιχίστηκαν ως οικοδομικό υλικό μαρμάρινα *spolia*, βωμοί και επιτύμβιες στήλες του 2ου - 3ου αι. μ.Χ.¹³.

Τον 4ο αι., ο νέος οχυρωματικός τραπεζίσχημος περίβολος ενσωματώνει τα στοιχεία των οικοδομικών φάσεων της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου. Στο β' μισό του 4ου αι., στο ανατολικό και βόρειο σκέλος των τειχών, η εσωτερική παρειά των μεσοπυργίων ισχυροποιείται με την κατασκευή δεύτερου τείχους.

Αλλαγή στις μεθόδους της άμυνας και στον ανασχεδιασμό της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής επήλθε κατά τη διάρκεια του 5ου αι. με την εντατικοποίηση των πολεμικών συρράξεων και την ανάπτυξη εξελιγμένων τεχνικών πολιορκίας. Αναμφίβολα ανεξάντλητη πηγή αποτελούσαν και τα στρατιωτικά εγχειρίδια της αρχαιότητας¹⁴.

Η αμυντική οργάνωση της Θεσσαλονίκης, ενταγμένη σε ένα κεντρικό αμυντικό σύστημα που εφαρμοζόταν στο σύνολο του γεωγραφικού χώρου της αυτοκρατορίας, αναβαθμίζεται σταδιακά και αποκτά τις βασικές διαδοχι-

Εικ. 3. Επαλληλία οικοδομικών φάσεων, όπως αποτυπώνεται στην τοιχοποιία του ανατολικού τείχους (Αρχειό ΕΦΑΠΟΘ).

11. Vitti 1996, 121. Βελénης 1998, 31. Μαρκή 2012, 94, 97.

12. Βελénης 1998, 20-32. Μαρκή 2012, 94. Μπακιρτζής 2006, 292- 293. Τζεβρένη 2019, 49, σημ. 6, όπου περαιτέρω βιβλιογραφία. Αδάμ-Βελénη 2003, 127-128.

13. Vitti 1996, 124-125. Βελénης 1998, 43-88. Τζεβρένη 2019, 49-50.

14. Φουντούκου 1985, 113.

Εικ. 4. Τριγωνικοί πρόβολοι στα δυτικά τείχη, περιοχή Αγίων Αποστόλων (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ).

Εικ. 5. Ανατολικό σκέλος τειχών, ρωμαϊκός τετράγωνος πύργος, τριγωνικός πρόβολος και προτείχισμα των πρωτοβυζαντινών χρόνων, μετά τις αναστηλωτικές εργασίες της περιόδου 2010 - 2015 (οδός Μελενίκου) (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ).

κές γραμμές άμυνας: τάφρο, προτείχισμα, περίβολο, ακρόπολη. Στα ευάλωτα πεδινά τμήματα, το τείχος ενισχύθηκε και με προτείχισμα¹⁵.

Έως τον 7ο αι. ο οχυρωματικός περίβολος δέχτηκε τέσσερις τουλάχιστον κύριες ενισχύσεις και ανακατασκευές, σε όλη την περίμετρό του. Το συνολικό πάχος στα περισσότερα μεσοπύργια μετά τις αλληπάλληλες ενισχύσεις ξεπερνούσε τα 5,00μ. Με τη νίκη του Ηρακλείου (610-641) εναντίον των Περσών (622) συσχετίστηκαν οι μεγάλοι πλίνθινοι σταυροί θριαμβικού χαρακτήρα στα πλέον ευπρόσβλητα τμήματα των τειχών¹⁶.

Καθόλη τη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο, ο περίβολος των τειχών¹⁷ παραμένει αναλλοίωτος ως προς τη χάραξη και τη μορφή. Επιβεβλημένες ήταν οι διαρκείς συντηρήσεις και οικοδομικές

επεμβάσεις για να αντιμετωπιστούν εχθρικές επιδρομές ή επισκευές μετά από σεισμούς που ανιχνεύονται πάνω στην τοιχοδομία, ενώ χρονολογικά δεδομένα δίνουν σωζόμενες κτητορικές επιγραφές και κεραμοπλαστικά μονογράμματα.

Μετά την κατάκτηση της πόλης το 1430, οι Οθωμανοί ενίσχυσαν τη βυζαντινή οχύρωση στα κομβικά αμυντικά σημεία, στην Ακρόπολη / Επταπύργιο

15. Vittì 1996, 120, 129, Βελένης 1998, 118, 119, 165. Για τα εντοπισμένα σε ανασκαφές τμήματα του προτειχίσματος βλ. Τζεβρένη 2019, 52.

16. Βελένης 1998, 127, 131, 164.

17. Τζεβρένη 2019, 52 -53 (Βυζαντινή οχύρωση), όπου και περαιτέρω βιβλιογραφία.

και κυρίως στους γωνιαίους πύργους που μετατράπηκαν σε οχυρά φρούρια¹⁸. Για την προστασία του λιμένα, επί Σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς (1520 - 1566), ανεγείρεται στο ΝΔ άκρο του οχυρωματικού περιβόλου το Φρούριο του Βαρδαρίου¹⁹ (γνωστό ως Τοπ Χανέ ή Πύργος Οπλοστασίου, ή Ταμπά Χανέ, ή Πύργος Βурсοδεψίων). Αντίστοιχα, την ίδια εποχή, στο ΝΑ άκρο της οχύρωσης, στη συμβολή του ανατολικού σκέλους τω τειχών με το θαλάσσιο τείχος κατασκευάζεται οχυρός πολυγωνικός περίβολος με πυργίσκους στις γωνίες και πυροβολεία στις πλευρές του (Φρούριο της Καλαμαριάς²⁰).

Εικ. 6. Σειρές επάλληλων ολόπλινθων τόξων και πλίνθινων σταυρών διανθίζουν την εξωτερική πλευρά του δυτικού τείχους (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ).

Η Ακρόπολη

Στο βορειοανατολικό άκρο της οχυρωμένης πόλης, αναπτύσσεται η Ακρόπολη²¹, έκτασης περίπου 15 εκταρίων. Στο σημείο αυτό, ο οχυρωματικός περίβολος, ενισχυμένος από τριγωνικούς και ορθογώνιους πύργους αγκαλιάζει τα υψώματα της πόλης. Από το ψηλότερο αυτό σημείο η διοίκηση της πόλης ήλεγχε την έλευση των πλοίων σε όλον τον Θερμαϊκό κόλπο και τους χερσαίους δρόμους προς την Ανατολική Μακεδονία και τη Χαλκιδική.

Η Ακρόπολη διαμορφώθηκε και τειχίστηκε ήδη από την πρωτοβυζαντινή περίοδο, ενώ το μεγαλύτερο τμήμα των υφιστάμενων τμημάτων της ανάγεται στους βυζαντινούς χρόνους και αποτελεί προϊόν πολλών διαδοχικών επεμβάσεων που προέκυψαν είτε μετά από επιμέρους καταστροφές είτε ενόψει επικείμενων επι-

Εικ. 7. Το τείχος της Ακρόπολης, ΒΑ σκέλος (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ).

18. Τζεβρένη 2019, 56-57 (Το οχυρωματικό πρόγραμμα των Οθωμανών).

19. Μπακιρτζής 1975, 306. Μαρκή 1982, 133 -144. Βελένης 1996, κυρίως 54 και σποραδικά.

20. Μπακιρτζής 1975, 301-304. Πρβλ. και Μαρκή, Κωνσταντινίδου 2005, 211-220, κυρίως 212.

21. Τσανανά 2001, 26-27, Τζεβρένη 2019, 54 (Βυζαντινή Ακρόπολη), σημ. 46, όπου όλη η προηγούμενη βιβλιογραφία.

δρομών. Η ανέγερσή της αποσκοπούσε στη δημιουργία ενός στρατηγικού χώρου με διαδοχικά επίπεδα άμυνας μέσω διάμεσου τείχους²². Επιπλέον, η ίδρυση της συσχετίζεται με την ανάγκη επέκτασης του οχυρωμένου οικιστικού χώρου της πόλης, ο οποίος αρχικά ήταν αραιοκατοικημένος, όμως, στην ύστερη βυζαντινή περίοδο γνώρισε τόση μεγάλη ανάπτυξη που οδήγησε στα μέσα του 14ου αι. τον Ιωάννη Καντακουζηνό να της προσδώσει την ονομασία «μικρά πόλις».

Εικ. 8. Ο πύργος του Λαπαρδά με την πλίνθινη επιγραφή, στο βόρειο (διάμεσο) τείχος της Ακρόπολης (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο τείχος της Ακρόπολης έχει η ύπαρξη επιγραφών, κεραμοπλαστικών και γραπτών, που σχετίζονται με την παρουσία αυτοκρατόρων αλλά και υψηλών αξιωματούχων. Στον μεγάλο και κεντρικό πύργο που βρίσκεται απέναντι από την Ιερά Μονή Βλατάδων, σώζεται μια εκτενής κεραμοπλαστική επιγραφή, σύμφωνα με την οποία, ο Μιχαήλ Προσόχ είναι χορηγός του πύργου, τον οποίο αφιερώνει στον μέγα χαρτουλάριο, Ανδρόνικο Λαμπαρδά: «Πύργος τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ Μιχαήλ Προσόχ καί δοῦλος τοῦ Λαπαρδά [...] οἱς ταπε(ι)νός»²³.

Επιγραφές σώζονται και στην εντός της Ακροπόλεως πλευρά του βόρειου τείχους της οχύρωσης, όπως η κεραμοπλαστική επιγραφή: «Πύρ(ρου) ἔργο». Ο

Πύρρος της επιγραφής έχει ταυτιστεί με τον ομώνυμο πατριάρχη που κατείχε τον πατριαρχικό θρόνο στα μέσα του 7ου αι., επί βασιλείας Ηρακλείου.

Τα νέα επιγραφικά δεδομένα επιβεβαιώνουν τη σχέση της πόλης με υψηλούς αξιωματούχους του βυζαντινού κράτους. Στο τύμπανο του τόξου του υπέρθυρου πύλης ενός από τους πύργους του διάμεσου τείχους, στραμμένες προς την πλευρά της πόλης αποκαλύφθηκαν δύο γραπτές επιγραφές του 14ου αιώνα που αναφέρονται, στον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Γ΄ Παλαιολόγο, η παλαιότερη, και σε δύο επώνυμους άνδρες της παλαιολόγειας Θεσσαλονίκης, τον Μανουήλ Κουρτίκη Ταρχανειώτη και τον Τορνίκη. Μέσω της επιγραφής και της απεικόνισης του Ανδρονίκου Γ΄ στον πύργο της Ακρόπολης, προβάλλεται

22. Παϊσίδου, Χατζηιωαννίδης 2011, 21-47.

23. Βελένης 1994, 274.

η αυτοκρατορική παρουσία στη συμβασιλεύουσα της αυτοκρατορίας και μάλιστα στο τμήμα της πόλης που ήταν περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο συνδεδεμένο με την αμυντική προστασία της, στην Ακρόπολη²⁴.

Την αυτοκρατορική παρουσία επιβεβαιώνει ακόμη μια επιγραφή, χαραγμένη στη θύρα που ανοίχτηκε στο βόρειο άκρο της ανατολικής πλευράς των τειχών, στο σημείο σύνδεσής τους με το τείχος της Ακρόπολης και αναφέρεται στην Άννα Παλαιολογίνα, η οποία έζησε στην πόλη για μεγάλο διάστημα:

«Ἀνηγέρθη ἡ παροῦσα πύλη ὀρισμῶ τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρίας καὶ δεσποίνης κυρᾶς Ἄννης τῆς Παλαιολογίνης, ὑπηρετήσαντος καστροφύλακος Ἰωάννου Χαμαετοῦ τοῦ κοιαίστορος τῷ ηῤῥῶ ἔτει ἰνδικτιῶνι θ'»²⁵.

Μέλη της φρουράς του πύργου φαίνεται να θάφτηκαν στα τέλη του 12ου - αρχές 13ου αι. στον χώρο που έπεσαν πάνω στον περιδρόμο των τειχών της Ακρόπολης, μέσα σε συστάδα πέντε κτιστών κιβωτιόσχημων τάφων²⁶.

Στη βυζαντινή περίοδο, στο εσωτερικό της Ακρόπολης διαμορφώθηκαν κατοικίες, χώροι εργαστηριακής χρήσης, λουτρά και κατασκευάστηκαν υδροδοτικά έργα, κινιστέρνες και αγωγοί τροφοδοσίας νερού από τις πηγές του Χορτιάτη²⁷.

Με την κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τους Οθωμανούς το 1430 η Ακρόπολη ήταν αραιοκατοικημένη. Δέχθηκε εποίκους και μετατράπηκε σε τουρκική συνοικία και έδρα της τουρκικής διοίκησης, γνωστή στις πηγές ως Κόηόκ Selbrik ή Kal'a-İbalı ή Yedi Kule. Η μαζική κατοίκησης της ξεκινά με τη λήξη του ελληνοτουρκικού πολέμου (1919-1922) και τη Μικρασιατική καταστροφή, όταν δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή.

Το Επταπύργιο

Στο βορειοανατολικότερο άκρο της Ακρόπολης της Θεσσαλονίκης βρίσκεται το φρούριο του Επταπυργίου²⁸. Αποτελέσε το έσχατο καταφύγιο των υπερασπιστών της πόλης και έδρα του εκάστοτε διοικητή της. Παρουσιάζει πολλές κατασκευαστικές φάσεις από την πρώιμη βυζαντινή περίοδο έως και την εποχή της Οθωμανικής κατάκτησης, ενώ κατά την τελευταία του φάση

24. Παϊσίδου 2021, 1473-1493.

25. Ευγενίδου 1997, 129.

26. Παϊσίδου, Χατζηιωαννίδης 2011, 25-27.

27. Τσανανά 2001, 27.

28. Νικολαΐδου - Τούρτα 1997, 25-26, Κονιόρδος, Ωραιόπουλος 1997, 192 -195. Τσανανά 2001, 30-67, Τζεβρένη 2019, 57-58.

Εικ. 9. Το Φρούριο του Επταπυργίου, γενική άποψη (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ)

χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή. Πρόκειται για κλειστό πολυγωνικό φρούριο που αποτελείται από δέκα πύργους, τριγωνικούς και τετράγωνους καθώς και τα μεσοπύργια διαστήματα. Στην περίοδο των Παλαιολόγων όλος ο περίβολος δέχτηκε επεμβάσεις, ενώ ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η επέμβαση των Οθωμανών μετά την Άλωση της πόλης το 1431, οι οποίοι το κατέστησαν έδρα του Τούρκου διοικητή, όπως προκύπτει από την επιγραφή που σώζεται πάνω από τη θύρα στον πύργο της εισόδου.

Την ονομασία «Επταπύργιο» λαμβάνει κατά την οθωμανική περίοδο, πιθανότατα σε ανάμνηση του Επταπυργίου της Κωνσταντινούπολης (YediKule), οχυρωματικού έργου του 15ου αι. Η πρόσβαση στο εσωτερικό του Επταπυργίου πραγματοποιείται από έναν μνημειακό πύργο στο κέντρο της νότιας πλευράς του που διασώζει πλούσιο αρχαιολογικό, ιστορικό και επιγραφικό υλικό. Εκεί, στο τύμπανο του τόξου της νότιας όψης του πύργου είναι εντοιχισμένη μαρμάρινη επιγραφή που αναφέρει τον Τσαούς Μπέη, πρώτο Τούρκο διοικητή της Θεσσαλονίκης που εγκαταστάθηκε εκεί μετά την κατάληψη της πόλης το 1431.

Η εγκατάλειψη του φρουριακού χαρακτήρα του Επταπυργίου έγινε σταδιακά και κορυφώθηκε με τη μετατροπή του σε φυλακές, πιθανώς στα τέλη του 19ου αι, στη δεκαετία του 1890, χρήση την οποία διατήρησε για περίπου έναν αιώνα, έως το 1989 που πέρασε στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Πολιτι-

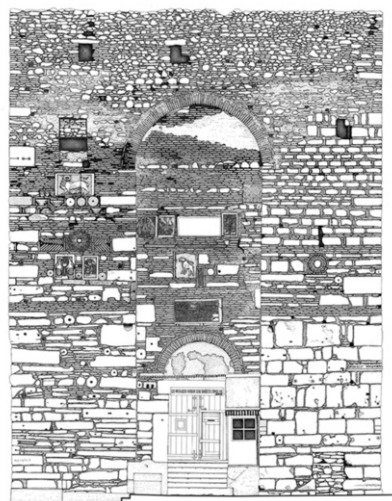
σμού. Στο πλαίσιο λειτουργίας του ως φυλακών το Επταπύργιο δέχτηκε επισκευές και προσθήκες, όπως θαλάμους κρατουμένων, κτίρια διοίκησης, πέντε αυλές, ένα κεντρικό φυλάκιο, μια εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Ελευθέριο, καθώς και διάφορα βοηθητικά κτίσματα, όπως μαγειρεία, λουτρά, ξυλουργείο. Σήμερα, εν μέρει τα κτίρια αυτά στεγάζουν τα γραφεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, ενώ όλος ο χώρος έχει δεχθεί πολλές επισκευαστικές και αναστηλωτικές εργασίες και αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς επισκέψιμους χώρους της Θεσσαλονίκης.

Οι πύργοι

Αναπόσπαστο στοιχείο της οχυρωτικής συνιστούν οι πύργοι, κτισμένοι σε τακτά διαστήματα, και θεμελιωμένοι ανεξάρτητα από τα μεσοπύργια για λόγους ασφάλειας. Η θέση τους στα πιο κομβικά και ευπρόσβλητα σημεία επιτελεί γενικά ρόλο ενίσχυσης του περιβόλου, ενώ επιπρόσθετα εξασφαλίζει και την προστασία των πυλών, εκατέρωθεν των οποίων υψώνονταν.

Ελάχιστα στοιχεία είναι γνωστά για τους πύργους του αρχικού ελληνιστικού περιβόλου, παρά μόνον ότι ήταν ορθογώνιας κάτοψης, καθώς και το υλικό δόμησης. Τετράγωνης κάτοψης, οι πύργοι της ρωμαϊκής οχύρωσης υψώνονταν αξονικά στα μεσοπύργια, ανά 50-56μ. Οι ρωμαϊκοί πύργοι ήταν μονώροφοι και στεγάζονταν κυρίως με ημικυλινδρική καμάρα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως προς τον τρόπο δόμησης εμφανίζει ο τελευταίος ρωμαϊκός πύργος του ΒΔ σκέλους των τειχών, γνωστός ως πύργος του Κλαυδιανού, από επιγραφή σε εντοιχισμένο μαρμάρινο μέλος («ΚΛΑΥΔΙΑΝΟΣ ΤΟΙΣ ΓΟΝΕΥΣ ΤΩ ΖΩΝ ΚΑΤΕ...»)²⁹.

Στις αρχές του 4ου αι., πιθανότατα επί Κωνσταντίνου Α΄, πρόσθετοι ορθογώνιοι πύργοι ενισχύουν τα μεσοπύργια διαστήματα. Μετά τον 4ο αι., κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο τα χαμηλά και ευπρόσβλητα σημεία τειχίστηκαν με ισοσκελείς τριγωνικούς προβόλους, σε πυκνή σειρά στην ανατολι-

Εικ. 10. Ο κεντρικός πύργος στην είσοδο του Επταπυργίου. Σχέδιο της νότιας όψης με την επιγραφή του Οθωμανού Τσαούς Μπέη και τα βυζαντινά εντοιχισμένα ανάγλυφα. (Αρχείο Σχεδίων ΕΦΑΠΟΘ).

29. Βελένης 1998, 58-60 & 53-54.

κή και τη δυτική πλευρά της περιμέτρου. Στα ψηλότερα σημεία από την οδό Αγίου Δημητρίου, όπου το έδαφος είναι βραχώδες και πάνω κατασκευάστηκαν ορθογώνιοι πύργοι που ενσωμάτωσαν τους προγενέστερους ρωμαϊκούς και μόνο στα ευπαθή σημεία της Ακρόπολης ξαναχρησιμοποιήθηκαν οι ισοσκελείς τριγωνικοί πρόβολοι³⁰. Οι βυζαντινοί πύργοι ήταν ορθογώνιας κάτοψης, διώροφοι με το ύψος τους να κυμαίνεται από τα 7,60 έως τα 15/17μ. Συχνά αντί θολωτής κάλυψης είχαν ξύλινη οροφή³¹.

Ανάμεσα στους πύργους της πρωτοβυζαντινής και βυζαντινής περιόδου ξεχωρίζουν πύργοι που διασώζουν επιγραφές με τα ονόματα των χορηγών τους, όπως ο Πύργος του Ορμίσδα στα ανατολικά τείχη, με την επιγραφή: «Τείχεσιν ἄρρηκτοῖς Ὀρμίδας ἐξετέλεσσεν τὴν δε πόλιν μεγάλην χεῖρας ἔχων καθαρὰς»³², που χρονολογήθηκε στα μέσα ή στα τέλη του 5ου αι.³³, ή ο Πύργος του Αναγλύφου³⁴ στα δυτικά τείχη, με την επιγραφή του 862 που αναφέρεται σε ανακαίνιση με τη συνδρομή του στρατιωτικού διοικητή, Μαρίνου, υπό την επιστασία του αυτοκρατορικού αξιωματούχου Κακίκη, επί βασιλείας του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' (856-867): «Ἐπὶ Μαρίνου β(ασιλικοῦ) πρωτοσπα(θαρίου) ἐκαινουργήθη οὗτος ὁ πύργος ἐπιστατοῦντος Κακίκη β(ασιλικοῦ) στρά(τορος) ἔτ(ος) ἀπόκτ(ήσεως) κόσμ(ου) ζΤΟ ἰνδ(ικτιόνος) Ι». Επίσης, σε επισκευή των τειχών από τον Δούκα Γεώργιο Απόκαυκο κατά την εποχή που ήταν Δεσπότης της Θεσσαλονίκης ο Μανουήλ Β' Παλαιολόγος, (1369-1373) αναφέρεται επιγραφή στον ομώνυμο του Μανουήλ τριγωνικό πύργο, στο ΒΔ άκρο των βυζαντινών τειχών:

“Σθένει Μανουήλ του κρατίστου Δεσπότη ἡγειρε τόν δε πύργον αὐτῷ τειχίῳ Γεώργιος δουξ Απόκαυκος εκ βάθρων. Σθένει Μανουήλ του κρατίστου”.

Ριζική αλλαγή στην αρχιτεκτονική μορφή των πύργων της οχύρωσης επέρχεται από τους Οθωμανούς, και συμπίπτει με την ανάπτυξη του πυροβόλων όπλων με τη χρήση πυρίτιδας, από τα μέσα του 15ου αι. και μετά³⁵. Οι Οθωμανοί κατακτητές της πόλης προχώρησαν στην ενίσχυση κομβικών σημείων του υφιστάμενου βυζαντινού περιβόλου με την ανέγερση κυκλικής κάτοψης πύργων, προσαρμόζοντας το αμυντικό τους πρόγραμμα στις νέες πλέον τεχνικές του πολέμου. Στο σημείο συμβολής του ανατολικού χερσαίου σκέλους των τειχών με το θαλάσσιο τείχος, όπου έστεκε ο βυζαντινός πύργος του

30. Βελένης, 1998, 94, 96, 107, 162. Vitti 1996, 128 -129.

31. Φουντούκου 1985, 139-141. Γούναρης 1982, 25-28.

32. Βελένης, 1998, 117. Rizos 2011, 454-456.

33. Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου, Τούρτα 1997, 20. Βελένης 1998, 116 -118.

34. Μαρκή 1982, 144-146. Βελένης 1998, 54.

35. Μπακιρτζής, 1975, 310. Φουντούκου 1985, 112.

Λέοντα, ανεγείρεται το οχυρό Φρούριο της Καλαμαρίας, με πολυγωνικό διατείχισμα και στο κέντρο κυκλικός πύργος, ο πύργος του Αίματος (Κανλί Κουλέ) ή πύργος των Γενιτσάρων³⁶, γνωστός σήμερα ως Λευκός Πύργος³⁷. Στο ίδιο οχυρωματικό πρόγραμμα εντάσσεται η ανέγερση του πύργου της Αλύσεως (Τζιντζιρλί Κουλέ, πύργος της αλυσίδας ή Κουσακλί Κουλέ, ζωσμένος πύργος) στην περιοχή του βυζαντινού Τριγώνιον³⁸, ενσωματώνοντας, επίσης, προγενέστερο βυζαντινό πύργο³⁹.

Οι πύλες

Οι πύλες⁴⁰ όριζαν τα σημεία σύνδεσης βασικών οδικών αρτηριών της ενδοχώρας με τις κεντρικές οδούς του ιπποδάμειου πολεοδομικού ιστού. Οι βυζαντινές πηγές αναφέρουν τέσσερις πύλες που ανοίγονταν στις απολήξεις των οριζόντιων οδών⁴¹ (σημερινές οδοί Εγνατίας, Φιλίππου, Αγίου Δημητρίου). Η ονομασία τους συχνά οφείλεται σε τοπογραφικές παραμέτρους: στα ανατολικά, η Κασσανδρεωτική που οδηγούσε στην Κασσάνδρεια, μετέπειτα γνωστή ως η πύλη της Καλαμαρίας, η πύλη των Ασωμάτων στην ομώνυμη βυζαντινή συνοικία στις παρυφές της Άνω Πόλης και βορειότερα, η Νέα Χρυσή πύλη. Η πύλη Ρώμη, στο ύψος περίπου της σημερινής οδού Ι. Τσιμισκή, θεωρείται η μοναδική γνωστή στα νοτιότερα τμήματα του ανατολικού οχυρωματικού περιβόλου πλησίον της θάλασσας. Η βασική είσοδος όμως στην πόλη ήταν στα δυτικά, η Χρυσή Πύλη⁴². Κτίστηκε στα τέλη του

Εικ. 11. Ο πύργος του Δεσπότη Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου με την πλίνθινη επιγραφή (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ).

Εικ. 12. Ο πύργος της Αλύσεως του 16ου αι., στη βυζαντινή θέση Τριγώνιον (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ).

36. Χατζή Ιωάννου 1978, 25.

37. Μπακιρτζής 1975, 301-303. Braun, Spieser 1983, 1-32. Ταμπάκη κ.α.1999, 303-329. Μαρκή, Κωνσταντινίδου, 2005, 212-213.

38. Βελένης 1998, 163, 167.

39. Μπακιρτζής, 1975, 311. Στεφάνου 1988, 413-455.

40. Μπακιρτζής 1975, 323-324. Vitti 1996, 129-130. Βελένης 1998, 165. Φουντούκου 1985, 129-135.

41. Χατζή Ιωάννου 1978, 29-3.

Arce de triomphed'Auguste et de M. Antoine

Εικ. 13. Η Χρυσή Πύλη, Χαρακτικό του Ε.Μ. Cousinéry, 1831 (Cousinery 1985, 13).

Εικ. 14. Η πύλη της Άννας Παλαιολογίνας στην Ακρόπολη (Αρχείο ΕΦΑΠΟΘ).

1ου αι. μ.Χ. αρχικά ως αψίδα, πιθανόν προς τιμήν των νικητών της μάχης των Φιλίππων (42 μΧ.), και εν συνεχεία, ενσωματώθηκε στα τείχη του 3ου μ.Χ. αι.⁴³. Από τη Χρυσή πύλη ξεκινούσε ο πρώτος από τα νότια κύριος οδικός άξονας της πόλης, ο ρωμαϊκός *decumanus maximus*, η μετέπειτα Λεωφόρος των Βυζαντινών⁴⁴. Η Χρυσή Πύλη υψωνόταν μέχρι το 1874 στο κέντρο της σημερινής Πλατείας Δημοκρατίας, οπότε και κατεδαφίστηκε. Σχέδια περιηγητών διασώζουν τη μορφή της⁴⁵. Βορειότερα, στο ύψος της σημερινής οδού Αγίου Δημητρίου, ανοιγόταν η δεύτερη από δυτικά βασική πύλη, η Ληταία⁴⁶, που οδηγούσε στην υπαίθρο χώρα, στο Μυγδονικό λεκανοπέδιο και τη Λητή.

Από τις δύο σωζόμενες βυζαντινές πύλες στο ανατολικό σκέλος της Ακρόπολης, η πιο γνωστή είναι η βυζαντινή πύλη της Άννας Παλαιολογίνας. Δυτικά της, ήδη από τον 4ο αι. υπήρχε πύλη, σήμερα φραγμένη, που λειτουργούσε ως η κύρια είσοδος προς την Ακρόπολη. Από αυτό το σημείο της Ακρόπολης, σύμφωνα με τις πηγές, εισήλθαν οι Οθωμανοί και κατέλαβαν την πόλη στα 1430. Στα βόρεια τείχη, υπήρχε η πύλη Παλιό Ρήγμα που σφραγίστηκε από τους Βυζαντινούς και ξανανοίχτηκε στα 1430 με την ονομασία *Eski Delik* και η πύλη Νέο Ρήγμα (για τους Οθωμανούς *Yeni Delik*), δυτικά του πύργου του Μανουήλ⁴⁷.

42. Vitti 1996, 57-58 & 130.

43. Touratsoglou 1988, 11-13. Την άποψη αυτή αμφισβητεί η Στεφανίδου - Τιβερίου (2020, 23-24). Πρβλ. & Τσαμίσης 2020, 845-848.

44. Μεγάλα τμήματα του *decumanus maximus* ανασκάφηκαν κάτω από το κατάρσρωμα της σύγχρονης Εγνατίας οδού στους σταθμούς Αγίας Σοφίας και Βενιζέλου του Μετρό, βλ. σχετ. Βασιλειάδου, Τζεβρένη 2020, 36-40. Κωνσταντινίδου, Μίζα 2020, 10-12.

45. Cousinery 1985, 13.

46. Η μορφή της Ληταίας πύλης διασώζεται σε σχέδια του Ο. Tafrahi, 1913, 107-110. Φουντούκου 1985, 129-131. Για τα ανασκαφικά στοιχεία βλ. Μαρκή 2000, 250-253.

47. Vitti 1996, 130.

Μικρότερες πύλες, πυλίδες, παραπύλια, ψευδόθυρες που ανοίγονταν στο βόρειο σκέλος των τειχών εξυπηρετούσαν κυρίως στρατιωτικές ανάγκες⁴⁸. Στα πεδινά τμήματα των τειχών παραπύλια υπήρχαν κυρίως στο προτείχισμα⁴⁹.

Το θαλάσσιο τείχος

Τείχος προστάτευε την πόλη και από την πλευρά της θάλασσας⁵⁰ και τμήματά του σώζονται σε υπόγεια οικοδομών⁵¹. Ξεκινούσε από τον εξαγωνικό πύργο της Αποβάθρας, ο οποίος υψωνόταν επιβλητικά πλησίον της δυτικής πλευράς της σημερινής Πλατείας Ελευθερίας και ήλεγχε την είσοδο του πρωτοβυζαντινού σκαπτού λιμένα της Θεσσαλονίκης⁵², διέσχιζε την Πλατεία Ελευθερίας⁵³, συνέχιζε ακολουθώντας πορεία παράλληλη με τις σημερινές οδούς Καλαποθάκη και Προξένου Κορομηλά και με τοξοειδή πορεία απέληγε σε πύργο, στη θέση του Λευκού Πύργου, που μαζί με τον πύργο του Αναγλύφου αποτελούν πλέον τα μοναδικά σήμερα ορατά ιστάμενα μνημεία της παραθαλάσσιας οχύρωσης.

Η γραμμή της ρωμαϊκής οχύρωσης πιθανολογείται ότι συμπίπτει με την πορεία της σημερινής οδού Ι. Τσιμισκή⁵⁴. Η κύρια, ωστόσο, κατασκευαστική φάση του τείχους εντάσσεται στο μεγαλεπήβολο οχυρωματικό πρόγραμμα του τέλους του 4ου - αρχές 5ου αι.⁵⁵. Μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη εντοιχίστηκαν και στα κατώτερα τμήματα των θαλάσσιων τειχών, όπως και στα χερσαία, σε επισκευές του 7ου αι., που συνδέονται με την καταστροφή μνημειακών δημόσιων και ιδιωτικών κτισμάτων της ύστερης αρχαιότητας στους

Εικ. 15. Το θαλάσσιο τείχος της Θεσσαλονίκης. Σπάνια αρχαιολογική φωτογραφία των αδελφών Αμπντουλάχ, 1864-1866 (Προέλευση: Διαδίκτυο, ομάδα Facebook «Παλιές φωτογραφίες της Θεσσαλονίκης»).

48. Γούναρης 1982, 24. Φουντούκου 1985, 129. Βελένης 1998, 167.

49. Τζεβρένη 2019, 52 & σημ. 29-30.

50. Μπακιρτζής 1975, 291-334. Vickers, 1970, 261-279. Βελένης, 1998, 132-133. Φωτιάδης 2001, 113-12 Τζεβρένη 2019, 55-56, όπου συγκεντρωμένη όλη η σχετική βιβλιογραφία.

51. Φωτιάδης 2001, κυρίως 115-116. Βλ. & Χατζηιωαννίδης κ.α. 2011, 339-352.

52. Μπακιρτζής 1975, 315-321. Vittì, 1996, 132-133, Odorico 2003, 121-141, Μαρκή 2013, 174-186, Χατζηιωαννίδης, Τσαμίσης 2013, 188-189, Τσαμίσης 2021, 853-855.

53. Γκαλά-Γεωργιά 2000, 17-34. Πρόσφατα ανασκάφηκε η συνέχεια του θαλάσσιου τείχους στα όρια της Πλατείας Ελευθερίας, στο πλαίσιο έργου διαμόρφωσης από τον Δήμο Θεσσαλονίκης, Τζεβρένη, Καπουσουζ 2022.

54. Φωτιάδης 2001, 118.

55. Μπακιρτζής 1975, 298. Για τα ρωμαϊκά τμήματα του θαλάσσιου τείχους βλ. Βελένης, όπ, 54, πρβλ. & Μαρκή 1982, κυρίως 148. Επίσης, Φωτιάδης 2001, κυρίως 116.

σεισμούς της δεκαετίας 620-630⁵⁶. Τότε η γραμμή του βυζαντινού θαλάσσιου τείχους μετατοπίζεται νοτιότερα, κατά μήκος των οδών Προξένου Κορομηλά και Καλαποθάκη⁵⁷. Στα μέσα του 9ου αι., μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη και ρωμαϊκά επιτύμβια γλυπτά, σύμφωνα με τις πηγές, ρίχτηκαν στη θάλασσα για να ενισχυθεί το χαμηλό θαλάσσιο τείχος σε επικείμενη πολιορκία. Στοιχεία για ανακαινίσεις και επιμέρους ανακατασκευές προσφέρουν επιγραφές⁵⁸.

Η τελευταία ενίσχυση του τείχους με την προσθήκη δεύτερου εξωτερικά τείχους θεμελιωμένου πάνω σε σειρά ξύλινων πασσάλων, σφηνωμένων στα αμμώδη εδάφη της ακτής, χρονολογήθηκε⁵⁹ στα μέσα του 16ου αι., επί Σουλτάνου Σουλεϊμάν Α΄ (1534-1602), όταν και υλοποιείται ευρύς ανασχεδιασμός του αμυντικού προγράμματος.

Το χρονικό των εργασιών συντήρησης - αναστήλωσης & διαχείριση

Σωστικού χαρακτήρα επεμβάσεις εκτελούνται σε πολλά σημεία της βυζαντινής οχύρωσης, συμπεριλαμβανομένης της Ακρόπολης και του Επταπυργίου από την αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης. Οι πρώτες στερεωτικές εργασίες ξεκινούν στις αρχές της δεκαετίας του '70. Μετά τον σεισμό του 1978 ακολουθούν αναστηλωτικές εργασίες στα καταπονημένα τμήματα του οχυρωματικού περιβόλου και στα Φρούρια Επταπυργίου, Βαρδαρίου και στο Λευκό Πύργο⁶⁰. Μετά το 1996 και μέχρι το 2015, οι εργασίες συστηματοποιούνται, ενταγμένες πλέον σε ευρωπαϊκά κοινοτικά προγράμματα⁶¹, ενώ την τρέχουσα περίοδο είναι σε εξέλιξη το έργο «Συντήρηση και προστασία των βόρειων, βορειοδυτικών και δυτικών τειχών της Θεσσαλονίκης».

Στο σύνολό τους τα τείχη είναι κηρυγμένα ιστορικά διατηρητέα μνημεία και ενταγμένα στον κατάλογο Παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO. Παράλληλα με τη διαρκή μέριμνα της προστασίας του μνημειακού συνόλου, στόχος της Εφορείας Αρχαιοτήτων είναι η ανάδειξη και η απόδοσή του στο κοινό και στους πολυάριθμους επισκέπτες της Θεσσαλονίκης. Στο πλαίσιο αυτό, τα κτίρια των πρώην ανδρικών κοιτώνων των φυλακών του Επταπυργίου διαμορφώθηκαν σε εκθεσιακούς χώρους και φιλοξενούν την μόνιμη έκθεση της ιστορίας του μνημείου αλλά και περιοδικές εκθέσεις. Στο εσωτερικό του

56. Μπακιρτζής 1975, 326, 328-329.

57. Βελένης 1998, 133.

58. Μπακιρτζής 1975, 299 -300. Νικολαΐδου, Τούρτα, 1997, 20-21.

59. Κατόπιν αναλύσεων των ξύλινων πασσάλων C14, Α. Χατζηγιαννίδης κα.2011, 339-352.

60. Μαυροπούλου-Τσιούμη 1986, 13-15

61. Τοκμακίδου κα. 2014, 405-414. Τοκμακίδου κα. 2016 (υπό έκδοση). Τοκμακίδου, Καλταπανίδου 2021, 1073-1084. Μπακιρτζή κ.α. 2021(υπό δημοσίευση).

φρουρίου έχουν πραγματοποιηθεί έως σήμερα θεατρικές και μουσικές παραστάσεις, καθώς και εικαστικές, λογοτεχνικές και εκπαιδευτικές δράσεις σε συνεργασία φορείς της πόλης, μεταξύ αυτών, το «Φεστιβάλ Επταπυργίου» που καθιερώθηκε ετησίως σε συνεργασία με την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και περιλαμβάνει πολύ υψηλού επιπέδου πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Με πλήρη σεβασμό στην αυθεντικότητα και την ιστορία της βυζαντινής οχύρωσης της Θεσσαλονίκης, το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, εκτελεί εργασίες συντήρησης καθώς και με το πλήθος δράσεων που φιλοξενεί και διοργανώνει, έχει κατορθώσει να αποδώσει στο ευρύ κοινό έναν από τους σημαντικότερους ιστορικούς τόπους, στενά συνδεδεμένο με την ιστορία και τον πολιτισμό της Θεσσαλονίκης.

Βιβλιογραφία

Braun, Spieser 1983: J.P. Braun, J. MSpieser, «Deux tours turques de Thessalonique», *Μακεδονικά* 23 (1983), 1-32.

Cousinery 1985 : M.Cousinery, «Voyage dans la Macedoine», στο: *Θεσσαλονίκη Φιλίππου Βασίλισσα*, επιμ. Π. Αδάμ - Βελένη, Θεσσαλονίκη 1985.

Rizos 2011: E. Rizos, «The late - antique walls of Thessalonica and their place in the development of eastern military architecture», *Journal of Roman Archaeology* (24) 2011, 450 - 468.

Spieser 1974: J.M. Spieser, «Note sur la chronologie des remparts de Thessalonique», *BCH* 98 (1974), 507-519.

Tafrali 1913: O. Tafrali, *Topografie de Thessalonique*, Paris 1913.

Touratsoglou 1988: I. Touratsoglou, *Die Münzstätte von Thessaloniki in der Romischen Käseirheit*, Berlin 1988, 11-13.

Vickers 1970: M. Vickers, «The Byzantine Sea Walls of Thessaloniki», *BalkanStudies* 11 (1970), 261-279.

Vickers 1972: M. Vickers, «Hellenistic Thessaloniki», *The Journal of Hellenistic Studies* XCII, 1972: 156-170.

Vitti 1996: M. Vitti, *Η Πολεοδομική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης. Από την ίδρυσή της έως τον Γαλέριο*, Αθήναι 1996.

Αδάμ - Βελένη 2003: Π. Αδάμ - Βελένη, *Θεσσαλονίκη: ιστορία και πολεοδομία, στο Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη*, επιμ. Δ. Γραμμένος, Θεσσαλονίκη 2003, 120-176.

Αδάμ - Βελένη, Πρωτοψάλτη 2018: Π. Αδάμ-Βελένη, Σ. Πρωτοψάλτη, «Νέα δεδομένα για την ελληνιστική Θεσσαλονίκη από τις ανασκαφές του ΜΕΤΡΟ», *ΑΕΜΘ* 32, 2018 (υπό δημοσίευση).

Αλλαμανή - Σουρή 2003: Β. Αλλαμανή - Σουρή, «Η θέση της επαρχίας Μακεδονίας στο Ρωμαϊκό Imperium», στο: *Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη*, επιμ. Δ. Γραμμένος, Θεσσαλονίκη 2003, 67-79.

Βακαλόπουλος 1997: Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1997.

Βασιλειάδου, Τζεβρένη 2020: Στ. Βασιλειάδου, Στ. Τζεβρένη, «Μετασχηματισμοί του δημόσιου αστικού χώρου της Θεσσαλονίκης (4ος-6ος αι.) από την ανασκαφή του Σταθμού Αγίας Σοφίας του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου», *ΔΧΑΕ τ ΜΑ΄*, 2020, 35-56.

Βελένης 1994: Γ. Βελένης, «Σχόλια και Παρατηρήσεις σε πολύστιχες πλίνθινες επιγραφές», *Αφιέρωμα στον καθηγητή Ν. Β. Δρανδάκη*, Θεσσαλονίκη 1994, 266-281.

Βελένης 1996: Γ. Βελένης, «Πολεοδομικά Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 108, 1996, 491-498.

Βελένης 1998: Γ. Βελένης, *Τα Τείχη της Θεσσαλονίκης. Από τον Κάσσανδρο ως τον Ηράκλειο*, Θεσσαλονίκη 1998.

Καραδήμου - Γερόλυμπου 1995: Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917*, Θεσσαλονίκη 1995.

Καραδήμου - Γερόλυμπου 2002: Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, *Το χρονικό της μεγάλης πυρκαγιάς, Θεσσαλονίκη/Αύγουστος 1917*, Θεσσαλονίκη 2002.

Γκαλά - Γεωργιλιά 2000: Ε. Γκαλά-Γεωργιλιά, «Πληροφορίες για τη θαλάσσια οχύρωση της Θεσσαλονίκης στην περιοχή της πλατείας Ελευθερίας», *Θεσσαλονικέων Πόλις* 1 (2000) 17-34.

Γούναρης 1982: Γ. Γούναρης, *Τα τείχη της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1982.

Δημητριάδης 1983: Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430 - 1912*, Θεσσαλονίκη 1983.

Ευγενίδου 1997: Δ. Ευγενίδου, *Κάστρα Μακεδονίας και Θράκης. Βυζαντινή καστροκτισία*, Αθήνα 1997.

Κονιόρδος, Ωραιόπουλος 1997: Β. Κονιόρδος, Φ. Ωραιόπουλος, *Επταπύργιο. Θεσσαλονίκη. Ελλάς, Κατάλογος Έκθεσης: Κοσμική Μεσαιωνική Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια 1300-1500 και η Διατήρησή της*, επιμ. ΣΙ. Ξυρτζής, Ε. Χατζητρύφωνος, Θεσσαλονίκη 1997, 192-194.

Κωνσταντακοπούλου 1996: Α. Κωνσταντακοπούλου, *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη. Χώρος και ιδεολογία*, Γιάννενα 1996.

Κωνσταντινίδου, Μίζα 2020: Κ.Κωνσταντινίδου, Μ. Μίζα, «Μεταμορφώσεις του αστικού τοπίου της Θεσσαλονίκης από τον 4ο στον 9ο αι. στη διασταύρωση του decumanus maximus με τον cardo της οδού Βενιζέλου (Ανασκαφή Σταθμού Βενιζέλου - Μετρό Θεσσαλονίκης)», *ΔΧΑΕ τ ΜΑ΄*, 2020, 9-34.

Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου, Τούρτα 1997: Ε. Κουρκουτίδου - Νικολαΐδου, Α. Τούρτα, *Περίπατοι στη Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Αθήνα 1997.

Μακαρόνας 1985: Χ. Μακαρόνας, «Via Egnatia and Thessalonike», στο: *Θεσσαλονίκη Φιλίππου Βασίλισσα. Μελέτες για την Αρχαία Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1985, σ.σ. 392-401.

Μαρκή 1982: Ευ. Μαρκή, «Συμπληρωματικά αρχαιολογικά στοιχεία για το φρούριο Βαρδαρίου Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 22 (1982), 133-153.

Μαρκή 2000: Ευ. Μαρκή, Ανασκαφών ερανίσματα, *ΑΕΜΘ* 14 (2000), 2002, 247-257.

Μαρκή 2012: Ευ. Μαρκή, «Η χωροθέτηση της ελληνιστικής και ρωμαϊκής ακρόπολης της Θεσσαλονίκης, Στοιχεία εντοπισμού», στο *ΔΙΝΗΕΣΣΑ*, επιμ. Π. Αδάμ - Βελένη, Κ. Τζαναβάρη, Θεσσαλονίκη, 93-102.

Μαρκή 2013: Ευ.Μαρκή, «Το Κωνσταντίνειο λιμάνι και άλλα βυζαντινά λιμάνια της Θεσσαλονίκης», Πρακτικά Συνεδρίου: *Medieval Ports in North Aegean and Black Sea. Links to the Maritime Routes* (επιμ. Φ. Καραγιάννη), (Θεσσαλονίκη 4-6/12/2013), Θεσσαλονίκη 2013, 174 -186.

Μαρκή, Κωνσταντινίδου 2005: Ευ. Μαρκή, Κρ. Κωνσταντινίδου, «Ο οχυρωματικός περίβολος του Λευκού Πύργου και άλλες οχυρώσεις στη Θεσσαλονίκη», *ΑΕΜΘ*, τ. 19 (2005), 211-220.

Μαυροπούλου - Τσιούμη 1986: Χ. Μαυροπούλου - Τσιούμη, «Οι σεισμοί του 1978 και τα μνημεία της Θεσσαλονίκης», στο Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Θεσσαλονίκης: *Αναστηλώσεις βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων* (επιμ. Π. Αστρεινίδου), (Θεσσαλονίκη, 11-13 Δεκεμβρίου 1985), Θεσσαλονίκη 1986, 9-24.

Μπακιρτζής 1975: Χ. Μπακιρτζής, «Η θαλάσσια οχύρωση της Θεσσαλονίκης», *Βυζαντινά* 7 (1975), 297-341.

Μπακιρτζής 2006:Χ. Μπακιρτζής, «Σωστική Ανασκαφή Αγωγού Ύδρευσης», Θεσσαλονίκη II (200-2002), *Τετράδια Αρχαιολογίας* 3, Θεσσαλονίκη 2006, 292-293.

Μπακιρτζή κ.α. 2021:Ο. Μπακιρτζή, Γ. Ζαχαροπούλου, Β. Καλταπανίδου, Ζ. Αλ Σαγιάχ, «Ανάδειξη του ανατολικού προτειχίσματος της Θεσσαλονίκης: Σύγχρονες επεμβάσεις στην οδό Κάστρων σε (α)συνέχεια ιστορικών προσεγγίσεων», στο *ΑΕΜΘ* 33 (2021) (υπό δημοσίευση).

Odorico 2003: Ρ. Odorico, «Το βυζαντινό λιμάνι της Θεσσαλονίκης», Β' Διεθνές Συμπόσιο: *Βυζαντινή Μακεδονία, Δίκαιο, Θεολογία, Φιλολογία* (Θεσσαλονίκη 26-28/11/1999), Θεσσαλονίκη 2003, 121-141.

Παϊσίδου 2021: Μ. Παϊσίδου, «Επιγραφικά δεδομένα από τη δυτική είσοδο της ακρόπολης Θεσσαλονίκης», *Πρακτικά του Διεθνούς Επιστημονικού Συμποσίου προς τιμήν του ομότιμου καθηγητή Γεωργίου Βελένη*, (Θεσσαλονίκη, 4-7 Οκτωβρίου 2017), Αθήνα 2021, 1473-1493.

Παϊσίδου, Χατζηιωαννίδης 2011: Μ. Παϊσίδου, Α. Χατζηιωαννίδης, Αρχαιολογικές παρατηρήσεις στα βόρεια τείχη της Θεσσαλονίκης, *Μακεδονικά* 38 (2011), 21-47.

Στεφανίδου - Τιβερίου 2020: Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου, «1. Θεσσαλονίκη: Η μνημειακή φυσιογνωμία της πόλης. Θεσσαλονίκη: Από τον Κάσσανδρο ως τον Κωνσταντίνο», στο Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου, *Όψεις μιας αρχαίας μητρόπολης*, Θεσσαλονίκη 2020, 20-28.

Στεφάνου Στ. 1998: Στ. Στεφάνου, «Ο πύργος Τριγωνίου: συμβολή

στη μελέτη των τουρκικών οχυρώσεων της Θεσσαλονίκης», *Βυζαντινά* 14 (1988), 413-455.

Ταμπάκη κ.α. 1999: Σ. Ταμπάκη, Α. Ζόμπου - Ασημή, Α. Κλημεντίδου - Παπαδήμου, «Το κάστρο του Λευκού Πύργου», *Βυζαντινά* 20 (1999), 303-329.

Τιβέριος 2020: Μ. Τιβέριος, «1. Θεσσαλονίκη: Η μνημειακή φυσιογνωμία της πόλης. Α. Θέρμη: Η προκάτοχος της Θεσσαλονίκης» στο: Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου, *Όψεις μιας αρχαίας μητρόπολης*, Θεσσαλονίκη 2020, 920.

Τζεβρένη 2019, Στ. Τζεβρένη, «Τα τείχη της Θεσσαλονίκης» στον Κατάλογο Έκθεσης: *Από τα Μακεδονικά στα Θεσσαλικά Τέμπη. Από τη Ρεντίνα στη Βελίκα*, επιμ. Ευ. Αγγέλου, Θεσσαλονίκη 2019, 48-61.

Τζεβρένη, Καπουσουζ 2022: Στ. Τζεβρένη, Η. Καπουσουζ, Το θαλάσσιο τείχος της Θεσσαλονίκης στην Πλατεία Ελευθερίας (2019-2021): ανασκαφική έρευνα και αρχαιολογική τεκμηρίωση, *ΑΕΜΘ* 34, 10-12 Μαρτίου Θεσσαλονίκη.

Τοκμακίδου κα. 2014: Α. Τοκμακίδου, Β. Καλταπανίδου, Φ. Ρεβυθιάδου, Π. Ράδης, Α. Τασολάμπρος, «Τα τείχη της Θεσσαλονίκης: Συντήρηση, προστασία και βελτίωση της ανώτερης επιφάνειας τους. Εργασίες 2010 - 2014», *ΑΕΜΘ* 28 (2014), 405-414.

Τοκμακίδου κα. 2016: Α. Τοκμακίδου, Β. Καλταπανίδου, Φ. Ρεβυθιάδου, Π. Ράδης, Α. Τασολάμπρος, «Τείχεσιν αρρήκτοις: Το έργο της αποκατάστασης των τειχών της Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 30 (2016) (υπό δημοσίευση).

Τοκμακίδου, Καλταπανίδου 2021: Α. Τοκμακίδου, Β. Καλταπανίδου, «Η αποκατάσταση του βόρειου κεντρικού πύργου του φρουρίου του Επταπυργίου», *Πρακτικά του Διεθνούς Επιστημονικού Συμποσίου προς τιμήν του ομότιμου καθηγητή Γεωργίου Βελένη*, (Θεσσαλονίκη, 4-7 Οκτωβρίου 2017), Αθήνα 2021, 1073-1084.

Τσανανά 2001: Αικ. Τσανανά, «Επταπύργιο. Η Ακρόπολη της Θεσσαλονίκης», στο: *Ωρες Βυζαντίου. Έργα και Ημέρες στο Βυζάντιο*, Κατάλογος Έκθεσης, (Θεσσαλονίκη, Οκτώβριος 2001-Ιανουάριος 2002), Αθήνα 2001.

Τσαμίσης 2020: Χ.Π. Τσαμίσης, «Πομπικές τελετές στην περιοχή του αρχαίου Λιμένα Θεσσαλονίκης: η διαχρονική τους σημασία στη διαμόρφωση του αστικού χώρου», *Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή Γεωργίου Βελένη*, (Θεσσαλονίκη 4-7 Οκτωβρίου 2017), Αθήνα 2020, 837-858.

Τσιμπίδου - Αυλωνίτη: Λυκούδη 2008: Μ. Τσιμπίδου - Αυλωνίτη, Η. Λυκούδη, «Θεσσαλονίκης ίχνη. Η περίπτωση της «Στοάς Hirsh», *ΑΕΜΘ* 22 (2008), 281-288.

ΥΠΠΟ, 9ηΕΒΑ - ΜΒΠ: *Τόποι της ιστορίας και της μνήμης. Τα μνημεία της Θεσσαλονίκης και οι σεισμοί του 1978*, Έκθεση φωτογραφίας, Λευκός Πύργος, Θεσσαλονίκη 1998.

Φουντούκου 1985: Μ. Φουντούκου, «Παρατηρήσεις στο αμυντικό σύστημα των τειχών της Θεσσαλονίκης», στο: *Η Θεσσαλονίκη 1*, Θεσσαλονίκη 1985, 11-157.

Φωτιάδης 2001: Π. Φωτιάδης, «Παρατηρήσεις στο θαλάσσιο τείχος της Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 32 (1999 -2000), 113-122.

Χατζή Ιωάννου 1880: Μ. Χατζή Ιωάννου, *Αστυγραφία Θεσσαλονίκης, ήτοι τοπογραφική περιγραφή της Θεσσαλονίκης 1880*, Αθήνα 1978.

Χατζηιωαννίδης κ.α. 2011: Α. Χατζηιωαννίδης, Α. Δαλαβέρας, Α. Πετράτος, «Σωστική ανασκαφή σε οικόπεδο στην οδό Καλαποθάκη 5», *ΑΕΜΘ* 25 (2011), 339 - 352.

Χατζηιωαννίδης, Τσαμίσης 2013: Α. Χατζηιωαννίδης, Χ.Π. Τσαμίσης, *Οι λιμενικές αποθήκες της Θεσσαλονίκης. Από τα δημόσια ωρεία στην αποθήκη των βασιλικών κομμερκίων, Πρακτικά Συνεδρίου: Medieval Ports in North Aegean and Black Sea. Links to the Maritime Routes*, επιμ. Φ. Καραγιάννη, (Θεσσαλονίκη, 4-6/12/ 2013), Θεσσαλονίκη 2013, 187-207.

Βιογραφικό Σημείωμα

Η Φλώρα Καραγιάννη σπούδασε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ., απ' όπου έγινε διδάκτορας Βυζαντινής Αρχαιολογίας καθώς και στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας. Από το 1995 εργάζεται στο Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, όπου, την τρέχουσα περίοδο υπηρετεί ως Διευθύντρια στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων και παράλληλα, ως Τμηματάρχης Βυζαντινών στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης. Τα τελευταία χρόνια είναι διδάσκουσα στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος, με τίτλο: "Black Sea and Eastern Mediterranean Studies", ενώ από τον Φεβρουάριο του 2017 έχει οριστεί Έφορος στο Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών. Παράλληλα, είναι Πρόεδρος του Σωματίου: «Βυζαντινή Οικουμένη». Έχει συγγράψει δύο μονογραφίες και έχει επιμεληθεί επιστημονικές εκδόσεις που αφορούν διάφορες πτυχές του βυζαντινού πολιτισμού, όπως αρχιτεκτονική, πολεοδομία, λατρεία και τέχνη. Έχει πάρει μέρος σε διεθνή και εθνικά συνέδρια και έχει επιμεληθεί εκθέσεις εντός και εκτός Ελλάδος.

Η Σταυρούλα Τζεβρένη γεννήθηκε, μεγάλωσε και ζει στη Θεσσαλονίκη. Σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και είναι κάτοχος διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Βυζαντινής Αρχαιολογίας. Ως φοιτήτρια συμμετείχε σε πανεπιστημιακές και συστηματικές ανασκαφές σε Ελλάδα και Κύπρο. Εργάστηκε σε αρχαιολογικά έργα στη Θάσο, την Βυζαντινή Αμφίπολη και τα Άβδηρα - Πολύστυλο. Ανήκει στο δυναμικό της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης, στο Τμήμα Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων. Το 2016 βραβεύτηκε για τη συμμετοχή της ως επόπτρια εκπαιδεύοντας φοιτητές Αρχαιολογίας, στο πλαίσιο προγράμματος Πρακτικής άσκησης του ΑΠΘ: «Ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού, εκπαίδευση και δια βίου μάθησης». Συμμετέχει σε πανελλήνια και διεθνή συνέδρια με ανακοινώσεις και δημοσιεύσεις με αντικείμενο θέματα τοπογραφίας της Θεσσαλονίκης, βυζαντινής κεραμικής, μικροαντικειμένων μεταλλοτεχνίας και ζητήματα διαχείρισης, ψηφιακής καταγραφής και επεξεργασίας αρχαιολογικού υλικού.

Δραστηριότητες ΑΔΙΣΠΟ

Επίσκεψη ΥΦΕΘΑ στην ΑΔΙΣΠΟ

Ο Υφυπουργός Εθνικής Άμυνας, Κος Νικόλαος Χαρδαλιάς, την Τετάρτη 12 Ιανουαρίου 2022, επισκέφθηκε την ΑΔΙΣΠΟ, όπου τον υποδέχτηκε ο Διοικητής της Σχολής Υποναύαρχος Μιχαήλ Ναούμ ΠΝ. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης, ο Υφυπουργός ενημερώθηκε για την οργάνωση, τον ρόλο, την αποστολή, τις προοπτικές και τις δραστηριότητες της Σχολής, καθώς, επίσης, και το επίπεδο γνώσεων και τους στόχους της διακλαδικής εκπαίδευσης που παρέχει η ΑΔΙΣΠΟ.

Ο Υφυπουργός στον χαιρετισμό που απεύθυνε προς το προσωπικό και τους σπουδαστές της Σχολής τόνισε την ιδιαίτερη βαρύτητα και έμφαση που δίνεται από την Πολιτική Ηγεσία του Υπουργείου στην εκπαίδευση των στελεχών, η οποία αποτελεί κρίσιμο πολλαπλασιαστική ισχύος για τις Ένοπλες Δυνάμεις, καθώς και κύριο άξονα της αμυντικής πολιτικής του Υπουργείου.

Επισκέψεις Ηγεσίας ΕΔ στην ΑΔΙΣΠΟ

Στο πλαίσιο της επιμόρφωσης των σπουδαστών της 19ης Εκπαιδευτικής Σειράς, πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις της Ηγεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων στην ΑΔΙΣΠΟ οι οποίες περιελάμβαναν ενημερωτικές διαλέξεις σε θέματα αρμοδιότητάς τους και διάλογο με τους σπουδαστές επί των σχετικών θεμάτων.

Τρίτη 16 Νοεμβρίου 2021. Επίσκεψη Διοικητή Διοίκησης Ειδικού Πολέμου, Αντιστρατήγου Γεωργίου Τσιτσικώστα

Δευτέρα 22 Νοεμβρίου 2021. Επίσκεψη Διοικητή ΑΣΔΕΝ, Αντιστρατήγου Νικόλαου Φλάρη

Δευτέρα 29 Νοεμβρίου 2021. Επίσκεψη Διοικητή Δ' Σώματος Στρατού, Αντιστρατήγου Άγγελου Χουδελούδη

Παρασκευή 10 Δεκεμβρίου 2021. Επίσκεψη Αρχηγού Τακτικής Αεροπορίας, Αντιπτεράρχου (Ι) Θεμιστοκλή Μπουρολιά

Πέμπτη 28 Νοεμβρίου 2019. Επίσκεψη Διοικητή Γ.Σ.Σ./NRDC-GR, Αντιστρατήγου Αναστάσιου Σπανού

Δευτέρα 13 Δεκεμβρίου 2021. Επίσκεψη Γενικού Διευθυντή ΓΔΑΕΕ, Αντιναυάρχου (Μ) ε.α Αριστείδη Αλεξόπουλου ΠΝ

Τρίτη 14 Δεκεμβρίου 2021. Επίσκεψη Διοικητή 1ης Στρατιάς, Αντιστρατήγου Πέτρου Δεμέστιχα

Τετάρτη 15 Δεκεμβρίου 2021. Επίσκεψη Διοικητή ΔΑΥ, Υποπτεράρχου (Ι) Γεώργιου Βαγενά

Παρασκευή 17 Δεκεμβρίου 2021. Επίσκεψη Διοικητή ΑΣΔΥΣ, Αντιστρατήγου Λεωνίδα Κακαβά

Δευτέρα 20 Δεκεμβρίου 2021. Επίσκεψη Αρχηγού Στόλου, Αντιναυάρχου Παναγιώτη Λυμπέρη ΠΝ

Επίσκεψη Υπεύθ. Διεθνών Σχέσεων Γαλλικής Δνσης Ανωτάτης Στρατιωτικής Εκπαίδευσης & Αναπληρωτή ΑΚΑΜ γαλλικής πρεσβείας στην ΑΔΙΣΠΟ

Στις 24 Ιανουαρίου 2022 επισκέφθηκε την ΑΔΙΣΠΟ ο Υπεύθυνος Διεθνών Σχέσεων της Γαλλικής Διεύθυνσης Ανώτατης Στρατιωτικής Εκπαίδευσης Br. General Didier Oustric και ο Αναπληρωτής ΑΚΑΜ της Γαλλικής Πρεσβείας στην Ελλάδα κ. Emmanuel Duwat. Κατά τη συνάντηση με τον Διοικητή της Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου Υποναύαρχο Μιχαήλ Ναούμ ΠΝ, συζητήθηκαν θέματα επί των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των Σχολών Ελλάδας - Γαλλίας, εν όψη του European War Colleges Symposium που θα διοργανωθεί στη Γαλλία τον Ιούνιο 2022.

Επισκέψη Αμερικανού ΑΚΑΜ στην ΑΔΙΣΠΟ

Ο Ακόλουθος Άμυνας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής στην Ελλάδα, Capt Mike E. Biery USN, με αντιπροσωπεία Αξκών και συνοδευόμενος από την Γενική Πρόξενο της χώρας του στην Θεσσαλονίκη Κυρία Elizabeth K. Lee, την Τετάρτη 23 Φεβρουαρίου 2022, επισκέφθηκε τον Διοικητή της ΑΔΙΣΠΟ Υποναύαρχο Μιχαήλ Ναούμ ΠΝ. Στο πλαίσιο της επίσκεψης, ενημερώθηκαν για την οργάνωση, το ρόλο, την αποστολή, τις προοπτικές και τις δραστηριότητες της Σχολής, καθώς, επίσης και τους στόχους της διακλαδικής εκπαίδευσης που παρέχει η ΑΔΙΣΠΟ.

Ημερίδα «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ»

Με την ευκαιρία του εορτασμού της διεκαντοετηρίδος από την επανάσταση του 1821 και την υλοποίηση δράσεων του κοινού μνημονίου Ελλάδας - Ρωσίας για το «Έτος Ιστορίας Ελλάδας - Ρωσίας 2021», στις 2 Δεκεμβρίου 2021 η Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου σε συνεργασία με το Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών και Σπουδών «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ», διοργάνωσαν Ημερίδα με θέμα «Η Ευρωπαϊκή Διάσταση της Πολιτικής του Ιωάννη Καποδίστρια», στη Λέσχη Αξιωματικών Φρουράς Θεσσαλονίκης. Επιχειρήθηκε με τις ομιλίες μιας πλειάδας ιστορικών και πολιτικών αναλυτών, να προβληθεί η ευρωπαϊκή διάσταση της πολιτικής του Ιωάννη Καποδίστρια κατά το 19ο αιώνα και ο χαρακτηρισμός του ως πρώιμου εκφραστή της ευρωπαϊκής ιδέας και αρχιτέκτονα δημοκρατικού μηχανισμού διακυβερνήσεως στη σύγχρονη εποχή. Την ημερίδα χαιρέτισαν ο Διοικητής της ΑΔΙΣΠΟ Υποναύαρχος Μιχαήλ Ναούμ ΠΝ και η Πρόεδρος του Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών και Σπουδών «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ» και καθηγήτρια Συγκριτικής Πολιτευμάτων, κ. Μαίρη Μαρούλη Ζηλεμένου.

Σεμινάριο «Ψυχική Υγεία και Επιχειρησιακό Στρες στο Προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων»

Οι σπουδαστές της 19ης Εκπαιδευτικής Σειράς της Ανώτατης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου (ΑΔΙΣΠΟ), στο πλαίσιο της εκπαιδεύσεώς τους παρακολούθησαν κύκλο σεμιναρίων με θέμα «Ψυχική Υγεία και Επιχειρησιακό Στρες στο Προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων».

Παρουσιάστηκαν από ειδικούς ψυχιάτρους και ψυχολόγο του Τμήματος Ψυχιατρικής Εξωνοσοκομιακής Περίθαλψης του 424 ΓΣΝΕ (424 ΓΣΝΕ/ΨΤΕΠ) θέματα που άπτονται του ενδιαφέροντος των αυριανών διοικητών και επιτελών των ΕΔ και ειδικότερα αναλύθηκε ο ρόλος της Στρατιωτικής Ψυχιατρικής, η ανίχνευση, η προσέγγιση και αντιμετώπιση ατόμων χρήζουν ψυχιατρικής μέριμνας, οι διάφορες εξαρτήσεις που δύναται να εμφανισθούν στο στρατιωτικό προσωπικό και ο τρόπος αντιμετώπισης αυτών. Συζητήθηκαν θέματα που αφορούν τη σεξουαλικότητα στις ΕΔ, καθώς και το ρόλο της γυναίκας στο στρατιωτικό περιβάλλον. Παρουσιάστηκαν καταστάσεις που προκύπτουν σε μια στρατιωτική οικογένεια ως αποτέλεσμα του ιδιαίτερου τρόπου ζωής του προσωπικού που υπηρετεί στις ΕΔ καθώς και τρόποι υποστήριξης αυτών.

Ο Αντιναύαρχος ε.α. Κονιδάρης Σπυρίδων ΠΝ, παρουσίασε και ανέλυσε την ψυχολογική κατάσταση και το εργασιακό στρες που βίωσε από τη θέση του Διοικητή της ΤΠΚ «ΣΤΑΡΑΚΗΣ», καθώς και το πλήρωμά του, κατά την περίοδο 28 -31 Ιαν 1996 στα γεγονότα των Ιμίων όταν ενεπλάκει στο θαλάσσιο έλεγχο της παραπάνω περιοχής, καθώς και στη συμμετοχή του στην έρευνα για διάσωση του πληρώματος του ελικοπτήρου της Φ/Γ «ΝΑΥΑΡΙΝΟ», όπως και στις υπόλοιπες αποστολές που του ανατέθηκαν εκείνες τις ημέρες των γεγονότων της περιόδου.

Το 2ήμερο σεμινάριο κρίθηκε με την ολοκλήρωση των εργασιών του απόλυτα επιτυχημένο. Οι επιμέρους προσεγγίσεις έδωσαν αφορμή για ενδιαφέρουσες ερωταπαντήσεις και γόνιμο διάλογο. Διαπιστώθηκε ότι δεν είναι δυνατό να αποβάλουμε την εργασιακή πίεση, αλλά θα πρέπει να μάθουμε πώς να τη διαχειριζόμαστε και πώς να την χρησιμοποιούμε προς όφελός μας.

Διεθνές Σχολείο Διαχείρισης Έργου Project Management and Methodology (PM2)

Από τη Δευτέρα 22 έως Παρασκευή 26 Νοεμβρίου 2021, η Ανώτατη Διακλαδική Σχολή Πολέμου, σε συνεργασία με το Διεθνές τμήμα εκπαίδευσης της Αστυνομίας του Γερμανικού Κρατιδίου της Ρηνίας & Βεστφαλίας, υπό την αιγίδα του Ευρωπαϊκού Κολλεγίου Ασφάλειας & Άμυνας, διοργάνωσε το σχολείο Διαχείρισης Έργου, σύμφωνα με το πρότυπο Project Management and Methodology (PM2). Δεκαοκτώ άτομα προερχόμενοι από Ευρωπαϊκές χώρες κράτη μέλη της Ε.Ε και από φίλιες χώρες που συμμετέχουν σε αποστολές ή επιχειρήσεις της Ε.Ε, συμμετείχαν στο σχολείο μέσω πρακτικής εφαρμογής της θεωρίας, με τη χρήση ενός φανταστικού σεναρίου.

Επίσκεψη Βουλευτού Κωνσταντίνου Γκιουλέκα

Στις 7 Φεβρουαρίου 2022, ο Βουλευτής και Πρόεδρος Διαρκούς Επιτροπής Εθνικής Άμυνας & Εξωτερικών Υποθέσεων κ. Κωνσταντίνος Γκιουλέκας, επισκεύθηκε την Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου και πραγματοποίησε ομιλία προς τους σπουδαστές της 19ης Εκπαιδευτικής Σειράς της Σχολής με θέμα: Άμυνα και εξωτερικές υποθέσεις της Ελλάδας.

Η Βιβλιοθήκη μας

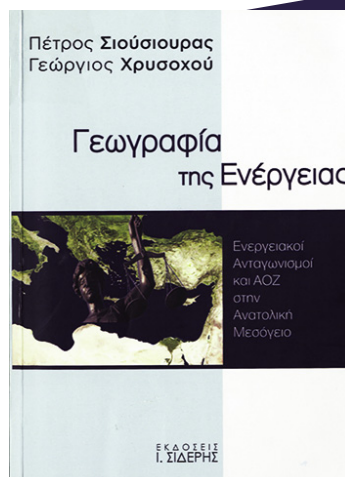
Η στήλη με τις βιβλιογραφικές - αναγνωστικές προτάσεις από το σύνολο των τίτλων που διαθέτει η βιβλιοθήκη της Σχολής

Συγγραφέας: Πέτρος Σιούσιουρας, Γεώργιος Χρυσοχού

Τίτλος: Γεωγραφία της ενέργειας

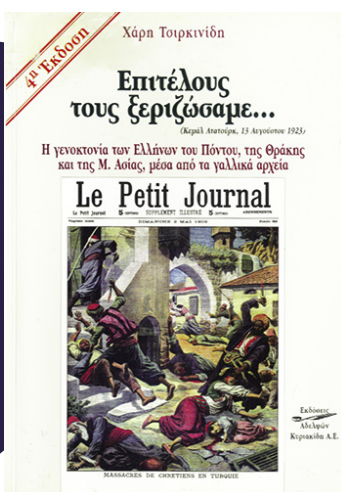
Εκδόσεις: Ενάλιος

Το παρόν έργο επιχειρεί την ενδελεχή ανάλυση και επεξήγηση του σύγχρονου γεωπολιτικού προφίλ της Ανατολικής Μεσογείου επικεντρωνόμενο στις πιυχές των ενεργειακών επιδιώξεων των κρατικών και διεθνών δρώντων. Η εν λόγω ανάλυση συνδυάζεται με έξοχο τρόπο με την εξειδικευμένη μελέτη του νομικού καθεστώτος της εν λόγω θαλάσσιας λεκάνης αναφορικά με τα ζητήματα θαλασσίων οριοθετήσεων της ευρύτερης περιοχής, αναδεικνύοντας τα υφιστάμενα προβλήματα καθώς και τις προοπτικές για τα εμπλεκόμενα κράτη. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στην περιπλοκότητα των σχετικών ενεργειακών και διεθνοδικαιικών ζητημάτων μεταξύ Ελλάδος, Κύπρου και Τουρκίας, τα οποία δύνανται να αποτελέσουν την ίδια στιγμή, αφενός, τροχοπέδη για την περιφερειακή ασφάλεια της περιοχής, αφετέρου οινόν ενεργειακής σταθερότητας και ανάπτυξης για την Ευρώπη. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)

Ο Πέτρος Σιούσιουρας υπηρετεί ως αναπληρωτής καθηγητής στο τμήμα Ναυτιλίας και Επιχειρηματικών Υπηρεσιών του Πανεπιστημίου Αιγαίου και ασχολείται με θέματα γεωπολιτικής, δικαίου της θάλασσας, ναυτιλίας και θαλασσίων μεταφορών. Έχοντας πτυχίο από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Πολιτικών και Κοινωνικών Επιστημών και διδακτορικό δίπλωμα από το τμήμα Δικαίου του ιδίου Πανεπιστημίου το οποίο έλαβε ομόφωνα με τον βαθμό άριστα, εξελέγη τον Σεπτέμβριο του 2003 λέκτορας στο τμήμα Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου (κατεύθυνση Διεθνών Σχέσεων και Διεθνών Οργανισμών). Έχει συγγράψει πλήθος επιστημονικών συγγραμμάτων, τα οποία έχουν δημοσιευτεί στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Ο Δρ Γεώργιος Χρυσοχού αποφοίτησε από τη Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, ακολουθώντας καριέρα Αξιωματικού του Πολεμικού Ναυτικού. Κατέχει μεταπτυχιακή εξειδίκευση επιπέδου Μάστερ στις Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές Ασφαλείας, με έμφαση στο Διεθνές Δίκαιο Ελέγχου Όπλων, από το Πανεπιστήμιο Cranfield της Μ. Βρετανίας. Έχει εκπονήσει τη διδακτορική διατριβή του στο τμήμα Ναυτιλίας και Επιχειρηματικών Υπηρεσιών του Πανεπιστημίου του Αιγαίου, με κατεύθυνση τη Γεωπολιτική και το Δίκαιο της Θάλασσας, όπου και έλαβε ομόφωνα βαθμό άριστα. Είναι επίσης απόφοιτος της Σχολής Πολέμου Ναυτικού με διάκριση και εύφημο μνεία πρώτου αποφοιτήσαντος, έχοντας επιπλέον πιστοποιηθεί στον χειρισμό θεμάτων Ευρωπαϊκής Ασφάλειας και Άμυνας από την Ύπατο Εκπρόσωπο Ασφάλειας και Άμυνας της Ε.Ε. Την τρέχουσα χρονική περίοδο υπηρετεί ως Τμηματάρχης Διεθνούς Δικαίου του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού, ενώ ανήκει από το 2009 στο διδακτικό προσωπικό της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων στον Τομέα Ναυτιλίας και Θαλασσίων Επιστημών. Η διδασκαλία του επικεντρώνεται σε θέματα Θαλασσίων Επιστημών και Διεθνούς Δικαίου Θάλασσας, αποτελώντας τακτικό διδακτικό προσωπικό Στρατιωτικών Ακαδημιών και Σχολών των Ενόπλων Δυνάμεων στα εν λόγω γνωστικά αντικείμενα. Έχει συγγράψει πλήθος επιστημονικών συγγραμμάτων, τα οποία έχουν δημοσιευτεί στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Επίσης, έχει λάβει μέρος σε σημαντικό αριθμό διεθνών συνεδρίων, αποτελώντας τακτικό μέλος σε εθνικές και διεθνείς δεξαμενές σκέψης, ακαδημαϊκά ινστιτούτα και επίσημες εθνικές αντιπροσωπείες του εξωτερικού. Ομιλεί ευχερώς Αγγλικά και Γαλλικά. Είναι παντρεμένος και πατέρας δύο τέκνων.

**Συγγραφέας: Χάρης Τσιρκινίδης,
Τίτλος: Επιτέλους τους ξεριζώσαμε...,
Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου,
της Θράκης και της Μ. Ασίας
μέσα από τα γαλλικά αρχεία
Εκδόσεις: Αφοί Κυριακίδη**

"...Ο διωγμός των Ελλήνων υπήρξε ένα μακροχρόνιο μαρτύριο. Ακόμη και τώρα βρίσκεται σ' εξέλιξη. Οι μέθοδοι που εφαρμόστηκαν ήταν ίδιες με αυτές κατά των Αρμενίων. Μόνη διαφορά είναι ότι επεκτάθηκαν σε μεγαλύτερο χρόνο".

Rene Puaux
1919. "Εξορία και επαναπατρισμός Ελλήνων"

"... Η λέξη γκισούρης (guiaour) ουδέποτε προφερόταν με τόση περιφρόνηση, όπως στις μέρες μας.

Το τρομερό αυτό μίσος, τόσο απάνθρωπο, σ' όλες του τις εκδηλώσεις, μετατρέπεται σ' ερυθρά αιμοσφαίρια στις αρτηρίες όλων εκείνων, οι οποίοι, όπως ο Λαζός Topal Osman, δεν ήταν ευτυχείς παρά μόνον όταν έβλεπαν να κυλά αίμα ενός "γκισούρη" και το οποίο μίσος μεταδίδεται σχεδόν σ' όλες μας τις τάξεις, από την Αστυνομική Διεύθυνση Κωνσταντινούπολης έως το Νοσοκομείο του Gumuch-Souyou..."

Izzet Fouad Pacha, Τούρκος στρατηγός
23 Μαΐου 1923

"Δε βρίσκουμε ούτε μια περίπτωση στην Ευρώπη, στην Ασία, ακόμη και στην Αφρική, όπου η επιβολή της τουρκικής κυριαρχίας επί μιας χώρας δεν ακολουθήθηκε από μια ελάττωση της υλικής ευημερίας και του μορφωτικού επιπέδου. Δεν υπάρχει επίσης περίπτωση όπου η αποτίναξη της τουρκικής κυριαρχίας να μην επέφερε υλική ευημερία και εξύψωση πολιτιστική.

Είτε μεταξύ των χριστιανών είτε μεταξύ των μωαμεθανών, ο Τούρκος δε συνέβαλε παρά μόνο στην καταστροφή. Ποτέ δεν αποδείχθηκε ικανός ν' αναπτύξει σε ειρήνη αυτό που κέρδισε με τον πόλεμο".

George Clemenceau
Πρωθυπουργός - Πρόεδρος Ανωτάτου Διασυμμαχικού Συμβουλίου
25 Ιουνίου 1919
+

(Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)

Ο Χάρης Τσιρκινίδης γεννήθηκε το 1938, στη Λεκάνη Καβάλας, από γονείς πρόσφυγες του Πόντου. Στις παιδικές του αναμνήσεις κυριαρχούν οι ανεξίτηλες εικόνες, από τη βάρβαρη γερμανοϊταλοβουλγαρική κατοχή, από τους αδελφοκτόνους εμφύλιους πολέμους του 1944 και του 1946-49. Οι τραγικές διηγήσεις των προσφύγων γονιών του για το ολοκαύτωμα του Πόντου και τη Μικρασιατική Καταστροφή, οι διωγμοί των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης και η Τουρκική εισβολή στην Κύπρο, εδραιώνουν την πικρή του πεποίθηση για την τραγική μοίρα της πατρίδας μας και το απάνθρωπο πρόσωπο του κόσμου. Το 1961 αποφοίτησε από τη Σχολή Ευελπίδων σαν Ανθυπολοχαγός Πυροβολικού. Υπηρέτησε σε Μονάδες και Επιτελεία στην Ελλάδα και την Κύπρο. Είναι απόφοιτος της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και απόφοιτος των Σχολών Πολέμου Γαλλίας και Ελλάδας. Αποστρατεύτηκε ενώ υπηρετούσε σαν στρατιωτικός ακόλουθος στην ελληνική πρεσβεία στο Παρίσι. Το παρόν βιβλίο στηρίζεται στις μακροχρόνιες έρευνές του για την τραγωδία της Γενοκτονίας, μέσα από τα γαλλικά πολιτικά, στρατιωτικά και διπλωματικά αρχεία.

Ιστορικές Φράσεις

Ιστορικές Φράσεις από την ΙΛΙΑΔΑ

«Αιδώς Αργείοι» (Ομήρου Ιλιάδα Ε 787)

Σημαίνει «ντροπή σας Αργείοι». Λέγεται όταν θέλουμε να καταδείξουμε αισθήματα ντροπής, αναφερόμενοι σε κάποιον άλλο ή για να επιπλήξουμε κάποιους, συνήθως όταν ενεργούν αντίθετα από τα λεγόμενά τους. Ειπώθηκε από τον Στέντορα προς τους Αργείους, κατά τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου, με σκοπό να τους ανυψώσει το ηθικό, όταν ο Αχιλλέας αποχώρησε από τη μάχη. Με την ίδια φράση επέπληξε ο Αϊάντας τους Αργείους, όταν είχαν καταπτοηθεί και ανέχονταν τους Τρώες να απειλούν με κάψιμο τα πλοία τους.

«Αιέν αριστεύειν και υπείροχον έμμεναι άλλων, μηδέ γένος πατέρων αισχυνέμεν» (Ομήρου Ιλιάδα Ζ 208)

Η φράση σημαίνει: «Να είσαι πάντα πρώτος και ανώτερος από όλους και να μην ντροπιάζεις τη γενιά των προγόνων σου». Με αυτά τα λόγια συμβούλεψε ο Ιππόλαχος το γιο του Γλαύκο, όταν τον έστειλε στην Τροία να πολεμήσει τους Έλληνες.

«Άχθος αρούρης» (Ομήρου Ιλιάδα Σ 104)

Ο Αχιλλέας στο διάλογο με τη μητέρα του, αναφέρει ότι αισθάνεται άχθος αρούρης (βάρος της γης), μετά από μεγάλο διάστημα απραξίας και αποχής από τη μάχη. Σήμερα η φράση χρησιμοποιείται για να δηλώσει άνθρωπο ανάξιο, άχρηστο.

«Έπεα πτερόεντα» (Ομήρου Ιλιάδα Α 201)

Σημαίνει αερολογίες, αβάσιμα επιχειρήματα. Έκφραση βασισμένη στην αντίληψη ότι τα λόγια όταν εκστομίζονται τα παίρνει ο αέρας.

«Έσσεται Ήμαρ» (Ομήρου Ιλιάδα Δ164 και Ζ 448)

Σημαίνει «θα έρθει η ημέρα». Στο στίχο Δ164 της Ιλιάδας αναφέρεται ότι «έσσεται ήμαρ ότ' αν ποτ' όλώλη Ήλιος ήρη» (θα έρθει η μέρα κατά την οποία θα χαθεί το ιερόν Ήλιον). Το επαναλαμβάνει ο Έκτορας στο Ζ 448.

Απάνθισμα Σοφίας

Πρόοδος

Κάνε άλμα πιο γρήγορο από τη φθορά

Οδυσσέας Ελύτης, 1911-1996, Ποιητής

Η υγιής δυσαρέσκεια είναι προάγγελος της προόδου

Μαχάτμα Γκάντι, 1869-1948, Ινδός στοχαστής και ακτιβιστής

Μην αγαπάς αυτό που είσαι, αλλά αυτό που μπορείς να γίνεις

Μιγκέλ Θερβάντες, 1547-1616, Ισπανός συγγραφέας

Άρχισε να είσαι τώρα αυτό που θα γίνεις μετά

William James, 1842-1910, Αμερικανός φιλόσοφος

Η πρόοδος δεν είναι παρά επανάσταση που γίνεται με φιλικό τρόπο

Βίκτωρ Ουγκώ, 1802-1885, Γάλλος συγγραφέας

Το αίσθημα του ανικανοποίητου είναι η πρώτη προϋπόθεση για την πρόοδο

Τόμας Έντισον, 1847-1934, Αμερικανός εφευρέτης

Σκέψου η ζωή να τραβάει το δρόμο της και συ να λείπεις

Γ. Ρίτσος, Έλληνας Ποιητής

Όποιος δεν έκανε ποτέ λάθος, δεν έχει δοκιμάσει ποτέ κάτι καινούργιο

Άλμπερτ Αϊνστάιν, Γερμανός Φυσικός

Το να βελτιώνεσαι, σημαίνει να αλλάζεις. Το να είσαι τέλειος, σημαίνει το να αλλάζεις συχνά

Ουίνστον Τσώρτσιλ, Βρετανός Πολιτικός, Στρατιωτικός

ΑΔΙΣΠΟ

ΑΝΩΤΑΤΗ

ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ

ΣΧΟΛΗ

ΠΟΛΕΜΟΥ

Αποστολή ΑΔΙΣΠΟ

Αποστολή της Α.Δι.Σ.Π.Ο. είναι η παροχή διακλαδικής εκπαίδευσης σε ανώτερους αξιωματικούς των τριών κλάδων και των Κοινών Σωμάτων (Κ.Σ.) των Ενόπλων Δυνάμεων (Ε.Δ.), σε αξιωματικούς της Ελληνικής Αστυνομίας (ΕΛ.ΑΣ.), του Πυροσβεστικού Σώματος (Π.Σ.) και του Λιμενικού Σώματος - Ελληνικής Ακτοφυλακής (Λ.Σ. - ΕΛ. ΑΚΤ.) καθώς και σε αξιωματικούς ξένων κρατών, επί στρατιωτικών και ακαδημαϊκών θεμάτων, συναφών με τα καθήκοντα που θα αναλάβουν να εκτελέσουν μετά την αποφοίτησή τους.

